

**ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВОЙЦЕШУК ВАДИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 342.951:347.965(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ
ДОПОМОГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА
УКРАЇНИ**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.В. Войцешук

Науковий керівник – **Струневич Олександра Петрівна,**
доктор юридичних наук, старший дослідник

Ужгород – 2025

АНОТАЦІЯ

Войцешук В.В. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Литовської Республіки та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2025.

Перший розділ дисертації присвячений аналізу нормативно-правового визначення права на правову допомогу в Україні та Литовській Республіці. Схарактеризовано поняття, зміст та законодавче визначення права на правову допомогу в Україні. Розглянуто підходи до формалізації права на правову допомогу в законодавстві та правовій традиції Литовської Республіки.

Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися одночасно в двох вимірах: по-перше, як самостійне право, а по-друге – як гарантія реалізації інших конституційних прав. Зазначено, що подібна особливість характеризує унікальність та складність правової природи права на правову допомогу, в якій матеріальні та процесуальні начала розглядаються як взаємообумовлені категорії. Систематизовані наступні принципи реалізації права на правову допомогу: 1) професійність надавачів допомоги; 2) пріоритет інтересів вигодонабувачів, тобто громадян; 3) необмеженість у просторі та часі; 4) конкретизованість та цілеспрямованість; 5) унікальний зміст, який обумовлений потребами вигодонабувачів; 6) обмеженість наявними процесуальними видами і формами.

Систематизовано наступні особливості конституційного визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці: 1) регламентація окремих складових права на правову допомогу в законодавстві компенсує відсутність його конституційного визначення; 2) в Конституції Литовської

Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд; 3) значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту. Встановлено, що в законодавстві Литовської Республіки право на правову допомогу деталізовано в окремому законодавчому акті та у подальшому закріплено в документах процесуального характеру. Доведено, що право на правову допомогу в Литовській Республіці передбачає судовий захист та позасудову медіацію.

Зазначено, що сфера застосування права на правову допомогу не обмежена окремими видами протиправних дій, оскільки не обмежується навіть в умовах окремих правових режимів. Доведено, що абсолютний характер права на правову допомогу є об'єктивною передумовою його реалізації та забезпечує функціональність правової допомоги.

У другому розділі дисертації здійснена порівняльна характеристика правового статусу адвоката в Україні та Литовській Республіці. Проаналізовано регламентацію процесуального статусу адвоката в законодавстві України. Систематизовано особливості визначення правового статусу адвоката в законодавстві Литовській Республіці.

Констатовано, що в профільному законодавчому акті досить чітко окреслені права та обов'язки адвоката, які утворюють його процесуальний статус, а також деталізовані окремі форми адвокатської діяльності. Зазначено, що в регламентованих правах адвоката розкривається увесь функціонал адвокатської діяльності, а, отже, права адвоката слід розглядати у якості однієї з гарантій права на правову допомогу, яке передбачене Конституцією України та деталізовано в інших законодавчих актах. Запропоновано обов'язки адвоката поділити на дві групи: основні (пов'язані із взаємовідносинами з клієнтом, які визначаються обсягом необхідної правової допомоги) та додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката).

З'ясовано, що в литовському законодавстві адвокат позиціонується як окрема процесуальна фігура, яка наділена державою правами, що мають дуже специфічну природу, є конституційними та спрямовані на забезпечення надання якісної правової допомоги суб'єктам приватно-правових та публічно-правових відносин. Зазначено, що етичні засади діяльності адвокатів в Литовській Республіці регламентовані вдаліше ніж в нашій державі, оскільки вони охоплюють широке коло питань, а саме: 1) взаємовідносини адвоката з клієнтом; 2) взаємовідносини адвоката з державою; 3) взаємовідносини адвоката з іншими адвокатами. Встановлено, що в Литовській Республіці адвокатура позиціонується як суміжний правовий інститут судочинства.

В третьому розділі дисертації проведено порівняльно-правовий аналіз систем адвокатського самоврядування Україні та Литовської Республіки. Узагальнені організаційно-правові аспекти розбудови адвокатського самоврядування в Україні. З'ясовані особливості формування системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці.

Систематизовані наступні особливості системи адвокатського самоврядування в Україні: 1) здатність до саморегуляції (можливість визначати структуру адвокатури, розподіляти повноваження між органами адвокатського самоврядування); 2) залежність від участі окремих адвокатів (ефективне адвокатське самоврядування – це колективний результат, який вимагає консолідації зусиль усіх адвокатів в Україні); 3) спрямованість на розвиток адвокатури (окремі органи відповідають за індивідуальний напрям розвитку). Констатовано факт розбудови в Україні адвокатоцентричної моделі адвокатського самоврядування, яка попри спрямованість на врегулювання внутрішньо-організаційних аспектів, передбачає потужну зовнішньо-організаційну складову.

Встановлено, що в структурі адвокатського самоврядування Литви існують як постійні так і тимчасові органи, які можуть бути наділені відповідними функціями, обумовлені необхідністю вирішення оперативно-

господарських питань. З'ясовано, що в Литовській Республіці втручання держави в систему адвокатського самоврядування є мінімальним, і обмежується окремими установчими повноваженнями, а також контролем за компетенцією органів адвокатського самоврядування. Констатовано відсутність в Литовській Республіці регіональних органів адвокатського самоврядування, що може стати причиною зниження ефективності адвокатського самоврядування.

Запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний та внутрішньо-організаційний статуси. Обгрунтовано, що конституційний статус пов'язаний з природою права на правову допомогу і формується з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини. Доведено, що внутрішньо-організаційний статус формується в системі адвокатського самоврядування з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури.

Четвертий розділ дослідження присвячений окресленню напрямів імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Литовської Республіки в Україні. Деталізовано механізми імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Литовської Республіки в Україні, а також окремі напрями цього процесу.

Узагальнено та обгрунтовано наступні перспективні напрями імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні: позиціонування права на правову допомогу як поєднання права на захист та обов'язку держави створити систему адвокатури; забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; запровадження системи моніторингу якості правової допомоги; посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів.

Запропоновано під імплементацією позитивного досвіду розбудови адвокатури розуміти сукупність правових засобів та способів наближення вітчизняного законодавства та практики адвокатської діяльності до міжнародних стандартів через впровадження позитивного досвіду нормативно-правового регулювання та управління інститутом адвокатури. Встановлено, що метою імплементації є розбудова в Україні ефективного інституту адвокатури та системи органів адвокатського самоврядування, орієнтованих на співпрацю з владними інституціями та громадянським суспільством.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, адвокатське самоврядування, адвокатура, законодавство Литовської Республіки, законодавство України, право на правову допомогу, правовий захист, правовий статус, правосуддя.

SUMMARY

Voitseshuk V.V. Advocacy as an institution for the implementation of the right to legal aid: a comparative administrative-legal analysis of the legislation of the Republic of Lithuania and Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2025.

The first section of the dissertation is devoted to the analysis of the normative and legal definition of the right to legal aid in Ukraine and the Republic of Lithuania. The concept, content and legislative definition of the right to legal aid in Ukraine are characterized. Approaches to the formalization of the right to legal aid in the legislation and legal tradition of the Republic of Lithuania are considered.

It is established that the right to legal aid can be considered simultaneously in two dimensions: firstly, as an independent right, and secondly, as a guarantee of the implementation of other constitutional rights. It is noted that such a feature characterizes the uniqueness and complexity of the legal nature of the right to legal aid, in which material and procedural principles are considered as mutually conditioned categories. The following principles of the implementation of the right to legal aid are systematized: 1) professionalism of aid providers; 2) priority of the interests of beneficiaries, i.e. citizens; 3) unlimitedness in space and time; 4) specificity and purposefulness; 5) unique content, which is determined by the needs of beneficiaries; 6) limited by the existing procedural types and forms.

The following features of the constitutional definition of the right to legal aid in the Republic of Lithuania are systematized: 1) the regulation of individual components of the right to legal aid in the legislation compensates for the absence of its constitutional definition; 2) in the Constitution of the Republic of Lithuania, the right to legal aid is positioned as an element of the right to a fair trial; 3) a significant part of the norms of the Fundamental Law of the Republic of Lithuania reduces the right to protection to judicial protection. It is established that in the legislation of the Republic of Lithuania the right to legal aid is detailed in a separate legislative act and is further enshrined in documents of a procedural nature. It is proved that the right to legal aid in the Republic of Lithuania provides for judicial protection and extrajudicial mediation.

It is noted that the scope of the right to legal aid is not limited to certain types of unlawful actions, since it is not limited even in the conditions of certain legal regimes. It is proved that the absolute nature of the right to legal aid is an objective prerequisite for its implementation and ensures the functionality of legal aid.

In the second section of the dissertation, a comparative characteristic of the legal status of a lawyer in Ukraine and the Republic of Lithuania is carried out. The regulation of the procedural status of a lawyer in the legislation of Ukraine is

analyzed. The features of determining the legal status of a lawyer in the legislation of the Republic of Lithuania are systematized.

It is stated that the profile legislative act clearly outlines the rights and obligations of a lawyer, which form his procedural status, as well as details individual forms of legal activity. It is noted that the regulated rights of a lawyer reveal the entire functionality of legal activity, and, therefore, the rights of a lawyer should be considered as one of the guarantees of the right to legal aid, which is provided for by the Constitution of Ukraine and detailed in other legislative acts. It is proposed to divide the duties of a lawyer into two groups: basic (related to the relationship with the client, which are determined by the volume of necessary legal aid) and additional (determined by the requirements imposed by the state on the lawyer himself).

It is found out that in Lithuanian legislation a lawyer is positioned as a separate procedural figure, which is endowed by the state with rights that are of a very specific nature, are constitutional and aimed at ensuring the provision of high-quality legal aid to subjects of private-law and public-law relations. It is noted that the ethical principles of lawyers' activities in the Republic of Lithuania are regulated more successfully than in our country, since they cover a wide range of issues, namely: 1) the relationship between a lawyer and a client; 2) the relationship between a lawyer and the state; 3) the relationship between a lawyer and other lawyers. It has been established that in the Republic of Lithuania, the bar is positioned as an adjacent legal institution of judicial proceedings.

In the third section of the dissertation, a comparative legal analysis of the systems of lawyer self-government in Ukraine and the Republic of Lithuania is conducted. The organizational and legal aspects of the development of lawyer self-government in Ukraine are summarized. The features of the formation of the system of lawyer self-government in the Republic of Lithuania are clarified.

The following features of the system of bar self-government in Ukraine are systematized: 1) the ability to self-regulate (the ability to determine the structure of the bar, distribute powers between the bodies of bar self-government); 2)

dependence on the participation of individual lawyers (effective bar self-government is a collective result that requires the consolidation of the efforts of all lawyers in Ukraine); 3) focus on the development of the bar (individual bodies are responsible for the individual direction of development). The fact of the development of a bar-centric model of bar self-government in Ukraine is stated, which, despite the focus on regulating internal organizational aspects, provides for a powerful external organizational component.

It is established that in the structure of bar self-government in Lithuania there are both permanent and temporary bodies that can be endowed with appropriate functions, due to the need to resolve operational and economic issues. It is found that in the Republic of Lithuania, state intervention in the system of bar self-government is minimal and is limited to certain constituent powers, as well as control over the competence of bar self-government bodies. The absence of regional bar self-government bodies in the Republic of Lithuania is noted, which may cause a decrease in the effectiveness of bar self-government.

The concept of a dual legal status of a lawyer is proposed, which combines constitutional and internal organizational statutes. It is substantiated that the constitutional status is related to the nature of the right to legal aid and is formed in order to ensure national interests in the field of human rights. It is proved that the internal organizational status is formed in the system of bar self-government for the purpose of effective structural management of the institute of the bar.

The fourth section of the study is devoted to outlining the directions of implementing the positive experience of developing the institute of the bar of the Republic of Latvia in Ukraine. The mechanisms for implementing the positive experience of developing the institute of the Lithuanian Bar in Ukraine, as well as individual areas of this process, are detailed.

The following promising directions for implementing the positive experience of the Republic of Lithuania in the field of developing the institute of the bar in Ukraine are summarized and substantiated: positioning the right to legal aid as a combination of the right to protection and the obligation of the state to

create a system of the bar; ensuring a balance between a centralized and decentralized approach to developing bar self-government; introducing a system for monitoring the quality of legal aid; strengthening the role of lawyers in out-of-court mediation; involving third parties to determine or confirm the level of professional training of future lawyers; individualizing certain forms of illegal behavior of lawyers. It is proposed that the implementation of the positive experience of developing the bar be understood as a set of legal means and methods of bringing domestic legislation and the practice of advocacy closer to international standards through the implementation of positive experience of regulatory and legal regulation and management of the institute of the bar. It is established that the purpose of the implementation is to develop an effective institute of the bar in Ukraine and a system of bodies of bar self-government, oriented towards cooperation with government institutions and civil society.

Key words: advocacy, advocacy, advocate self-government, justice, lawyer, legal protection, legal status, legislation of the Republic of Lithuania, legislation of Ukraine, right to legal aid.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Войцешук В.В. До питання законодавчого визначення права на правову допомогу в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 21–25.
2. Войцешук В.В. Визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовської Республіки. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 307–312.
3. Войцешук В.В. До питання визначення правового статусу адвоката в Литовській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 422–425.

4. Войцешук В.В. Особливості функціонування органів адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 591–597.

5. Войцешук В.В. Особливості регламентації правового статусу адвоката в законодавстві України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3(63). Р. 191–195.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Войцешук В.В. Регламентація адвокатського самоврядування в законодавстві України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 293–296.

2. Войцешук В.В. Досвід розбудови системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 261–265.

3. Войцешук В.В. Перспективні напрями удосконалення інституту адвокатури в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*, Riga, the Republic of Latvia, February 7–8, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 289–292.

4. Войцешук В.В. Механізм імплементації в Україні позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 558–561.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1 АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	22
1.1 Поняття, зміст та законодавче визначення права на правову допомогу в Україні.....	22
1.2 Право на правову допомогу в законодавстві та правовій традиції Литовської Республіки.....	44
Висновки до першого розділу.....	63
РОЗДІЛ 2 ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	66
2.1 Регламентация процесуального статусу адвоката в законодавстві України.....	66
2.2 Особливості визначення правового статусу адвоката в законодавстві Литовської Республіки.....	88
Висновки до другого розділу.....	104
РОЗДІЛ 3 ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ТА ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	107
3.1 Організаційно-правові аспекти розбудови адвокатського самоврядування в Україні.....	107
3.2 Особливості формування системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці.....	126
Висновки до третього розділу.....	140
РОЗДІЛ 4 ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В УКРАЇНІ.....	144

4.1 Перспективні напрями застосування позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні.....	144
4.2 Імплементация позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні.....	154
Висновки до четвертого розділу.....	164
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	201

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Забезпечення реалізації права громадян на якісну та своєчасну правову допомогу є пріоритетним напрямом діяльності держави. Актуальність цього завдання зростає в умовах збройної агресії РФ проти України, яка поставила перед системою адвокатури нові виклики. Захист громадян України на тимчасово окупованих територіях, участь українських адвокатів у показових процесах над українськими військовими на території РФ, гарантування інтересів українців за кордоном – ось неповний перелік тих викликів, які сьогодні є надто актуальними і змушують державу замислитися над реформуванням інституту адвокатури. Слід визнати, що останній наразі залишається не адаптованим до умов збройного конфлікту. Зазначимо, що особливої ролі інститут адвокатури все ж таки може набути в умовах перехідного періоду, коли численні жертви конфлікту будуть прагнути сатисфакції від держави-агресорки. Усі ці виклики змушують наукову спільноту звертатися до проблеми удосконалення інституту адвокатури та наближення його до стандартів країн ЄС. Це завдання особливо актуальне в умовах європейської інтеграції нашої країни, яка вимагає виконання низки зобов'язань, у тому числі у сфері гарантування прав і свобод громадян. З огляду на це порівняльний адміністративно-правовий аналіз інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці є досить актуальним напрямом наукового пошуку.

Структуру, завдання та цілі адвокатури в різні часи досліджували: В.Г. Андрусів, С.С. Бандурка, Д.М. Белов, Ю.М. Бисяга, А.М. Бірюкова, А.В. Боровик, А.Ю. Брода, Т.Б. Вільчик, Н.З. Деревянко, М.Р. Іванців, В.М. Ісакова, С.С. Калинюк, О.В. Крушницька, О.В. Мартовицька, Г.В. Медвідчук, А.М. Подоляка, Л.В. Тацій, Л.В. Ткачук, В.І. Цимбалюк, Р.В. Шаповал, К.В. Шкарупа, Є.Ф. Шкребець, А.А. Шовкун та інші вітчизняні науковці. Особливо слід виділити такі фундаментальні наукові праці, як: А.М. Бірюкова «Забезпечення адвокатурою конституційного права

обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України» (2006 рік), Л.В. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» (2008 рік), В.М. Ісакова «Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії» (2013 рік), Т.Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» (2016 рік), І.Я. Семенюк «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий правовий аспект» (2016 рік), Є.Ф. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» (2016 рік). Вказані та інші вчені внесли значний вклад у розвиток учень про адвокатуру. Утім у своїх працях вони розглядали інститут адвокатури без порівняння його з відповідними моделями європейських держав. До того ж правозастосовна практика виявила чимало прогалин, пов'язаних з недосконалістю органів адвокатського самоврядування. Наведене не лише зумовило вибір теми дисертації, а і свідчить про актуальність її наукових положень як для теоретичного аналізу інституту адвокатури, так і для визначення нових методологічних підходів до вдосконалення системи адвокатського самоврядування у сучасних умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, розділу II Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Дослідження здійснювалося в межах планів науково-дослідної роботи Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права».

Мета дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів, чинного законодавства України та практики його застосування, а також аналізу відповідного законодавства Литовської Республіки дослідити систему адвокатури як інститут реалізації права

громадян на правову допомогу. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких *задач*:

- охарактеризувати поняття, зміст та законодавче визначення права на правову допомогу в Україні;
- проаналізувати особливості права на правову допомогу в законодавстві та правовій традиції Литовської Республіки;
- здійснити аналіз процесуального статусу адвоката в законодавстві України;
- розглянути особливості правового статусу адвоката в Литовській Республіці;
- схарактеризувати організаційно-правові аспекти адвокатського самоврядування в Україні;
- описати особливості системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці;
- обґрунтувати напрями застосування позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Латвійської Республіки в Україні;
- запропонувати механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення державою права громадян на правову допомогу.

Предмет дослідження – системи адвокатури України та Литовської Республіки.

Методи дослідження. У процесі роботи над дисертацією відповідно до поставленої мети і завдань з урахуванням специфіки об'єкта та предмета дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема такі: формально-логічний застосовано у формулюванні теоретичних положень дисертації, зокрема, під час конструювання автором дефініцій понять; статистичний та системно-структурний використано для дослідження організаційно-правових аспектів розбудови системи адвокатури в Україні та Литовській Республіці; метод моделювання дав змогу розробити низку

пропозицій, спрямованих на вдосконалення наукових поглядів на інститут адвокатури; методи аналізу та синтезу дозволили з'ясувати особливості системи адвокатського самоврядування в Україні та Литовській Республіці; порівняльно-правовий метод використаний під час аналізу стану та проблем законодавчого забезпечення інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці; методи узагальнення та прогнозування застосовані у процесі формулювання висновків до розділів і загальних висновків до роботи загалом.

Нормативною основою дослідження є Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI, Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, інші закони, підзаконні нормативно-правові акти України, норми міжнародного права та законодавство про адвокатську діяльність та систему адвокатури Литовської Республіки.

Інформаційною та емпіричною основою дослідження є політико-правова публіцистика, статистичні та аналітичні матеріали, довідкові видання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших системних досліджень, в якому здійснено порівняльний адміністративно-правовий аналіз інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків. Основні наукові положення, що виносяться на захист:

у перше:

– здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз законодавства і практики розбудови інституту адвокатури в Литовській Республіці та Україні з деталізацією особливостей системи адвокатського самоврядування та подальшою систематизацією напрямів імплементації позитивного досвіду;

– запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний (формується з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини) та внутрішньоорганізаційний (формується з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури) статуси;

– запропоновано комбінований механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, який передбачає поєднання внутрішньодержавного та міжнародного механізмів;

– запропоновано систему критеріїв оцінки ефективності процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні, яка включає кількісні та якісні критерії;

удосконалено:

– наукові погляди щодо категорії «правова допомога» за рахунок систематизації її таких ознак, як: формалізованість, адресність та цілеспрямованість; наявність у природі ідеологічного складника, реалізація шляхом професійної діяльності суб'єктів зі спеціальним статусом;

– теоретичні підходи до розуміння природи адвокатського самоврядування завдяки обґрунтуванню його комунікативної функції, яка забезпечує довіру суспільства до адвокатів та сприяє підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу загалом;

– наукові положення про правовий статус адвоката завдяки поділу прав і обов'язків на: основні (визначаються обсягом необхідної правової допомоги), додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката), а також статичні (закріплені в законодавстві про адвокатську діяльність) та динамічні (змінюються залежно від виду судочинства та процесуального становища особи, якій надається правова допомога);

– вчення про імплементацію міжнародних норм до законодавства України за рахунок систематизації таких викликів цього процесу: політизація процесу просування законодавчих ініціатив; відсутність системи

моделювання та вивчення результатів впровадження позитивного досвіду; внутрішній супротив адвокатського середовища; збройний конфлікт; зайва бюрократія;

дістало подальшого розвитку:

– вчення про право на правову допомогу в частині обґрунтування його конституційно-правової природи, в якій поєднано необхідність захисту основоположних прав і свобод;

– теоретичні положення про розмежування права на судовий захист та права на правову допомогу завдяки аргументації взаємозалежності та взаємозумовленості цих прав, а також обґрунтування ідеї розгляду права на правову допомогу як передумови реалізації права на звернення до суду;

– наукові погляди на реформування адвокатури за рахунок узагальнення таких напрямів імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки: забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; запровадження системи моніторингу якості правової допомоги; посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів;

– теоретичні положення про систему адвокатського самоврядування, що стало можливим завдяки систематизації його таких завдань: формування засад взаємодії адвокатури з органами влади та місцевого самоврядування; санкціонування діяльності адвокатів через надання відповідного свідоцтва, що має значення для отримувачів правової допомоги; реалізація представницької функції як на рівні держави, так і на рівні міжнародних організацій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретико-правових уявлень про інститут адвокатури в Україні, зокрема визначення шляхів удосконалення системи адвокатського самоврядування;

– у правотворчому процесі – як концептуальна основа розробки доктрин та стратегій у сфері прав людини, а також удосконалення вже існуючих законодавчих і підзаконних актів у сфері адвокатської діяльності;

– у сфері правозастосовної діяльності – як методологічна основа вдосконалення інституту адвокатури в Україні;

– в освітньому процесі – під час укладання підручників, навчальних посібників та проведення занять з дисциплін «Конституційне право», «Адміністративне право», а також під час організації та проведення курсів підвищення кваліфікації адвокатів в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки й практичні рекомендації, викладені у дослідженні, було оприлюднено на науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 року); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 3–4 квітня 2024 року); «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system» (м. Рига, Латвійська Республіка, 7–8 лютого 2024 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 року).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 5 статтях, з яких 4 опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступ, чотири розділи, які містять вісім підрозділів, висновки), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, з яких 163 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складається із 215 найменувань.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

1.1 Поняття, зміст та законодавче визначення права на правову допомогу в Україні

Проведення порівняльного адміністративно-правового аналізу інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці вимагає попереднього ґрунтовного осмислення самого права на правову допомогу, яке є в основі організації адвокатської діяльності. При чому необхідно звернути увагу на досвід як України, так і Литовської Республіки, оскільки необхідно окреслити підходи держави до регламентації цього права та вивчити думки вчених стосовно природи цього права. У подальшому це дасть змогу більш коректно та комплексно схарактеризувати особливості інституту адвокатури в означених країнах. Розпочати наш аналіз пропонуємо з визначення природи права на правову допомогу, яка, на нашу думку, є достатньо складною та вимагає окремої уваги.

А. В. Лужанський справедливо наголошує, що суб'єктивне право можна визначити як створену та гарантовану державою через норми об'єктивного права особливу юридичну можливість діяти, що дозволяє суб'єкту вести себе відповідним чином, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, користуватися зазначеним соціальним благом, у випадку потреби звертатися до компетентних органів держави за захистом з метою задоволення особистих інтересів і потреб [1, с. 204]. Вбачається, що право на правову допомогу повністю підпадає під зміст суб'єктивного права, адже:

– воно чітко формалізовано в статтях Конституції України та нормах чинного законодавства, і забезпечується державою за допомогою системи гарантій;

– воно дозволяє суб'єкту активно діяти, захищаючи свої права як самостійно, так і за допомогою інституту адвокатури, який спеціально створюється державою;

– воно передбачає право вимагати від інших осіб відповідної поведінки, зокрема обов'язку діяти в інтересах своєї особи та з урахуванням тих обставин, які склалися;

– воно невід'ємно пов'язане з такими категоріями, як «законні інтереси» та «потреби» особи через необхідність захищати власні права і свободи та вимагати від інших врахування означених прав і свобод в процесі своєї діяльності.

Отже, право на правову допомогу без сумніву може бути віднесене до числа суб'єктивних прав людини і громадянина. Варто припустити, що право на правову допомогу має конституційно-правову природу, і може бути віднесене до числа основоположних прав. Ця позиція обумовлена тим, що без наявності у особи цього права, ставиться під сумнів реалізація та захист нею усього комплексу конституційних прав і свобод людини і громадянина. Для підтвердження або спростування цієї гіпотези проаналізуємо деякі праці вчених-конституціоналістів.

О. М. Селезньова стверджує, що право людини обумовлено прописаним механізмом своєї реалізації. Приміром, право на освіту (ст. 53 Конституції України) передбачає відвідування особою дошкільних навчальних закладів, шкіл з метою навчання та соціалізації особистості, вступ до навчальних закладів професійної та вищої освіти різних ступенів акредитації. Право на працю (ст. 43 Конституції України) розкривається через прописаний порядок оформлення на роботу, умови праці, пільги тощо [2, с. 20]. Слід логічно продовжити, що право на захист та справедливий суд обумовлене інститутом адвокатури, який спеціально створений державою у якості однієї з ключових гарантій права на правову допомогу. Це аргумент на користь віднесення останнього до числа конституційних прав людини і громадянина.

В свою чергу, Н. В. Федіна наголошує, що будь-яке право людини – це право на задоволення певних її потреб. У цьому виявляється (окрім іншого) гуманістичність потребової інтерпретації прав людини і вбачається чи не найістотніша її перевага. Тобто фундаментальний характер прав людини означає, що будь-яке втручання державної влади у реалізацію прав має бути чітко юридично закріпленим, відповідати положенням Конституції України та бути обґрунтованим [3, с. 68]. Вбачається, що право на правову допомогу можна розглядати через призму двох, відносно самостійних аспектів. По-перше, воно існує для забезпечення захисту інших потреб, а по-друге – може виступати у якості самостійної потреби, яка відповідає інтересам особи. Це доволі принципова особливість, яка характеризує складну правову природу досліджуваної категорії.

Варто припустити, що право на правову допомогу має інституційні зв'язки з право на судовий захист. З цього приводу І. В. Бородій зазначає наступне: право кожного на судовий захист його прав і свобод без сумніву значно близьке за змістом до поняття права на «справедливий судовий розгляд справи у розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним відповідно до закону». Право на судовий захист включає ті самі елементи, які включаються до змісту права на справедливий судовий розгляд. При чому, зміст конституційного права може бути ширшим за зміст конвенційного права на справедливий судовий розгляд [4, с. 204].

Ю. В. Осіпов, досліджуючи цю проблематику стверджує, що з моменту реалізації права на судовий захист у конкретній формі судочинства, дане право можна охарактеризувати як таке, що має характер фактичний. В процесі своєї практичної реалізації конституційне право на судовий захист трансформується в «право на звернення до суду за захистом» або ж «право на захист в судочинстві», яке, в свою чергу, реалізується через «право на звернення до суду» шляхом пред'явлення позову. Водночас порядок реалізації права на звернення до суду залежить від цілої низки обставин, які

визначаються як умови та передумови права на звернення до суду [5, с. 367].

Ця теза дозволяє висловити декілька міркувань:

– право на правову допомогу має важливе значення, оскільки сприяє реалізації права на судовий захист в частині підготовки відповідних позовів, отримання усіх необхідних консультацій тощо;

– право на судовий захист та право на правову допомогу перебувають у взаємозалежності та виступають як взаємообумовлені категорії, розкриваючи при цьому унікальність їхньої конституційно-правової природи;

– право на правову допомогу може розглядатися у якості передумови реалізації права на звернення до суду, оскільки якісна та кваліфікована правова допомога дозволяють особі більш ефективно захищати власні права в суді.

У своїй науковій праці О. Г. Кушніренко розглядає категорію «конституційні цінності», яку дослідниця визначає як якісні характеристики державно-правових явищ вищого порядку, які пов'язані з усвідомленням самим суспільством ідей добра, справедливості, людської гідності, фундаментальних ідей і норм розвитку, найбільш значущих форм конституційного ладу. До числа таких цінностей науковець зокрема відносить: верховенство права; справедливість і рівність [6, с. 45]. На нашу думку, право на правову допомогу також слід розглядати у якості конституційної цінності, адже воно забезпечує рівність та справедливість через створення однакових умов доступу особи до справедливого суду. Додатковим аргументом на користь цієї думки є той факт, що у праві на правову допомогу втілена ідея доступності кваліфікованої правничої допомоги усім без винятку верствам населення України.

Достатньо цікавою, в контексті теми дослідження, є наступна теза В. С. Бігун: існує три основні підходи до визначення людини в її застосуванні до права: 1) дескриптивний (полягає у відокремленні морфологічних, фізіологічних та інших рис, що відрізняють людину від представників інших видів живих організмів); 2) атрибутивний (полягає у виокремленні

визначальної характеристики людини, яка в кінцевому підсумку впливає і на решту її характеристик); 3) сутнісний (полягає в намаганні розкрити сутність людини і таким чином сформулювати універсальну концепцію людини) [7, с. 39].

На нашу думку, в контексті реалізації права на правову допомогу більш прийнятним є сутнісний підхід, оскільки він дозволяє позиціонувати людини у якості носія природних прав, у тому числі і досліджуваного нами права. Отже, право на правову допомогу без сумніву підкреслює значимість потреб людини, яка перебуваючи у соціумі задовільняє їх різними законними способами. Тобто, право на правову допомогу – це невід’ємний атрибут суспільного життя, який зумовленими бажанням окремих суб’єктів «перейти межу», або ж порушити право особи, яке має бути гарантоване державою. Отже, без сумніву право на правову допомогу має конституційно-правову природу та є одним із основоположних прав людини і громадянина. Однак, перейдемо до аналізу засобів його нормативно-правового визначення.

У статті 29 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР закріплено, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз’яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Також у статті 59 Основного закону регламентовано, що кожен має право на професійну правничу допомогу, у тому числі і правову. При чому кожна особа має право самостійно обирати захисника своїх прав [8]. Отже, на рівні Основного закону формалізоване право на правову допомогу, що є зайвим аргументом на користь його конституційно-правової природи. Слід звернути увагу, що в нормах Конституції України це право передбачає диспозитивність поведінки особи, зокрема право вибору захисника. У подальшому, це право деталізовано в окремих законодавчих актах.

Зокрема, у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 року № 3460-VI встановлено, що правнича допомога

представляє собою надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Також у статті 3 вказано, що громадянам гарантовано право на безоплатну правову допомогу, яке представляє собою можливість отримати в повному обсязі безоплатну первинну правничу допомогу, а також вторинну правничу допомогу [9]. Вбачається, що у вказаному законодавчому акті конкретизоване право на правову допомогу через позиціонування його змісту, форм реалізації, а також видів правової допомоги, які може отримати особа (первинна та вторинна, платна та безоплатна).

В Національній стратегії у сфері прав людини, яка затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 деталізовано окремий напрям – забезпечення права на справедливий суд, який передбачає підвищення доступності системи безоплатної правової допомоги та удосконалення системи надання допомоги особам, постраждалим від кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством за ознакою статі, торгівлею людьми, примусовою працею, трудовою та іншими видами експлуатації [10].

В свою чергу, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки» від 23 червня 2021 року № 756-р передбачені наступні стратегічні цілі: 1) удосконалення стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в частині документування випадків катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання з урахуванням міжнародних стандартів у відповідній сфері; 2) забезпечення доступності до безоплатної правової допомоги для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, зокрема забезпечення доступності будівель центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; використання формату легкого читання та інших підсилювальних форматів спілкування [11].

Це вказує на пріоритетність права на правову допомогу та його визначальну роль у побудові правової держави. Зазначимо, що право на правову допомогу згадується в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 передбачено окремий напрям – удосконалення інституту адвокатури, який передбачає удосконалення: 1) організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката; 2) порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; 3) статусу помічника адвоката; 4) порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності [12]. Необхідно відзначити, що досліджуване право формалізоване в нормативно-правових актах, які в Україні регламентують процесуальну діяльність, а саме:

– у стаття 15 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV зазначено, що учасники справи мають право користуватися правничою допомогою через представництво адвокатом в суді, включаючи безоплатну правову допомогу [13];

– стаття 20 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI регламентує права на захист, яке передбачає право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [14];

– стаття 16 Кодексу адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV також регламентує право на правову допомогу при вирішенні справ в адміністративному суді, яка надається учасникам справи адвокатами [15];

– відповідні норми також деталізовані в нормах Господарського процесуального кодексу України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII [16];

– статті 77 та 181 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III передбачають право на правову допомогу для захисту права на

утримання одного з подружжя, а також виконання батьками обов'язку щодо утримання дитини [17].

Право на правову допомогу також розтлумачено на рівні актів Конституційного суду України. Так, в Рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 зазначено, що право на правову допомогу є гарантованою державою можливістю будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. Також в Рішенні зазначено, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи [18].

По суті в цьому рішенні більш ширше розкрито конституційно-правовий зміст права на правову допомогу. Однак, слід звернути увагу на встановлення заборони щодо неправомірного обмеження цього права, яка є доволі цікавою з наукової точки зору. Ця заборона вказує на гарантованість права на правову допомогу, а також правову охорону з боку держави. Ця гарантованість пов'язана з міжнародно-правовою природою права на правову допомогу. Так, у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року наголошено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: 1) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; 2) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; 3) захищати

себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [19].

В свою чергу, в Основних положеннях Організації Об'єднаних Націй про роль адвокатів від 01 серпня 1990 року містяться наступні норми: 1) будь-яка людина в праві звернутися по допомогу до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури; 2) уряди повинні гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб, які проживають на його території і підпорядковані його юрисдикції незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, економічного чи іншого статусу; 3) уряди мають забезпечити необхідне фінансування та інші ресурси для юридичної допомоги бідним та іншим незаможним людям; 4) уряди та професійні асоціації адвокатів повинні розробити програму, що має на меті інформування членів суспільства про їх права і обов'язки, про роль адвокатів у захисті основних свобод [20].

Варто припустити, що подібна особливість притаманна і законодавству Литовської Республіки, хоча цю гіпотезу нам необхідно перевірити в рамках наступного підрозділу цього дисертаційного дослідження. Слід зазначити, що факт закріплення права на правову допомогу в Конституції України робить це право основним, конституційним, таким, що підлягає конституційному регулюванню та конкретизації в інших галузях, головним чином, матеріального цивільного, кримінального та процесуального права. Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складання позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних і недержавних органах, захист від обвинувачення [21, с. 198].

З урахуванням цього, пропонуємо проаналізувати праці вітчизняних вчених, в яких розкривається зміст та природа права на правову допомогу. Це завдання є дуже важливим, адже подальший порівняльний адміністративно-правовий аналіз інституту адвокатури потребує попереднього обґрунтування ключових засад та пріоритетів його функціонування. О. О. Кот та І. В. Чорний справедливо стверджують, що правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [22, с. 18]. У своїй науковій праці А. Ю. Брода наступним чином визначає вищевказаний термін: правова допомога – це адресна, професійна, орієнтована допомога, яка надається стороні процесу з метою захисту прав і свобод, їх відновлення у разі порушення з боку іншого суб'єкта [23, с. 85].

О. М. Капля стверджує, що правова допомога як ідея, як предмет правового регулювання, а також як вид професійної діяльності набуває реального значення і справжню соціальну цінність в умовах розбудови правової держави та триваючих Євроінтеграційних процесів. Право громадян на отримання кваліфікованої правової допомоги, в тому числі право користуватися послугами адвоката, як процесуальна гарантія перебувають у тісному зв'язку з правом на захист і правосуддя в цілому [24, с. 110].

Кельман М. С. зазначає, що у загальному вигляді правову допомогу розглядають як міжгалузевий інститут, що об'єднує в собі правові норми, які становлять основу для діяльності державних і громадських органів, спрямованих на надання громадянам і організаціям правової допомоги. У вузькому сенсі – це система дій, спрямованих на забезпечення і захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб [25, с. 85].

О. В. Крушницька наголошує, що поняття «правова допомога» є найбільш вдалим і його потрібно трактувати як багатоаспектну діяльність правників, спрямовану на забезпечення верховенства права та реалізації прав кожної людини, яка вступає в певні правовідносини, зміст якої становлять здійснення юридично визначених засобів, що включають юридичні

консультації та роз'яснення прав і процедур їх реалізації, допомогу в складанні й поданні заяв, клопотань, скарг та інших юридичних документів, ініціювання та участі у проведенні процесуальних дій і належному фіксуванні їх перебігу і результатів, оцінку належності, достовірності та допустимості доказів, аналізу законності юридичних рішень, вжиття заходів щодо поновлення порушених прав, відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням [26, с. 100]. На нашу думку, наведені позиції науковців щодо природи самої правової допомоги вказують на наступні її особливі ознаки:

– правова допомога є формалізованим способом захисту прав людини і громадянина, який включає в себе комплекс видів та форм допомоги з боку правників, реалізація яких сприяє відновленню порушених прав, їхньому визнанню та закріпленню за конкретною особою;

– правова допомога характеризується адресністю та цілеспрямованістю, тобто її надання повинно відповідати конкретній меті, з якою особа і звертається до суб'єктів, які надають таку допомогу;

– правова допомога наділена потужною ідеологічною складовою, яка виявляється у необхідності захисту конституційних принципів справедливості та рівності сторін;

– правова допомога реалізується шляхом професійної діяльності суб'єктів, які мають індивідуалізований правовий статус та повинні відповідати певним вимогам, встановлених на рівні законодавчих і підзаконних актів [27, с. 186].

Вбачається, що право на правову допомогу є набагато ширшим за категорію «правова допомога», оскільки остання виступає лише у якості інструментарію, а перша – розкриває не тільки практичну, а й ідеологічну складову контексту. Тому, слід детально схарактеризувати зміст права на правову допомогу. Зауважимо, що вітчизняні науковці доволі ґрунтовно дослідили означену категорію, про що свідчить велика кількість наукових

праць з цієї проблематики. Отже, проаналізуємо наявні наукові праці та спробуємо систематизувати ключові особливості права на правову допомогу.

В. С. Личко стверджує, що юридична природа права на правову допомогу містить у своєму нормативному змісті єдність матеріального і процесуального начал, воно може розглядатися як право-гарантія, яке повинно забезпечити належні юридичні умови для послідовної реалізації права і ефективного досягнення громадянами юридичних цілей [28, с. 419]. Слід погодитися з цією тезою, оскільки право на правову допомогу дійсно може розглядатися одночасно в двох вимірах: по-перше, як самостійне право, а по-друге – як гарантія реалізації інших конституційних прав. Подібна особливість характеризує унікальність та складність правової природи права на правову допомогу. Отже, матеріальні та процесуальні начала цього права можуть розглядатися як взаємообумовлені категорії, які в поєднанні візуалізують справжнє соціальне призначення права на правову допомогу.

У своїй роботі М. Р. Іванців припускає, що здійснення права на правничу допомогу засновано на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [29, с. 818]. Слід додати, що окрім згаданих, право на правову допомогу ґрунтується і на наступних принципах: 1) професійність надавачів допомоги; 2) пріоритет інтересів вигодонабувачів, тобто громадян; 3) необмеженість у просторі та часі; 4) конкретизованість та цілеспрямованість; 5) унікальний зміст, який обумовлений потребами вигодонабувачів; 6) обмеженість наявними процесуальними видами і формами. Слід припустити, що принципи, які у своїй роботі навів М. Р. Іванців розкривають матеріальний аспект правової природи права на правову допомогу. Запропоновані ж нами принципи відображають процесуальний аспект, який також вельми важливий в контексті реалізації досліджуваного права.

С. В. Вилков наголошує, що право на правову допомогу представляє собою самостійне суб'єктивне конституційне право, яке являє собою ціннісно значимі й формально визначені, гарантовані суспільством і державою правові можливості фізичної особи у визначений законодавством спосіб і в законодавчо встановлених межах і формах забезпечувати й реалізовувати свої права, свободи та законні інтереси, їх захищати, а також поновлювати в разі порушення без стягування за це плати за допомогою уповноважених на це законом професійно підготовлених суб'єктів приватного й публічного права [30, с. 51]. Наведене дослідником визначення є достатньо комплексним та повністю розкриває природу права на правову допомогу, як поєднання вищерозглянутих процесуальних та матеріальних аспектів.

Натомість в цьому визначенні є одна цікава з наукової точки зору деталь – це посилання на обов'язок держави та суспільства гарантувати право на правову допомогу. На нашу думку, наявність означених гарантій вказує на одну принципову особливість права на правову допомогу – необхідність його організаційно-правового забезпечення. Мова йде про інститут адвокатури та систему адвокатського самоврядування, які фактично є предметом нашого порівняльного дослідження. В свою чергу необхідність гарантування права на правову допомогу вказує на його залежність від системи конституційно-правових та організаційно-правових гарантій. Інакше кажучи ефективність правової допомоги залежить не тільки від дій самої особи, а передусім від створення державою і суспільством належних умов реалізації ним свого конституційного права.

З приводу досліджуваного права О. В. Мартовицька зазначає, що право на правову допомогу, будучи закріпленим нормами Конституції України, передбачає наявність гарантованого державою механізму його реалізації з метою забезпечення прав і свобод людини. При цьому вказаному праву притаманні ознаки, які вказують на його спрямованість і природу. Більше того, ці риси визначають конституційні засади права на правову допомогу –

спрямованість на забезпечення прав і свобод людини; правова природа; загальний характер; неможливість його обмеження; гарантованість державою. Право на правову допомогу не тільки надається й реалізується на підставі й у відповідності до закріплених конституційних засад, а саме по собі виступає в якості одного з правових засобів, які використовуються для захисту прав і свобод людини [31, с. 166].

В тезах дослідниці тільки підтверджуються наші припущення, однак ми звернули увагу на одну принципову особливість права на правову допомогу, про яку зазначає О. В. Мартовицька: неможливість обмеження права на правову допомогу. На нашу думку, ця особливість є показовою, оскільки деякі права людини і громадянина можуть бути правомірно обмежені державою, наприклад в під час дії правового режиму воєнного стану може обмежуватися право на свободу пересування. Втім право на правову допомогу повинно бути гарантовано за будь-яких умов, навіть якщо особа перебуває в місцях несвободи. Розглянуті вище міжнародно-правові акти тільки підтверджують наші припущення. Вбачається, що подібна особливість обумовлена тим, що право на правову допомогу є невід'ємним правом людини, і має гарантувати особі належні умови життя та утримання, а також достойне поводження з нею, незалежно від місця її перебування.

М. І. Пришляк стверджує, що право на правову допомогу є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер, тобто поширюється на всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Його реалізація не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб [32, с. 70]. Слід звернути увагу на те, що право на правову допомогу не залежить від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Вбачається, що це є унікальною особливістю права на правову допомогу, яке гарантовано у випадку виникнення різних правовідносин. Наприклад, особа яка вчинила злочин та постала перед судом

також має право на правову допомогу. Отже варто припустити, що в основі цього права є ідея надання правової допомоги кожному, хто її потребує, незалежно від підстав виникнення такої потреби.

На підтвердження цього слід зазначити, що гарантування кожному права на правову допомогу покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правничою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Крім того, гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року тощо [33].

З цієї тези випливає одна важлива ознака права на правову допомогу – необхідність його детальної регламентації в чинному законодавстві України. На наш погляд, подібна ознака є об'єктивною необхідністю, оскільки через правову регламентацію встановлюються межі, види та процесуальні форми реалізації особою права на правову допомогу. Варто наголосити, що правовій регламентації підлягають не тільки вказані категорії, а й організаційно-правові аспекти, зокрема порядок функціонування інституту адвокатури. Це свідчить про єдність матеріальних та процесуальних гарантій реалізації права на правову допомогу.

На думку Н. П. Бортник та Ю. І. Дмитрик особливістю права на отримання правової допомоги є те, що воно опосередковує відносини та зв'язки громадян між собою та з державою; має інтегральний характер, у структуру якого включені: право звернутися за професійною правовою допомогою до різних суб'єктів її надання з метою ефективного здійснення та захисту прав, свобод і законних інтересів; право на певний зміст і якість наданої правової допомоги; право на отримання професійної правової

допомоги безоплатно у передбачених законом випадках; право вимоги вчинення певних активних і ефективних дій відповідного суб'єкта надання правової допомоги; право на отримання інформації про можливості отримання професійної правової допомоги, в тому числі безоплатно; право на отримання професійної правової допомоги на мові споживача та зручній для споживача допомогі формі; право вимоги захисту порушеного права [34, с. 52]. Ця теза розкриває складну внутрішню будову права на правову допомогу та свідчить про достатній рівень його наукової розробленості в Україні.

С. С. Калинюк виділяє наступні важливі положення права на правову допомогу: 1) норма Конституції про право на правову допомогу носить установчий характер; 2) конституційне право на правову допомогу входить до правового інституту основних прав і свобод людини і громадянина, який лежить в основі правового статусу особи; 3) положення про правову допомогу в Конституції є правовстановлюючою нормою; 4) особливістю закріплення права людини і громадянина на правову допомогу є той факт, що воно було здійснено матеріальною конституційною нормою; 5) право на правову допомогу не може бути обмежене; 6) конституційне положення про право на правову допомогу носить уповноважувачий, характер [35, с. 7].

В рамках специфіки нашого дослідження, більш цікавою видається теза про уповноважувачий характер конституційних положень про право на правову допомогу. Тобто, норми Основного закону одночасно гарантують людині і громадянину право на правову допомогу та закріплюють за державою обов'язок його практичного забезпечення. При чому уповноважувачий аспект, на нашу думку, є більш значимим, адже без нього втрачається сенс формалізації в чинному законодавстві самого права на правову допомогу.

У своїх наукових працях окремі вчені досліджують аспекти реалізації право на правову допомогу, ототожнюючи його з правом на захист. Наприклад, В. М. Бараняк та О. Д. Несімко зазначають, що забезпечення права на захист є сукупністю окремих процесуальних прав, задля повного

забезпечення обвинуваченому чи підозрюваному охорони його законних інтересів, задля того, щоб унеможливити безпідставне притягнення звинуваченої особи до відповідальності. Захист скерований на виявлення таких обставин, які дозволяють виправдати обвинуваченого, виключають чи пом'якшують його відповідальність та здійснюють охорону його основних прав [36, с. 28]. На нашу думку, подібний підхід обумовлений специфікою дослідження питань надання правової допомоги в різних сферах процесуальної діяльності. Отже, право на правову допомогу, без сумніву, є набагато ширшим за право на захист, яке охоплює лише окрему сферу реалізації досліджуваного нами права.

Р. Я. Шийович стверджує, що право на правову допомогу є необхідним засобом, що забезпечує доступність правосуддя та право на справедливий судовий розгляд, сприяє реалізації завдань судочинства, серед яких захист порушених чи оспорюваних прав громадян у сфері правовідносин, зміцнення законності та запобігання порушенням [37, с. 430]. Отже, науковець зазначає про достатньо важливу особливість: право на правову допомогу сприяє реалізації права на судовий захист, тобто доступ до правосуддя.

Вбачається, що подібна особливість зумовлена тим, що правова допомога виступає у якості умови ефективної участі особи у судовому процесі. Інакше кажучи, доступність правосуддя залежить від рівня гарантованості в державі права на правову допомогу. Це підтверджується нормами Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, яка затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Документ передбачає удосконалення: 1) організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката; 2) порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; 3) статусу помічника адвоката; 4) порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності [12].

Досліджуючи право на правову допомогу слід враховувати, що за своєю суттю права людини – це втілення у специфічній формі високих ідей справедливості, людської свободи і рівності. Особливості прав і свобод людини як джерела права зумовлені тим, що після їх визнання і закріплення в національних та міжнародних актах як пріоритетного джерела позитивного права і, отже, наділення їх відповідною офіційно-владною юридичною силою вони продовжують одночасно залишатися природними правами. Ступінь розвиненості інституту адвокатури повною мірою відображає рівень розвиненості прав і свобод людини: чим більше приділяється уваги з боку держави проблемі дотримання прав і свобод людини, тим, відповідно, більше уваги приділяється і інституту їх захисту – адвокатурі. Право можливо визнати системоутворюючим елементом як правової допомоги в цілому, так і адвокатської діяльності [38, с. 32].

На нашу думку, ця теза дозволяє припустити, що право на правову допомогу окрім ідеологічної, наділене певною політичною природою. Остання розкривається у втіленні в досліджуваному праві державних концепцій та ідей верховенства права. Насправді, подібна особливість права на правову допомогу робить його важливим елементом правового статусу людини і громадянина. Цей елемент також гарантований на міжнародно-правовому рівні, і забезпечується не залежно від території перебування особи, а також особливостей правових режимів, що на ній діють.

Ю. І. Матвєєва наголошує, що конституційні права – це права, зафіксовані в конституції з наміром перетворити права людини в позитивне право, інакше кажучи, з наміром позитивації прав людини. Адже права людини існують тоді, коли вони є діючими, юридизованими, тобто не тільки зафіксованими в конституції, а й такими, які є реально забезпеченими, як норми прямої дії отримують можливості судового захисту [39, с. 38]. Право на правову допомогу виступає у якості засобу позитивації інших прав людини, передбачених чинним законодавством, і перш за все Конституцією України.

В контексті аналізу природи, змісту та нормативно-правового забезпечення права на правову допомогу обов'язково варто звернути увагу на дисертаційне дослідження В. М. Ісакової. Щодо природи цього права дослідниця зазначає, що право на правову допомогу має особливу, подвійну природу, яка полягає в тому, що воно, з одного боку, розкривається як одне із прав людини, що охоплює систему певних фундаментальних правових можливостей, а з іншого – виступає як важлива гарантія реалізації інших прав людини, зокрема, права на ефективний судовий захист. У структурі права на правову допомогу можна виділити: а) можливість особисто вчиняти дії, спрямовані на реалізацію відповідного права (право на власні дії), в тому числі звертатися до владних суб'єктів (міжнародних, національних) за захистом (примусовим забезпеченням) своїх прав; б) можливість утримуватися від вчинення певних дій задля реалізації своїх прав; в) можливість вимагати від інших осіб належної поведінки (право на чужі дії), в тому числі задля примусового забезпечення реалізації відповідних прав; г) можливість звертатися до соціально зобов'язаних осіб за наданням певних матеріальних та інших благ для задоволення власних потреб [40, с. 115].

Означена теза вказує на таку особливість права на правову допомогу, як багатоваріантність дій особи в процесі захисту своїх прав та законних інтересів. При чому кожен структурний елемент має функціональність, тобто дозволяє особі досягти відповідного результату. Однак варто зазначити, що кожен структурний елемент, попри свою функціональність, залежить від певних дій уповноважених суб'єктів (консультації, роз'яснення прав, тлумачення договорів або норм права тощо). Ця особливість візуалізує зв'язки між досліджуваним правом та інститутом адвокатури, який є своєрідною організаційно-правовою гарантією реалізації права на правову допомогу. Подальший порівняльний адміністративно-правовий аналіз покаже чи існують відповідні зв'язки в досвіді Литовської Республіки.

Слід зосередитися на ще одній, важливій тезі В. М. Ісакової: право на правову допомогу розглядається в юридичній науці як одне з

основних прав людини і громадянина, що володіє всіма ознаками, властивими конституційним правам, є одним із прав, що складають юридичну базу для всієї системи прав, що володіє вищою юридичною силою і підлягає підвищеному захисту. При цьому, право на правову допомогу розглядається як природне невідчужуване право особистості, тобто являє собою невід'ємну можливість отримувати в установленому порядку професійну допомогу з питань правового характеру [40, с. 115].

Звідси випливає, що саме право на правову допомогу вимагає правового захисту з боку держави. Це доволі цікава особливість, яка вказує на багаторівневість державних гарантій та залежність досліджуваного права від низки сторонніх чинників. Пропонуємо до числа таких чинників віднести наступні:

1) рівень регламентації (чітка деталізація окремих аспектів реалізації права на правову допомогу є умовою його ефективної реалізації. У випадку неналежної регламентації можуть виникати проблеми, пов'язані з практичними питаннями, зокрема доступністю окремих видів правової допомоги;

2) рівень політизованості (надмірна політизація питань, пов'язаних з наданням правової допомоги, зокрема на рівні законодавчих ініціатив, може негативно позначатися на практиці реалізації досліджуваного нами права. Політизованість може полягати у дискримінації окремих соціальних груп за ознакою їхнього походження, території проживання тощо);

3) рівень правової культури (обізнаність громадян у порядку та умовах отримання правової допомоги в державі може мати важливе значення, адже характеризує коло практичних можливостей особи у випадку порушення її прав та законних інтересів. Мова йде про обмеження таких можливостей через низький рівень обізнаності);

4) рівень організаційного забезпечення (ефективність реалізації права на правову допомогу напряму залежить від розвиненості в державі спеціальних інституцій, які сприяють і забезпечують цей процес на усіх його

рівнях. Йдеться про інституційне забезпечення, яке розширює зміст права на правову допомогу);

5) рівень довіри до правосуддя (реалізація права на правову допомогу залежить від рівня довіри суспільства до судової системи та правоохоронних органів. Дискредитація означених інституцій значно знижує ефективність реалізації права на правову допомогу за рахунок попереднього очікування неефективності та упередженості з боку посадових та службових осіб).

В рамках цього підрозділу доцільно розглянути питання гарантій права на правову допомогу, адже цього вимагає подальше наше дослідження інституту адвокатури. Доволі комплексно це питання схарактеризувала Н. В. Хмелевська, яка у своїй науковій праці пропонує ці гарантії поділяти на загальні та спеціальні. До числа загальних гарантій дослідниця віднесла: 1) право безпосередньо звернутися в суд за захистом своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав; 2) наявність адвокатури, яка діє як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут для забезпечення права на захист. До числі спеціальних гарантій зараховано: 1) нормативні приписи, які закріплені в Конституції України та інших нормативно-правових актах; 2) норми процесуального законодавства, які гарантують підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист [41, с. 106]. Таким чином гарантування права на правову допомогу може розглядатися у якості однієї з вимог до процесу його реалізації.

Також доволі важливою вимогою є професійність правової допомоги, яка дуже впливає на ефективність захисту прав і законних інтересів особи. З приводу цього питання Т. Волошонівська зазначає, що професійність правової допомоги забезпечується сукупністю закріплених в законодавстві вимог, які висуваються до осіб, що можуть бути залучені до участі в процесі захисту прав як захисники. При чому кваліфікованість правової допомоги означає рівень спеціальних знань та практичних навичок, який дає змогу виконувати роботу певного ступеня складності [42, с. 144]. На нашу думку, через категорії «професійність» та «кваліфікованість» також візуалізується

зв'язок між правом на правову допомогу та інститутом адвокатури, який виступає в ролі засобу його організаційно-правового забезпечення.

На підтвердження цього В. Г. Андрусів зазначає, що «професійна правнича допомога» асоціюється як вітчизняним законодавцем, так і науковими діячами передусім з діяльністю адвоката. Якщо йдеться про інших суб'єктів, які надають правову допомогу (на платній чи безоплатній основі) – юристів, нотаріусів, посадових осіб органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади, то її слід розцінювати як діяльність у сфері права або надання правових послуг (у разі їх оплатності) [43, с. 148].

Наприкінці цього етапу дослідження варто звернути увагу на наступну тезу А. В. Коршенко: забезпечення реалізації права на правову допомогу мало місце на різних етапах розвитку не тільки нашої, але й інших держав. Сьогодні сучасним завданням законодавця є наповнення змістом права на правову допомогу в усіх сферах суспільного життя. Лише наявності закону про захист цього права недостатньо, необхідно удосконалити вже існуючу систему надання правової допомоги шляхом створення дієвого механізму реалізації вказаного права з метою забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина [44, с. 26]. Ця теза є зайвим аргументом на користь актуальності обраної теми та перспективності дослідження проблематики удосконалення змісту та механізмів реалізації права на правову допомогу.

Завершуючи цей етап дослідження зазначимо, що право на правову допомогу є одним з основоположних прав людини і громадянина. Окрім того, що в законодавстві України воно позиціонується як самостійне право, воно одночасно виступає у якості важливої гарантії реалізації інших конституційних прав. Право на правову допомогу наділене складною природою, яка поєднує в собі правовий, ідеологічний та політичний аспекти. Поряд з цим це право вимагає гарантій реалізації від держави, оскільки наявні чинники, що можуть знизити, і навіть унеможливити можливість його

реалізації. Конституційно-правова природа права на правову допомогу характеризується домінуванням уповноважуючого аспекту, оскільки надання правової допомоги в Україні здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами. Право на правову допомогу є ширшим за змістом ніж право на захист, що надає його більшої функціональності. Було встановлено, що особливою ознакою права на правову допомогу є багатоваріантність дій особи в процесі захисту своїх прав та законних інтересів, а також структурованість досліджуваного права. Проведений аналіз свідчить, що в Україні право на правову допомогу позиціонується у якості одного з видів конституційних прав, реалізація якого гарантована та забезпечується державою.

1.2 Право на правову допомогу в законодавстві та правовій традиції Литовської Республіки

Порівняльний характер нашого дослідження передбачає законодавчого визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці. Також вельми важливо схарактеризувати точку зору науковців щодо сутності та природи цього права. Це достатньо важливий етап дослідження, оскільки у подальшому на його результатах будуть ґрунтуватися положення наступних розділів дисертації. У попередньому підрозділі ми з'ясували, що в Україні право на правову допомогу є одним з основоположних конституційних прав людини і громадянина. Чи так само в Литовській Республіці розкривається його зміст? Для цього проаналізуємо законодавство цієї європейської країни, втім спочатку слід звернути увагу на деякі історичні аспекти, які об'єднують наші держави.

Л. О. Попсуєнко та Н. Б. Капустін у своїй роботі наголошують, що як і Україна, Литва пройшла тривалий та складний шлях у процесі здобуття незалежності, пов'язаний з низкою історичних подій та політико-правових трансформацій, переважна більшість яких припадає на період першої

половини ХХ ст., коли після розпаду Російської імперії для цих народів було відкрито можливість побудови власної держави. Це був їх перший історичний досвід становлення національної державності [45, с. 57]. На нашу думку, схожість історичних етапів становлення може вказувати і на певні спільні риси в еволюції правової системи в цілому, і зокрема інституту конституційних прав і свобод, одним з яких є право на правову допомогу.

На підтвердження цього наведемо думку литовських вчених, які зазначають, що Литовська Республіка – це одна з країн, у яких Україні є сенс переймати досвід, адже, по-перше, правові системи цих країн у значній мірі схожі враховуючи спільне радянське минуле, а по-друге, враховуючи, що цій країні за порівняно нетривалий час після відновлення незалежності вдалося швидко побудувати ефективну систему конституційних прав і свобод [46, с. 50]. Отже, окрім спільної історії ми маємо ще один чинник, який може вказувати на позитивність досвіду Литовської Республіки у сфері регламентації права на правову допомогу. Мова йде про ефективність конституційно-правового рівня регулювання суспільних відносин. Натомість, це тільки припущення, яке ми маємо підтвердити або спростувати в рамках нашого дослідження.

Зазначимо, що одним з конституційних принципів в Литовській Республіці є здійснення прав людини без будь-якої дискримінації з боку влади та інших осіб. У відповідності з традиціями прецедентного права, подібна заборона може мати обмежений ефект при відсутності конкретних правових норм в галузевому законодавстві [47, с. 101]. Ця теза може свідчити про високий рівень праворозуміння та розвитку інституту захисту прав, невід'ємним елементом якого є право на правову допомогу, яке реалізується у чітко визначених формах. Окремим аргументом на користь цієї гіпотези можуть слугувати деякі договори між нашими країнами.

Так, у Договорі між Україною та Литовської Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23 травня 1995 року вказано, що правова допомога

охоплює виконання процесуальних дій, зокрема, допит сторін, потерпілих, обвинувачених та підсудних, свідків, експертів, проведення експертиз, обшуку (судового огляду), вилучення та передачу речових доказів, порушення або перейняття кримінального переслідування та видачу осіб, які скоїли злочини, визнання та виконання судових рішень, вручення та пересилання документів, надання відомостей про судимість обвинувачених [48]. Це свідчить про достатньо комплексне розуміння змісту права на правову допомогу в обох країнах. Однак перейдемо до аналізу окремих законодавчих актів Литовської Республіки, в яких формалізоване право на правову допомогу.

У статті 6 Конституції Литовської Республіки вказано, що кожен може захищати свої права та законні інтереси у справедливому суді. Право на правову допомогу в Основному законі напряду не регламентовано. Однак, у статті 31 опосередковано закріплені наступні елементи цього права: 1) право на презумпцію невинуватості; 2) право на справедливий та неупереджений суд; 3) право на захист та адвоката; 4) право на дотримання законодавства при ухваленні судового рішення [49]. З приводу особливостей конституційного визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці слід висловити декілька міркувань:

– той факт, що право на правову допомогу напряду не позиціонується в Основному законі є недоліком, однак регламентація окремих складових цього права дещо компенсує цей недолік. На нашу думку, в Конституції України більш вдало визначене право на правову допомогу;

– поряд з цим, в Конституції Литовської Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд, що дозволяє окреслити його роль в суспільних правовідносинах;

– значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту, що не зовсім коректно, оскільки в країні розвинені позасудові способи захисту прав і свобод, які також вимагають правової допомоги.

Більш детально, на відміну від положень конституції, право на правову допомогу регламентовано в Рішенні Конституційного суду Литовської Республіки від 27 червня 2003 року по Справі № 2003-04-01 «Про відповідність частини 5 статті 82 та частини 2 статті 453 Закону про цивільний процес статтям 91 та 92 Конституції Литовської Республіки». Зокрема вказано, що право кожного на правову допомогу розуміється як суб'єктивне право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, а саме, особа з метою захисту своїх прав та законних інтересів у справедливому суді має право отримувати необхідну йому юридичну допомогу від осіб, які здобули відповідні знання та навички. Право на правову, по-перше, включає право на кваліфіковану юридичну допомогу та, по-друге, обов'язок держави надати таку допомогу особам, які самі не можуть цього дозволити. Кожен також має право на отримання ефективної юридичної допомоги [50]. Вважаємо, що це рішення виконує доволі важливу роль у позиціонуванні права на правову допомогу в Литовській Республіці, адже:

– в ньому деталізовано сутність та зміст права на правову допомогу, що дозволяє усвідомити його межі. Подібна практика відповідає українському досвіду та є достатньо позитивною;

– в ньому логічно пов'язані суб'єктивні елементи права на правову допомогу та обов'язок держави щодо створення системи її надання. Це дуже важливо, оскільки тільки за умов поєднання цих категорій ми матимемо цілісну систему правової допомоги;

– в ньому наголошено на кваліфікованості та ефективності правової допомоги, що, на нашу думку, може розглядатися у якості візуалізації умов реалізації права на правову допомогу та одночасно вимог до інституту адвокатури;

– недоліком цього рішення є зведення правової допомоги до судового розгляду правових спорів. За таких умов, позасудові способи захисту прав залишаються на периферії, що може вважатися недоліком.

Отже, на відміну від законодавства Литовської Республіки, в Україні право на правову допомогу розглядається у якості засобу не тільки судового захисту прав, а й позасудових способів. Продовжимо аналіз законодавства Литовської Республіки та перейдемо до профільних законодавчих актів. У статті 1 Закону Литовської Республіки «Про гарантувану державою правову допомогу» від 28 березня 2000 року № VIII-1591 вказано, що гарантована державою правова допомога – це первинна та вторинна правова допомога та позасудова медіація, які забезпечуються державою. В свою чергу у статті 3 закону закріплені наступні принципи реалізації права на правову допомогу: 1) рівність і захист усіх прав та охоронюваних законом інтересів; 2) якість, ефективність та економічність гарантованої державою правової допомоги; 3) пріоритет мирного вирішення спорів; 4) заборона зловживання гарантованою державою правовою допомогою та процесуальними правами [51].

Наведене визначення є достатньо комплексним та чітко розкриває обсяг реалізації права на правову допомогу, яка включає первинну та вторинну правову допомогу. Втім слід звернути увагу, що в законі, на відміну від конституції, уведено термін «позасудова медіація», яка представляє собою здійснення у встановленому порядку процедур врегулювання правових спорів, які передбачають досягнення шляхом мирної угоди розв'язання спору за допомогою медіаторів, тобто кваліфікованих правників, які надають сторонам правову допомогу [51]. На нашу думку, це достатньо позитивний досвід, який може бути використаний в Україні, оскільки в нашій державі право на правову допомогу не враховує подібної можливості, хоча процесуальним законодавством вона передбачена.

До речі зауважимо, в окремих законодавчих актах Литовської Республіки, як і в Україні, право на правову допомогу визначено як одна з гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина. Наведемо декілька прикладів:

– Кримінально-процесуальний закон Литовської Республіки від 21 квітня 2005 року містить норми щодо права на правову допомогу.

Зокрема, у статті 79 вказано, що захисник надає правничу допомогу особам, які є обвинувачуваними [52];

– Стаття 20 Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки від 28 лютого 2002 року № IX-743 встановлює, що фізичні особи мають право на отримання правової допомоги відповідно до законів та інших правових актів, яка оплачується державою [53];

– Стаття 4 Закону Литовської Республіки «Про суди» від 31 травня 1994 року № 1-480 встановлює право на судовий захист. Це право передбачає захист від зазіхання на права та свободи, і реалізується шляхом надання державою юридичної допомоги [54].

Слід окремо зупинитися на положення статті 2 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 року № IX-2066, в якій вказано, що право на правову допомогу передбачає правові консультації, підготовку документів, що мають юридичне значення, представництво з питань права, захист та представництво у процесі у справах, коли ці дії здійснюються за винагороду. В свою чергу, у статті 4 зазначається, що будь-яка особа має право обрати адвоката, який виступав би як радник, його представник або захисник його інтересів [55]. До цього законодавчого акту ми будемо звертатися протягом нашої роботи, однак зараз відзначимо, що в ньому не тільки регламентоване право на правову допомогу, але й закріплено право вибору захисника. В Україні це право деталізовано ще на конституційному рівні, що є певною перевагою для отримувачів правової допомоги.

Отже, варто констатувати, що в законодавстві Литовської Республіки право на правову допомогу напряду не міститься в конституції. Воно деталізовано в окремому законодавчому акті та у подальшому закріплено в документах процесуального характеру (окремих кодексах і законах). При чому, право на правову допомогу передбачає судовий захист та позасудову медіацію, що вказує на комплексність підходу до формалізації досліджуваного нами права. Пропонуємо на цьому етапі перейти до аналізу

наукових праць, в яких розкривається сутність та природа права на правову допомогу в Литовській Республіці.

Спочатку відзначимо, що система правової допомоги в Литовській Республіці працює за новою моделлю, спеціально адаптованою до національного контексту з використанням поєднання передової європейської практики та попереднього досвіду. Передбачено механізм забезпечення якості, який дозволяє здійснювати ефективний моніторинг якості наданих послуг правової допомоги [56]. На нашу думку, практика моніторингу якості правової допомоги дає змогу своєчасно виявляти недоліки системи, корегувати їх в процесі її функціонування та виходити на сталий рівень якості правової допомоги. Для отримувачів правової допомоги це без сумніву позитивний досвід, який варто взяти до уваги в Україні.

При наданні правової допомоги адвокати використовують усі надані їм законом права, переваги та пільги з метою захисту прав і законних інтересів своїх клієнтів. Відступ від цього положення допускається лише за згодою клієнта [57]. Вбачається, що подібні правила також є елементом забезпечення якості правової допомоги. Отже можна припустити, що система правової допомоги в Литовській Республіці є людиноцентричною та спрямована виключно на задоволення потреб отримувачів правової допомоги та врахування їхніх інтересів. В нашій державі також функціонує подібна система, що свідчить про спільні риси інституту адвокатури, а також про належне гарантування права на захист.

Варто припустити, що подібна модель в Литовській Республіці вибудовується на основі дієвих конституційно-правових механізмів, які слугують основою для гарантування прав і свобод, у тому числі і права на правову допомогу. На підтвердження цього Г. В. Берченко у своїй науковій праці зазначає, що в Литовській Республіці характер конституції як акта найвищої юридичної сили й ідеї конституціоналізму, не може мати й не має прогалин або внутрішніх суперечностей. Положення Конституції становлять гармонійну систему [58, с. 7].

Отже, у Литовській Республіці право людини на отримання правової допомоги закріплено в Конституції, а його зміст і порядок реалізації визначено у відповідних законах. Водночас законодавство країни у сфері правової допомоги має й певні особливості, в тому числі стосовно умов і порядку надання безоплатної правової допомоги. Остання є однією з гарантій держави щодо реалізації та захисту прав і законних інтересів громадян і полягає в наданні правової допомоги визначеним у законодавстві категоріям населення за рахунок бюджетних коштів. Спосіб організації надання безоплатної правової допомоги за рахунок держбюджету визначається місцевими умовами [59, с. 21]. Тобто, в Литовській Республіці, як і в Україні, передбачено інститут безоплатної правової допомоги, яка надається виключно вразливим верствам населення за рахунок коштів держави.

На думку окремих литовських вчених, право на правову допомогу в Литовській Республіці: 1) сприяє захисту прав приватних осіб; 2) сприяє дотриманню принципів рівного ставлення та запобігання будь-якої дискримінації; 3) сприяє дотриманню принципів належного управління (належного врядування) у державному управлінні; 4) сприяє дотриманню прав людини; 5) сприяє розумінню механізмів захисту прав людини [60]. Очевидно, що в Литовській Республіці праву на правову допомогу відводиться достатньо визначальна роль, яка не обмежується вирішенням правових спорів, а передбачає певну системоутворюючу складову. Тобто, від ефективності реалізації цього права залежить рівень законності та дисципліни в країні. На нашу думку, це достатньо цікава позиція, яка дещо відрізняється від українського досвіду.

При цьому литовські науковці розкривають зміст права на правову допомогу, яке охоплює дві форми: 1) первинна правова допомога (правове інформування, юридичні консультації та підготовка правових документів для державних і комунальних установ, за винятком процесуальних документів; 2) вторинна правова допомога (підготовка документів, захист і представництво у справах, у тому числі виконавчого провадження, представництво у справах

про попереднє вирішення спору в позасудовому порядку, якщо такий порядок встановлений законом або рішенням суду, відшкодування судових витрат у цивільному, адміністративному та кримінальному провадженні [61]. Подібні форми систематизовані в українському законодавстві та є достатньо логічними, з урахуванням специфіки та обсягу правової допомоги, а також умов її надання.

У своїй науковій праці Агне Ліманте та Манфредас Лімантас зазначають, що право на правову допомогу є одним із істотних засобів реалізації права на правосуддя. Право на правову допомогу є загальновизнаним, а мінімальні міжнародні стандарти правової допомоги – загальноприйнятими. Тривалий час в Литовській Республіці регулювання цього права зводилося до визначення його обсягу *ratione personae* і *ratione materiae* та визначення умов його реалізації. Лише в останні роки більше уваги приділяється якості та ефективності правової допомоги [62, с. 137].

З цього випливає, що право на правову допомогу в Литовській Республіці розглядається через призму його правової природи, отже, на відміну від України, воно позбавлене певних політичних та ідеологічних аспектів. Тобто, його природа є поліструктурною, і в ній домінує правова складова. На нашу думку, це може звузити роль цього права в державі, що суперечить вихідним ідеям його праворозуміння [63, с. 310]. Хоча ми бачимо, що в Литовській Республіці право на правову допомогу наділене потужним розпорядчим функціоналом, який зобов'язує владу враховувати його на етапі реалізації окремих видів державної політики.

Гарантована державою правова допомога складається з первинної правової допомоги та вторинної правової допомоги. Первинна правова допомога на 100% фінансується державою незалежно від матеріального становища заявника і надається в кожному муніципалітеті країни. Тут люди отримують юридичні консультації з правових питань. Вторинна правова допомога включає складання процесуальних документів, захист або представництво в суді, звільнення від сплати судового збору, покриття інших

судових витрат. Особа може отримати вторинну правову допомогу, якщо вартість її майна та річний дохід не перевищує розміру майна та доходу [64, с. 8]. Вбачається, що в Литовській Республіці значна увага приділяється питанням оплати правової допомоги, що напевно обумовлене прагненням чітко розмежувати платну та безоплатну системи надання правової допомоги. На наш погляд, питання оплати послуг важливе, але воно не повинне бути в центрі системи правової допомоги, адже в такому випадку отримувачі послуг не будуть сприймати правову допомогу як гарантію від держави. Скоріш за все, вона буде позиціонована як різновид державних послуг, що не зовсім корелюється з природою права на правову допомогу.

Під правовою допомогою литовські вчені розуміють не тільки юридичне представництво, а також доступ до правової інформації, юридичних порад та знань. Тим не менш, забезпечення правового представництва лежить в основі концепції правової допомоги, оскільки його відсутність може завдати шкоди обвинуваченому, вплинути на здатність адвоката вести переговори та готувати справу, перешкоджати спробам врегулювання спору [65, с. 15]. Слід припустити, що в Литовській Республіці право на правову допомогу розглядається через комплекс заходів, які передбачені державою для осіб, які потребують допомоги при вирішенні правових спорів у судовому та позасудовому порядку.

Продовжуючи дискусію зазначимо, що у Литовській Республіці система захисту прав людини включає судовий захист прав людини, квазісудові процедури, а також надання правової допомоги. Зазначені елементи системи захисту прав людини можна оцінити з двох аспектів: суб'єктивні та об'єктивні. Захист прав людини з суб'єктивної точки зору стосується судового або квазісудового процесу в конкретній справі. З об'єктивної точки зору захист прав людини включає діяльність, спрямовану на захист прав людини та їх просування, навіть за відсутності конкретного порушення прав людини, скоріше з превентивними цілями [66, с. 58]. Це доволі позитивний досвід розуміння природи права на правову допомогу,

оскільки єдність суб'єктивних та об'єктивних аспектів дуже чітко розкриває характер досліджуваного права.

У Звіті про верховенство права в Литовській Республіці за 2024 рік вказано, що система правової допомоги в державі ґрунтується на принципах якості та ефективності. Ця система передбачає спеціалізацію правової експертизи та освіти юристів, які надаватимуть державну первинну та вторинну правову допомогу. Для цього в державі створена система Литовської адвокатури, Координаційна рада та інші інституції [67]. З цього випливає, що адвокатура в Литовській Республіці є інституційною основою реалізації права на правову допомогу, а сама система правової допомоги є специфічним структурованим явищем.

Литовська дослідниця Гретта Зубруте з приводу права на правову допомогу зауважує: 1) право на захист є принципом, проголошеним у численних національних і міжнародних правових актах; 3) гарантована державою правова допомога має два рівні – первинний і вторинний, до яких пред'являються різні умови і вимоги; 4) право на правову допомогу передбачає взаємну довіру між особою і захисником, яка заснована на принципі рівності сторін [68, с. 349]. Категорія «взаємна довіра» є достатньо цікавою з наукової точки зору, адже посилює суб'єктивну складову права на реалізацію правової допомоги. Взаємна довіра позиціонується як одна з ключових умов формування правових відносин між адвокатами та отримувачами правової допомоги, гарантованої державою.

Відповідно до законодавства Литовської Республіки, держава гарантує правову допомогу лише фізичним особам (громадянам та іноземцям, а також особам без громадянства). Ці особи мають право отримувати гарантовану державою правову допомогу за умови: 1) якщо вони не можуть захистити свої права законні інтереси через їх недостатнє матеріальне становище; 2) коли закони або міжнародні договори передбачають правову допомогу незалежно від фінансової ситуації [69]. Варто звернути увагу, що в законодавстві Литовської Республіки достатньо чітко визначено, що

юридичні особи не мають право на правову допомогу від держави. Для України це також притаманне, однак в національному законодавстві не акцентовано увагу на цьому питанні, а лише визначена сфера дії профільного закону. Втім, розмежування фізичних та юридичних осіб в контексті отримання гарантованої від держави правової допомоги є достатньо специфічною особливістю литовського досвіду.

В Литовській Республіці право на захист реалізується з моменту першого допиту або затримання. Захисником у кримінальному процесі можуть бути лише адвокати та, в деяких випадках, помічники адвоката. Під час кримінального процесу, підозрюваний може відмовитися від захисника [70, с. 439]. Отже, окремо визначено момент набуття права на правову допомогу, що доволі логічно, оскільки передумови завжди відігравали важливе значення для усіх суб'єктів правовідносин. Без сумніву це позитивний досвід, який передбачає пріоритет інтересів отримувачів правової допомоги та деталізує в часі відповідний обов'язок держави. Подібна конкретика, як правило, сприяє ефективності правовідносин, а також забезпечує своєчасність надання правової допомоги, від якої напряду залежить подальша доля людини.

Також необхідно враховувати, що в Литовській Республіці правова допомога є важливим елементом функціонуючої системи правосуддя, яка базується на верховенстві права, а також є важливою гарантією, яка забезпечує фундаментальну справедливість і громадську довіру до правосуддя. Правова допомога має бути не лише безкоштовною, а й ефективною, окрім цього значна увага приділяється її якості [71, с. 174]. В Україні також право на правову допомогу розглядається як невід'ємний елемент доступу до правосуддя, що підтверджує спільні риси відповідної сфери законодавства наших країн.

До опосередкованих елементів якості правової допомоги в Литовській Республіці відноситься широкий спектр заходів, які створюють умови для забезпечення надання комплексної правової допомоги, що відповідає

інтересам отримувача правової допомоги та орієнтована на ефективність і результат. Перша категорія включає заходи відбору (акредитації) надавачів правової допомоги та вступне навчання, спрямоване на забезпечення високої якості послуг. Другу категорію можна визначити як групу умов адміністрування та надання правової допомоги, які впливають на якість правової допомоги [72, с. 9].

Це дуже важливо, оскільки акредитація та адміністрування є основою функціонування системи адвокатури в державі. Отже вбачається, що в Литовській Республіці право на правову допомогу розглядається крізь поєднання матеріальних та процедурних аспектів. Матеріальні розкривають зміст та межі реалізації права на правову допомогу, а процедурні характеризують інституційні передумови реалізації права на правову допомогу. Подібна єдність вказує на системний підхід до формалізації та гарантування досліджуваного нами права в Литовській Республіці.

Отже, система правової допомоги в Литовській Республіці спрямована на гарантування державою правової допомоги шляхом забезпечення: зменшення навантаження на адвокатів, які надають правову допомогу; пропорційної та прозорої оплати; чітких та зрозумілих умов правової допомоги; створення та впровадження механізму моніторингу ефективності надання гарантованої державою правової допомоги [73, с. 15]. Проаналізовані нами наукові праці свідчать про достатньо складну ситуацію з розмежуванням окремих прав та принципів.

Зокрема, литовські вчені зазначають, що важливою умовою реалізації принципу ефективного судового захисту є право на звернення до суду. При чому, право на правосуддя включає право на правову допомогу. Обмежений доступ до права на правову допомогу є однією з обставин, які ускладнюють становище особи [74, с. 340]. Отже, право на правосуддя включає в себе право на звернення до суду, яке, в свою чергу, охоплює право на правову допомогу. Слід звернути увагу, що окремо виділено принцип ефективного судового захисту, який позиціонується як основа реалізації вищевказаних

прав людини і громадянина. На нашу думку, подібна структурна будова є надто складною, оскільки:

– право на звернення до суду є елементом права на правосуддя і не повинне розглядатися як окрема категорія (правосуддя здійснюється судами, відповідно кожна особа, якій гарантоване право на правосуддя, може звернутися до суду у разі виникнення правового спору);

– принцип ефективного судового захисту є одним із конституційних принципів реалізації права на правосуддя (тобто, він не може розглядатися як системоутворююча категорія для групи прав особи на захист своїх конституційних прав і свобод);

– право на правову допомогу повинно розглядатися у якості самостійного права (воно не має асоціюватися виключно з судовим розглядом правових спорів, адже є процедура позасудової медіації, а також інші юрисдикційні способи захисту прав).

Слід припустити, що подібна ситуація склалася внаслідок окремих недоліків на конституційно рівні. З цього приводу Егідіус Ярашюнас наголошує, що конституція і закон належать до принципово різних пластів права. Різниця між конституцією і законами приблизно така ж, як і між законами і підзаконними актами (підзаконні акти приймаються шляхом детального розгляду і конкретизації законів, забезпечення їх виконання). Відповідно до цієї концепції в конституції слід відмовитися від кількох загальних і, здавалося б, неспростовних постулатів: вищої юридичної сили закону, первинності закону та поняття закону як акту волевиявлення народу [75]. Слід додати, що в Литовській Республіці існує також проблема розмежування конституційних принципів та прав людини, яка ускладнює розуміння сутності та природи досліджуваного права на правову допомогу.

Ліна Елієнень стверджує, що права і свободи одних осіб співіснують з правами і свободами інших осіб. Таким чином, цілісні та узгоджені конституційні права і свободи розкриваються через співіснування прав і свобод особистості [76, с. 38]. На нашу думку, ця теза повністю корелюється

з природою права на правову допомогу, яка передбачає можливість захисту конституційних прав особистості, які були порушені неправомірними діями іншої особи. Однак варто зауважити, що реалізація права на правову допомогу може бути обумовлена неправомірними діями з боку органів влади та місцевого самоврядування, що свідчить про багатоманітність означених передумов.

На думку литовських вчених, доктрина прав людини ґрунтується на передумові, що гідність усіх людей є рівною, а метою захисту прав людини є захист людської гідності. Ці права можна визначити як соціальні цінності, моральні норми, метою яких є захист людської гідності. Права людини можна охарактеризувати як публічні цінності, і вони повинні бути гарантовані державою [77, с. 279]. Отже, в Литовській Республіці право на правову допомогу прийнято розглядати через необхідність захисту честі і гідності, яка виникає внаслідок протиправних дій іншого суб'єкта. На нашу думку, це не зовсім коректно, адже не всі правопорушення стосуються честі та гідності. Існує значна кількість видів протиправної поведінки, які передбачають виключно матеріальну шкоду.

В свою чергу Едіта Жобене зазначає, що класична доктрина прав людини поділяє права людини на абсолютні (необмежені) і неабсолютні (обмежені). Конституційний Суд Литовської Республіки у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що право на звернення до суду за порушені права також вважається абсолютним. Тобто, перед законодавцем стоїть досить складне завдання – забезпечуючи баланс свобод, не спотворюючи інших, встановлених правовими актами положень про баланс прав і свобод [78]. Слід погодитися з такою позицією литовських вчених, оскільки право на правову допомогу дійсно має абсолютний характер. Це проявляється в наступних аспектах:

– сфера застосування права на правову допомогу не обмежена окремими видами протиправних дій (інакше кажучи, це право реалізується

особами і різних сферах судочинства – кримінальне, цивільне, адміністративне тощо);

– право на правову допомогу є невід’ємним правом особи (воно гарантоване державою навіть для осіб, які вчинили протиправні дії та перебувають у місцях несвободи)

– досліджуване право не обмежується навіть в умовах окремих правових режимів, тобто гарантовано на міжнародно-правовому рівні (зокрема, під час дії правового режиму воєнного стану);

– абсолютний характер права на правову допомогу є об’єктивною передумовою його реалізації (у разі встановлення державою будь-яких обмежень, втрачається сенс реалізації цього права);

– абсолютний характер забезпечує функціональність правової допомоги (інакше кажучи, право на правову допомогу передбачає використання особою усіх законних засобів та способів захисту своїх порушених прав).

На думку литовських вчених, в ході еволюції прав людини розвивалися три найважливіші аспекти прав людини – цілісність, свобода і рівність, повага до гідності кожної людини. Під правами людини можна розуміти індивідуальні свободи в суспільстві та можливості їхньої реалізації. У процесі правової регламентації прав людини як важливих моральних цінностей суспільства, особливе місце відведене конституції. Конституція розмиває правові та моральні питання, роблячи легітимність закону залежною від відповіді на складні моральні проблеми, такі як проблема того, чи вважає певний закон невід’ємну рівність усіх людей [79, с. 83]. Ця теза вказує на дві принципові особливості права на правову допомогу.

По-перше, право на правову допомогу повинне бути регламентоване виключно на рівні конституції, і у подальшому деталізовано на рівні окремих законодавчих та підзаконних актів. Це обумовлене його значенням для особи, а також тим, що право на правову допомогу завжди виступає невід’ємним елементом правового статусу людини і громадянина. По-друге, на рівні

конституції формується ключова гарантія захисту прав особи – право на правову допомогу, яке виступає у якості індикатора ефективності підходів до формування правового статусу людини і громадянина.

Розглядаючи конституційні права людини в Литовській Республіці, важливо не забувати, що вони деталізуються в окремих законах, не всі з яких можна віднести до нормативної сфери конституційного права. Доктрина природних прав людини стверджує, що права і свободи людини не виникають з волі держави, а людина набуває їх від народження, вони невіддільні від людини і не пов'язують її з територією чи нацією. Після прямого закріплення в Конституції природної сутності прав і свобод людини будь-яке тлумачення прав і свобод людини можливе лише через визнання їх природного характеру, тобто. природне право стало частиною позитивного. Це є конституційною основою трактування прав і свобод людини як основного і найважливішого принципу, що посідає найвище місце в шкалі правових цінностей [80, с. 295].

А. А. Шовкун зазначає, що надзвичайно цікавим у питанні управління системою надання правової допомоги є аналіз позитивного досвіду Литовської Республіки. Загальні питання організації та надання правової допомоги у Литовській Республіці регулюються Законом Литовської Республіки «Про гарантовану державою правову допомогу» від 28 березня 2000 року № VIII-1591. Вказаний Закон має збірну назву та включає в себе особливості надання як платної, так і безоплатної правової допомоги, однак вона у обох випадках гарантована державою [81, с. 445]. Вбачається, що правова допомога, як окрема категорія, розглядається в законодавстві Литовської Республіки через призму обсягу безоплатної правової допомоги та вартості платної правової допомоги. Тобто слід припустити, що реалізація права на правову допомогу пов'язана з матеріальним становищем її отримувачів.

При цьому, основні функції Уряду Литовської Республіки полягають, у законодавчому встановленні рівня доходів та майнового стану осіб, які

мають право на отримання вторинної правової допомоги. Разом з цим, функція загального управління сферою надання гарантованої державою правової допомоги покладена на Міністерство юстиції, яке достатньо тісно взаємодіє з Урядом, оскільки подає на його розгляд проекти нормативно-правових актів з питань надання гарантованої державою правової допомоги. З метою забезпечення ефективного виконання покладених на Міністерство юстиції функцій утворюється Координаційна рада з питань гарантованої державою правової допомоги, яка є колегіальним дорадчим органом, який діє на громадських засадах [81, с. 447]. Слід зауважити, що фізичні особи, які законно проживають в Литовській Республіці та інших державах ЄС, мають право на отримання первинної правової допомоги без необхідності відповідати будь-яким критеріям. Єдине встановлене обмеження стосується часу – не більше ніж одну годину консультування і надання інформації у сфері правової допомоги [82, с. 28]. Організаційні аспекти будуть більш детально проаналізовані в наступних розділах роботи, однак вже зараз можна зазначити, що реалізація права на правову допомогу вимагає від влади створення вертикалі владних та громадських інституцій, завданням яких є створення належних умов для реалізації в Литовській Республіці права на правову допомогу.

В працях литовських вчених дуже часто згадується, що система правової допомоги в державі сформована з урахуванням Рекомендацій № R (93) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення від 08 січня 1993 року. В цьому документі урядам європейських країн пропонується сприяти доступу населення до правової допомоги шляхом: 1) заохочення розвитку служб правового консультування для найбільш вразливих верств населення; 2) відшкодування вартості консультацій для найбільш вразливих верств населення наданням безоплатної правової допомоги; 3) створення, коли це доцільно, консультаційних центрів у районах проживання найбільш вразливих верств населення; 4) надання безоплатної правової допомоги найбільш вразливим

особам, які не мають громадянства або є іноземцями; 5) спрощення порядку надання безоплатної правової допомоги найбільш вразливим верствам населення і розгляду питання про негайне надання тимчасової правової допомоги за наявності такої можливості [83].

Підводячи підсумки цього етапу дослідження зазначимо, що в законодавстві Литовській Республіці право на правову допомогу формалізовано достатньо чітко. Попри те, що в конституції це право напяму не визначено, існує окремий законодавчий акт, який регламентує порядок надання безоплатної та платної первинної та вторинної правової допомоги фізичним особам (громадянам, іноземцям, особам без громадянства). Право на правову допомогу позиціонується як абсолютне та невід'ємне право людини і громадянина, яке гарантоване державою незалежно від правового становища особи. Природу права на правову допомогу в Литовській Республіці визначають правові та організаційні аспекти, натомість вона позбавлена певних політичних та ідеологічних контекстів. Право на правову допомогу в Литовській Республіці розглядається як елемент права на судовий захист, що звужує його функціонал за рахунок відмежування позасудової медіації. Достатньо значна увага в законодавстві Литовської Республіки надана питанням інституційного забезпечення права на правову допомогу, яка слугує передумовою його ефективної реалізації. Позитивним аспектом в досвіді Литовської Республіки є позиціонування права на правову допомогу як поєднання суб'єктивного аспекту (право на захист конституційних прав) та відповідного обов'язку держави створити усі необхідні умови для реалізації цього права.

Висновки до першого розділу

Проведений ґрунтовний аналіз нормативно-правового визначення права на правову допомогу в Україні та Литовській Республіці дозволяє автору цього дослідження систематизувати наступні теоретичні та практичні висновки:

1. Встановлено, що право на правову допомогу є суб'єктивним правом, адже воно дозволяє суб'єкту активно діяти, захищаючи свої права як самостійно, так і за допомогою інституту адвокатури, який спеціально створюється державою. З'ясовано, що право на правову допомогу має конституційно-правову природу, і може бути віднесене до числа основоположних прав. Зазначено, що право на правову допомогу можна розглядати через призму двох, відносно самостійних аспектів: 1) існує для забезпечення захисту інших прав; 2) може виступати у якості самостійної потреби, яка відповідає інтересам особи.

2. Доведено, що право на судовий захист та право на правову допомогу перебувають у взаємозалежності та виступають як взаємообумовлені категорії, розкриваючи при цьому унікальність їхньої конституційно-правової природи. Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися у якості передумови реалізації права на звернення до суду, оскільки якісна та кваліфікована правова допомога дозволяють особі більш ефективно захищати власні права в суді.

3. Запропоновано право на правову допомогу розглядати у якості конституційної цінності, адже воно забезпечує рівність та справедливість через створення однакових умов доступу особи до справедливого суду. Констатовано, що у праві на правову допомогу втілена ідея доступності кваліфікованої правничої допомоги усім без винятку верствам населення України.

4. Систематизовано наступні ознаки природи категорії «правова допомога»: 1) правова допомога є формалізованим способом захисту прав

людини і громадянина; 2) правова допомога характеризується адресністю та цілеспрямованістю; 3) правова допомога наділена потужною ідеологічною складовою, яка виявляється у необхідності захисту конституційних принципів справедливості та рівності сторін; 4) правова допомога реалізується шляхом професійної діяльності суб'єктів, які мають індивідуалізований правовий статус та повинні відповідати певним вимогам.

5. Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися одночасно в двох вимірах: по-перше, як самостійне право, а по-друге – як гарантія реалізації інших конституційних прав. Зазначено, що подібна особливість характеризує унікальність та складність правової природи права на правову допомогу, в якій матеріальні та процесуальні начала розглядаються як взаємообумовлені категорії. Систематизовані наступні принципи реалізації права на правову допомогу: 1) професійність надавачів допомоги; 2) пріоритет інтересів вигодонабувачів, тобто громадян; 3) необмеженість у просторі та часі; 4) конкретизованість та цілеспрямованість; 5) унікальний зміст, який обумовлений потребами вигодонабувачів; 6) обмеженість наявними процесуальними видами і формами.

6. Доведено, що реалізація права на правову допомогу залежність від наступних чинників: 1) рівень регламентації (чітка деталізація окремих аспектів реалізації права на правову допомогу); 2) рівень політизованості (надмірна політизація може негативно позначатися на практиці реалізації означеного права); 3) рівень правової культури (обізнаність громадян у порядку та умовах отримання правової допомоги в державі характеризує коло практичних можливостей особи); 4) рівень організаційного забезпечення (ефективність реалізації права на правову допомогу напряду залежить від розвиненості в державі спеціальних інституцій, які сприяють і забезпечують цей процес на усіх його рівнях); 5) рівень довіри до правосуддя (реалізація права на правову допомогу залежить від рівня довіри суспільства до судової системи та правоохоронних органів).

7. Систематизовано наступні особливості конституційного визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці: 1) регламентація окремих складових права на правову допомогу в законодавстві компенсує відсутність його конституційного визначення; 2) в Конституції Литовської Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд; 3) значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту. Встановлено, що в законодавстві Литовської Республіки право на правову допомогу деталізовано в окремому законодавчому акті та у подальшому закріплено в документах процесуального характеру. Доведено, що право на правову допомогу в Литовській Республіці передбачає судовий захист та позасудову медіацію.

8. Зазначено, що сфера застосування права на правову допомогу не обмежена окремими видами протиправних дій, оскільки не обмежується навіть в умовах окремих правових режимів. Доведено, що абсолютний характер права на правову допомогу є об'єктивною передумовою його реалізації та забезпечує функціональність правової допомоги.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

2.1 Регламентация процесуального статусу адвоката в законодавстві України

Важливим етапом порівняльного адміністративно-правового аналізу інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці є визначення особливостей регламентації процесуального статусу адвоката в законодавстві означених країн. Цей етап дасть змогу систематизувати ключові відмінності та спільні риси. Відмінності, у подальшому, допоможуть схарактеризувати напрями імплементації позитивного досвіду в законодавство про адвокатську діяльність в Україні. Спільні риси також важливі, оскільки вони вказують на схожість вітчизняного досвіду з практиками, які передбачені в рамках єдиного європейського простору. Також варто відзначити, що окреслення процесуального статусу дозволяє конкретизувати межі реалізації в державах права на правову допомогу та рівень його інституційного забезпечення. Пропонуємо спочатку дослідити нормативно-правові акти, а згодом звернути увагу на позицію вітчизняних науковців щодо правового статусу адвоката в Україні. Цей алгоритм, на нашу думку, забезпечить об'єктивність аналізу та достовірність отриманих результатів.

Отже, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI вказано, що адвокатом є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність, тобто незалежну професійну діяльність щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту. У статті 20 закону закріплені наступні професійні права адвоката: 1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів; 2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах

державної влади та органах місцевого самоврядування; 3) ознайомлюватися з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами; 4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку; 5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та одержувати від них письмові мотивовані відповіді; 6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг; 7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку; 8) посвідчувати копії документів у справах, які він веде; 9) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань. При цьому в статті 21 закону регламентовані наступні обов'язки адвоката: 1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики; 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правничої допомоги; 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів; 4) підвищувати свій професійний рівень; 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування; 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правничої допомоги [84].

Слід констатувати, що в профільному законодавчому акті досить чітко окреслені права та обов'язки адвоката, які утворюють його процесуальний статус, а також деталізовані окремі форми адвокатської діяльності. Дивлячись на перелік наведених прав та обов'язків, слід висловити декілька міркувань:

– комплекс прав адвоката дозволяє достатньо комплексно діяти в рамках надання правової допомоги як фізичним, так і юридичним особам. Хоча нагадаємо, що право на правову допомогу орієнтовано на фізичних осіб, тобто громадян, іноземців та осіб без громадянства;

– в регламентованих правах адвоката розкривається увесь функціонал адвокатської діяльності. Тобто, права слід ще розглядати у якості гарантії права на правову допомогу, яке передбачене Конституцією України та деталізовано в інших законодавчих актах;

– обов'язки адвоката умовно можна поділити на дві групи: основні (пов'язані із взаємовідносинами з клієнтом, які визначаються обсягом необхідної правової допомоги) та додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката).

У Висновку Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року зазначається, що поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом. Отже, впливає позитивний обов'язок держави, який полягає в гарантуванні участі адвоката у наданні професійної правничої допомоги особі з метою забезпечення її ефективного доступу до правосуддя [85]. Це рішення є зайвим підтвердженням наведених вище міркувань та дає змогу припустити, що адвокат має дуже широкий правовий статус в контексті реалізації права на правову допомогу.

Окремі питання, пов'язані з регламентацією правового статусу адвоката деталізовані в інших нормативно-правових актах. Наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» від 17 вересня 2014 року № 465 регламентовано: 1) механізм виплати винагороди, відшкодування витрат, пов'язаних з наданням безоплатної вторинної правничої допомоги адвокатам; 2) механізм обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу на підставі договору з центром з надання безоплатної правничої допомоги [86]. Це доволі принципові питання однак варто звернути увагу, що винагорода виплачується державою, а не

вигодонабувачем. У цьому, на нашу думку, розкривається обов'язок держави щодо гарантування фізичним особам права на правову допомогу.

В свою чергу, у Наказі Міністерство юстиції України «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі» від 21 грудня 2017 року № 4125/5 регламентовано комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом способами [87]. Цей наказ може розглядатися у якості певного індикатора ефективності правового допомоги, а для адвоката слугує своєрідним алгоритмом дій, в якою конкретизується обсяг його послуг, які надаються особі.

У Правилах адвокатської етики, затверджених З'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року вказано, що адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором. Безоплатна вторинна правова допомога надається на підставі договору (контракту), укладеного адвокатом з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Також в документі закріплені наступні принципи адвокатської етики: незалежність та свобода адвоката; дотримання законності; пріоритет інтересів клієнта; неприпустимість конфлікту інтересів; конфіденційність;

компетентність та добросовісність; повага до адвокатської професії; чесність та добропорядна репутація [88].

В цьому документі принципове значення мають два ключові аспекти. По-перше, формалізовано договірну форму взаємовідносин між адвокатом та клієнтом, яка дає змогу деталізувати взаємні права та обов'язки сторін. Це доволі важливо, адже іноді самі отримувачі правової допомоги можуть гальмувати роботу адвоката, ігноруючи його вказівки та рекомендації. Особливо поширені подібні ситуації в системі безоплатної первинної та вторинної правової допомоги. По-друге, в документі чітко визначено коло морально-етичних засад здійснення адвокатської діяльності, які одночасно виступають у якості вимог, яким повинен відповідати адвокат.

У Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженої Рішенням Ради адвокатів України від 02 липня 2021 року № 38 закріплено наступні стратегічні цілі: 1) здійснення постійної роботи по вдосконаленню системи правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; 2) розширення прав адвокатів та забезпечення гарантій здійснення адвокатської діяльності; 3) впровадження ефективного механізму притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів [89]. Цей документ є зайвим підтвердженням обраної нами теми дослідження, оскільки в ньому опосередковано визнається необхідність удосконалення інституту адвокатури, а також вказується на потребу перегляду та розширення прав адвоката.

Пропонуємо перейти до аналізу наукових праць, в яких досліджується зміст та природа правового статусу адвоката в Україні. Л. В. Тацій наголошує, що правове положення адвоката – це встановлена законом та іншими нормативно-правовими актами сукупність прав, обов'язків та відповідальності адвоката, правових обмежень, гарантій реалізації прав та виконання його обов'язків щодо забезпечення права на захист та надання правової допомоги, засади його матеріального забезпечення та соціального захисту. Правове положення адвоката є спеціальним по відношенню до

правового статусу людини і громадянина у зв'язку зі змістом і обсягом основних прав, свобод, обов'язків і відповідальності. З одного боку, адвокат як громадянин може вимагати від держави захисту своїх прав, а з іншого – для надання юридичної допомоги фізичним і юридичним особам вимагати від державних органів та інших суб'єктів дотримання прав, що витікають із професійного статусу адвоката та адвокатури в цілому [90, с. 46–76].

Отже, правовий статус адвоката охоплює не тільки його права та обов'язки, що є унікальною особливістю, яка, на нашу думку, обумовлена характером адвокатської діяльності. Він з-поміж іншого включає питання відповідальності та гарантій діяльності. Однак, слід звернути увагу на іншу особливість – віднесення правового статусу адвоката до спеціальних статусів, у порівнянні з правовим статусом людини і громадянина. На нашу думку, аргументами на користь цього може бути:

- адвокат в Україні наділений правами, які дозволяють вимагати його відповідної поведінки та дій від посадових або службових осіб органів влади, а також інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Тобто, присутня певна розпорядча складова в адвокатській діяльності при тому, що сам адвокат не є суб'єктом владних повноважень;

- адвокат в процесі своєї діяльності працює зі специфічною інформацією, яка віднесена до інформації з обмеженим режимом доступу (адвокатська таємниця). Це зумовлює додаткові обов'язки щодо захисту цієї інформації, реалізація яких вимагає спеціального правового статусу [91, с. 423].

Н. М. Таварткіладзе зазначає, що адвокати представляють собою професійну групу, об'єднану особливим соціальним статусом, спільністю процесуальних завдань, функцій та способів їх здійснення, традиціями та інтересами. Це обумовлює існування системи цінностей, спільних для кожного адвоката, незалежно від того, здійснює він адвокатську діяльність індивідуально або у складі адвокатського об'єднання [92, с. 47]. Вбачається, що під професійною групою, об'єднаною спеціальним статусом мається на

увазі адвокатура, яка є повноцінним правовим інститутом в державі. Також слід звернути увагу на позиціонування в законодавстві різних організаційних форм, зокрема створення адвокатських об'єднань, бюро тощо. Ця особливість дуже важлива, адже розкриває структуру суб'єктів адвокатської діяльності.

На думку А. М. Подоляка, діяльність адвокатів, з одного боку, має конституційно-обумовлений державно-значимий характер, а з іншого – адвокати повинні бути максимально незалежні від держави, щоб ефективно захищати громадян та юридичних осіб від адміністративного свавілля. Отже, адвокатура є унікальною організацією, яка виконує державну (публічно-правову) функцію, і не є при цьому державним органом, а навпаки зберігає незалежність від держави [93, с. 431]. Вбачається, що унікальність правового статусу адвоката полягає у протиставленні публічно-правової функції та принципу незалежності від держави. В інших сферах подібне протиставлення просто не можливе, адже посадова чи службова особа перебуває у підпорядкуванні, а її дії санкціонуються керівництвом.

На думку науковців, загальноприйнятим є поділ прав та обов'язків адвоката на професійні та процесуальні. Перші закріплюються спеціальним законом, що регулює інститут адвокатури, а другі ж закріплюються нормами процесуальних законодавчих актів. Схоже закріплення процесуальних та професійних прав та обов'язків адвоката ми спостерігаємо і в низці інших європейських країн. Ефективність правозахисної діяльності адвокатури залежить від стану законності і правопорядку в країні, правосуддя і рівня правосвідомості громадян, від відношення органів державної влади до прав і свобод людини і громадянина та засобів їхнього захисту [94, с. 174]. Слід погодитися з таким підходом до класифікації прав адвоката, оскільки дійсно ми спостерігаємо деталізацію прав адвоката в різних сферах судочинства. Наведемо декілька прикладів:

– стаття 45 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI містить наступну норму: захисником є

адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [20];

– стаття 55 Кодексу адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV регламентує участь у справі представника, тобто третьої особи, а також особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника (представником може бути адвокат) [15].

Відзначимо, в цих та інших процесуальних актах детально регламентовані права адвоката, як захисника та представника у справах. У своїй науковій праці В. І. Цимбалюк зазначає, що надання правової допомоги є основним напрямком діяльності адвокатів та їх безумовною прерогативою. Загальновідомо, що в Україні встановлена так звана часткова монополія на надання професійної правової допомоги адвокатами. Така ситуація утворилася у зв'язку з внесенням змін до Конституції України, відповідно до яких у статті 131-2 визначено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. В той же час в Основному законі передбачені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [95, с. 414].

Монополія в сфері адвокатської діяльності є достатньо суперечливим явищем. З одного боку, вона обмежує інших осіб у наданні правової допомоги, а з іншого – є об'єктивною умовою розбудови в державі ефективної системи надання правової допомоги, оскільки монополія передбачає набуттям статусу адвоката на підставі відповідного

кваліфікаційного іспиту, який засвідчує необхідний рівень правничої підготовки. Цей рівень є запорукою якості правової допомоги, яка буде надаватися особам. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, Порядок складення кваліфікаційного іспиту та Методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні визначені у спеціальному Рішенні Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року № 270 [96].

В. Чернописька зазначає, що правовий статус адвоката – це комплексна категорія, яка відображає його правове становище в суспільстві, що характеризується наявністю у адвоката юридично встановленої сукупності прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, які є необхідними і достатніми для здійснення адвокатської діяльності щодо надання професійної правничої (правової) допомоги на засадах абсолютної незалежності. Ця категорія акумулює і відтворює всю сукупність взаємовідносин адвоката в суспільстві та відображає не тільки його реальне правове становище, але й формує юридичний базис для професійної діяльності адвоката в ньому. Ця комплексна категорія слугує основою для розмежування правового становища адвоката й інших учасників правовідносин [97, с. 139]. Слід деталізувати два аспекти у вказаній тезі, а саме:

– по-перше, правовий статус адвоката, окрім визначення комплексу прав і обов'язків, окреслює професійне середовище. На нашу думку, це вельми важливо, оскільки саме професійне середовище є увібрало в себе повну інформацію про традиції, цінності та принципи адвокатської діяльності. Отже можна стверджувати, що середовище безпосередньо впливає і на адвокатів, які в ньому перебувають та здійснюють свою професійну діяльність;

– по-друге, правовий статус адвоката слід відрізнити від правового статусу інших учасників правовідносин. Це також цікава особливість, яка демонструє, що мета діяльності адвоката, хоча і відповідає інтересам

вигодонабувачів, відрізняється своєю формою, яка обмежена законодавством. Тобто, отримувачі правової допомоги мають своє індивідуальне бачення її обсягу та змісту, яке іноді відрізняється від встановлених законодавством меж, яких мають дотримуватися адвокати.

П. В. Хотенець надає наступне визначення правового статусу адвоката: поєднання прав та обов'язків адвоката, відповідальності та гарантій його діяльності, які закріплені не тільки в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а і в інших нормативно-правових актах. Безсумнівно, вищевказаний закон значно підвищив рівень правового статусу адвоката, але і в ньому містяться ряд недоліків, що можуть негативно відбитися на процесі надання правової допомоги в Україні [98, с. 15]. З цієї тези слід виділити наступну особливість правового статусу адвоката: структурованість засобів його нормативно-правового визначення, яка полягає у комплексному поєднанні норм законодавчих та підзаконних актів.

О. Крайз стверджує, що правовий статус адвоката – це сукупність закріплених у нормах чинного законодавства України суб'єктивних прав та юридичних обов'язків адвокатів, за допомогою яких вони вступають у суспільні відносини з іншими суб'єктами та реалізують покладені на адвокатуру завдання. Сутність правового статусу адвоката змінюється в разі його вступу у відносини трудового характеру за ступенем тих особливостей, які притаманні всім учасникам останніх [99, с. 111]. Отже очевидно, що правовий статус адвоката сформований таким чином, щоб дозволити йому виконати свою соціальну роль, перебуваючи у правовідносинах з особою, яка потребує правової допомоги.

В свою чергу Н. В. Ільєва вказує, що фігуру адвоката можна віднести до суб'єктів публічних (невладних) повноважень, на яких, у випадках, передбачених законом, покладається виконання певних суспільно-державних обов'язків. Зважаючи на особливості місця адвоката у адміністративних правовідносинах, можна встановити наступні суспільні обов'язки регламентованими державою для цієї професії: 1) захист прав, свобод та

законних інтересів осіб у процесі взаємодії з державно-владними структурами; 2) складення документів адміністративно-правового характеру (скарг, заяв); 3) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, що виникають у результаті адміністративних правовідносин; 4) представництво інтересів осіб (юридичних або фізичних) у судах в разі неможливості вирішення спорів у публічній сфері [100, с. 22].

Категорії «публічні (невладні) повноваження» та «суспільно-державні обов'язки» представляють науковий інтерес, тому варто зупинитися на їхнього аналізі більш детально. На нашу думку, ці категорії пов'язані між собою, оскільки: 1) суспільно-державні обов'язки полягають у забезпеченні належного рівня правової допомоги громадянам, іноземцям та особам без громадянства. Це своєрідна гарантія відповідного конституційного права, яке забезпечується через інститут адвокатури; 2) публічні (невладні) повноваження по суті відправляють нас до вищевказаних обов'язків, тобто вони є практичним втіленням зобов'язань держави, яка через інститут адвокатури гарантує кожному ефективну і якісну правову допомогу.

Однак якщо враховувати, що повноваження адвокатів є невладними, то виникає питання куди нам відносити інститут адвокатури. Спробуємо розібратися з цим питанням. В. Й. Іванський стверджує, що реалізація конституційного права кожної особи на професійну правничу допомогу безпосередньо пов'язана з функціонуванням такого інституту громадянського суспільства як адвокатура. Проте надання кваліфікованої правничої допомоги потребує не тільки високої освіченості правника, але й досконалих державних механізмів, які б дали змогу правнику здійснювати свою професійну діяльність [101, с. 248]. Отже, науковець відносить адвокатуру до числа інститутів громадянського суспільства.

К. В. Шкарупа зазначаючи, що принцип пріоритету прав і свобод людини та громадянина – це найважливіший принцип будь-якої правової держави, яка проголошує пріоритет прав і свобод людини та громадянина, установлює межі дії норм адміністративного права. Держави беруть на себе

зобов'язання додержуватися міжнародних історично досягнутих стандартів прав людини. Без ефективного функціонування незалежної та сильної адвокатури існування демократичної держави і громадянського суспільства не можливе. Адвокатура здатна істотно впливати на всі сторони життєдіяльності держави, активно допомагати здійсненню реформ, формуванню правової держави [102, с. 120]. Таким чином, адвокатура позиціонується вже як невід'ємний передумова розбудови громадянського суспільства.

Для того, щоб розібратися з цим питанням слід звернутися до норм чинного законодавства. У відповідній Стратегії, затвердженій Указом Президента України від 07 вересня 2021 року № 487/2021 громадянське суспільство визначено як: сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом. В документі вказано, що громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян [103]. Отже, слід висловити наступні авторські міркування щодо віднесення адвокатури до інститутів громадянського суспільства:

– в Україні чіткої дефініції поняття «громадянське суспільство» в законодавстві не визначено, що дозволяє припустити, що інститут громадянського суспільства – це певне об'єднання осіб, які здійснюють суспільно корисну діяльність у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. З цієї позиції адвокатуру цілком можна віднести до числа інститутів громадянського суспільства;

– на користь віднесення адвокатури до інститутів громадянського суспільства також вказує той факт, що вони здійснюють свою діяльність у взаємодії з суб'єктами владних повноважень, виконуючи на практиці окремі делеговані державою публічні (невладні) повноваження;

– в законодавстві адвокатура визначена, як недержавний самоврядний інститут, що функціонує на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організаційно-розпорядчого характеру [84]. На нашу думку, це аргумент на користь зарахування адвокатури до числа інститутів громадянського суспільства, оскільки вона чітко відмежована від вертикалі виконавчої влади.

Щодо питання місця адвокатури в суспільстві Т. В. Курило зазначає, що Основний Закон тільки вказує на факт наявності в Україні інституту адвокатури називає основні функції адвокатури. За межі конституційного регулювання виходить важливе питання про її правовий статус. Тому сьогодні найчастіше можна почути думку серед науковців щодо доповнення Конституції України окремим розділом під назвою «Адвокатура», який визначав би статус адвоката та його діяльність. Ця зміна постає надзвичайно актуальною, адже наразі існують суперечності та неточності щодо визначення статусу адвоката, і навколо цього питання точаться дискусії серед теоретиків права та практиків [104, с. 88]. Отже, на сьогодні питання належності адвокатури до інститутів громадянського суспільства залишається відкритим. Науковці звісно можуть висловлювати власні позиції, однак остаточну відповідь на це питання може дати тільки закон.

Слід звернути увагу, що низка дослідників характеризують правовий статус адвоката через правозахисну функцію держави. Так, у своїй роботі Л. В. Ткачук стверджує, що адвокат безпосередньо реалізовує правозахисні гарантії прав людини. При цьому слід наголосити на його функції щодо правових установ, правосуддя, які можна назвати контрольючою, адже участь адвоката в різноманітних процесах змушує їх учасників працювати більш доброякісно, виважено, відповідно до букви і духу закону. До того ж, сама наявність інституту адвокатури створює можливість для надання широкого кола правових послуг усім верствам населення, особливо тоді, коли без втручання кваліфікованого юриста не обійтись [105, с. 128].

З цього приводу А. Ю. Олійник та О. М. Коваль стверджують, що адвокатура є складовою системи адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції Української держави. Діяльність адвокатури у цій сфері спрямована на контроль за забезпеченням органами публічної влади прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина; організацію та надання безоплатної правової допомоги; самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури. Ефективне функціонування цих напрямів діяльності адвокатури сприятиме реалізації правозахисної функції України [106, с. 173].

Подібна позиція, на нашу думку, зумовлена генеральною функцією держави, яка, з-поміж іншого, передбачає захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. На підтвердження цього наведемо тезу О. А. Коваль: головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, а забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги особі є основним завданням адвокатури. Реалізація цих законодавчих положень неможлива без тісної співпраці органів публічної влади та адвокатури. Спільна діяльність даних суб'єктів у правозахисній сфері є запорукою та фактичною вимогою для можливості ефективного забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [107, с. 61].

Необхідно зазначити, що адвокатська діяльність дійсно пов'язана з правозахисною функцією держави. І тут варто виділити два ключові аспекти. По-перше, публічні (невладні) повноваження адвокатів є різновидом делегованих державою повноважень, які реалізуються в рамках правозахисної діяльності в інтересах громадян, іноземців та осіб без громадянства. По-друге адвокатська діяльність може розглядатися у якості засобу адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави. Це значно підвищує соціальну роль інституту адвокатури в Україні, надаючи їй фундаментального характеру.

Втім варто розмежувати окремі види правозахисної діяльності, яка здійснюється адвокатом. Зокрема, є діяльність, яка пов'язана з безпосереднім захистом порушених прав (первинна та вторинна правова допомога), а є діяльність, яка передбачає консультативні послуги і дії у випадках коли права особи ще не порушені, однак вона заздалегідь намагається вжити заходи для попередження подібних правопорушень або для покращення свого становища у разі такого правопорушення.

І. О. Русанова стверджує, що визначення адвокатської професії як «вільної» є деякою мірою умовним, оскільки завдання адвокатури захищати приватних осіб у правовому спорі з державою, здійснюючої при цьому публічно-правові функції. З одного боку державні органи повинні сприяти забезпеченню незалежної ролі адвокатів, яка має гарантуватися при розробці та застосуванні законодавства, а з іншого адвокат як представник правової системи, відповідає перед нею як за свої приватні та комерційні справи, так і за здійснення функцій делегованих йому державою [108, с. 157].

Наведена теза свідчить, що в Україні правовий статус адвоката визначений таким чином, щоб з одного боку забезпечити йому незалежність та свободу, а з іншого – обмежити делегованими правозахисними повноваженнями від держави. Незалежність та свобода проявляються у правовому статусі та гарантіях адвокатської діяльності, а обмеження у вигляді імперативно регламентованих умов доступу до адвокатської професії. На наш погляд, це позитивна практика, яка дозволяє збалансувати інтереси держави, адвокатської спільноти та отримувачів правничої допомоги.

Слід звернути увагу, що в чинному законодавстві адвокат позиціонується передусім як захисник інтересів в суді. На цій особливості звертають увагу деякі вчені-правники. Наприклад, Б. І. Мудрик зазначає, що законодавець навіть у профільному законодавстві при визначенні професійних прав адвоката робить акцент на тих правах, які стосуються здійснення представництва інтересів громадян саме у судах та перед

органами державної влади, в тому числі в частині здобування необхідних відомостей та розробки відповідних документів. Тобто, у законодавстві фактично відсутнє закріплення відповідних прав адвоката, які б дозволяли належним чином провадити професійну представницьку діяльність у тих сферах суспільних відносин, які не передбачають жодних взаємодій із державними органами [109, с. 92].

Вбачається, що подібна позиції законодавця обумовлена винятковою роллю судової влади, яка має особливий конституційно-правовий статус. На підтвердження цього В. В. Городовенко справедливо зазначає, що судова влада потребує, по-перше, соціального контролю з боку представників суспільства за справедливим застосуванням не тільки закону, а й норм моралі з урахуванням місцевих традицій та звичаїв, що склалися, та, по-друге, забезпечення представниками суспільства таких умов, що можуть гарантувати суддям незалежність від незаконного впливу офіційних структур та самостійність у формуванні їх внутрішнього переконання по судовій справі [110, с. 172].

Окремі вчені конкретизують роль адвоката в адміністративному судочинстві. М. М. Погребняк констатує, що правнича допомога адвоката в адміністративному судочинстві є одним з основних видів представництва. Моментом виникнення права на надання такої допомоги є залучення судом адвоката до участі у справі або вступ у справу адвоката. У правовому регулюванні інституту представництва в адміністративному процесі спостерігається недосконалість адміністративної процесуальної форми, яка обумовлена прогалинами законодавства щодо забезпечення права на безпеку в процесуальному й матеріальному сенсі [111, с. 96].

Н. Чудик зазначає, що адвокат є самостійним учасником адміністративного судочинства із власними завданнями, функціями та повноваженнями. Він самостійно формує правову позицію у справі, на власний розсуд обирає засоби та методи відстоювання прав, свобод і законних інтересів свого клієнта (клієнтів). З іншого боку, зазначена

самоствійність має відносний характер, адже, по-перше, закон забороняє адвокату використовувати свої повноваження всупереч та на шкоду клієнту, а по-друге, обсяг повноважень адвоката залежить від особливостей його довірительних стосунків з особою, права та законні інтереси якої він представляє і захищає в адміністративному судочинстві. Також необхідно наголосити на тому, що чинне законодавство ніяким чином не відрізняє процесуальне становище адвоката в адміністративному процесі від процесуального становища представників, які не мають адвокатської професії [112, с. 82].

В. В. Заборовський наголошує, що можливість здійснення адвокатської діяльності на відповідному, високому рівні безпосередньо пов'язана з неухильним дотриманням всіх моральних вимог, які ставляться до професії адвоката, так і до здійснення адвокатської діяльності в цілому та має безпосередній зв'язок з його особистістю. Враховуючи специфіку адвокатської діяльності можна дійти висновку, що не тільки адвокат, який не має належної кваліфікації, але й такий, що не дотримується моральних засад не в змозі належним чином забезпечити реалізацію прав, свобод та інтересів осіб, що є найвищою соціальною цінністю в суспільстві. Отже, моральні засади є одним із фундаментів забезпечення незалежного правового статусу адвоката [113, с. 195].

Отже очевидно, що окрім належного рівня професійної підготовки, адвокат має відповідати певним моральним якостям, які позбавлені правової природи, втім формалізовані в правилах адвокатської етики. Це достатньо цікава особливість, адже можна припустити, що правовий статус адвоката включає окрему соціальну категорію (мораль). При чому від останньої залежить якість правової допомоги та ефективність реалізації адвокатом делегованим йому повноважень. Подібна особливість притаманна і міжнародному досвіду.

Так у своїй науковій праці С. С. Бандурка доволі вдало систематизує наступні характерні риси міжнародних стандартів професійної діяльності

адвоката: 1) змістом стандартів є впорядкована сукупність вимог, що складаються з двох складових: вимоги до кваліфікації адвоката та вимоги щодо якості надання послуг; 2) стандарти адвокатської діяльності закріплені у міжнародно-правових актах; 3) метою правової регламентації стандартів адвокатської діяльності є підвищення рівня ефективності надання правової допомоги у сфері захисту прав та законних інтересів людини [114, с. 10].

О. Л. Петрик зазначає, що стрімкий розвиток суспільних відносин, науково-технічний прогрес зумовлюють зміни усталених методів і засобів, на основі яких адвокати здійснювали свою професійну діяльність. Українським є те, щоб особи, які мають статус адвоката України, надаючи відповідні адвокатські послуги, були компетентними фахівцями у відповідній сфері, дотримувалися основних принципів і правил здійснення адвокатської діяльності, керувалися вимогами норм чинного законодавства, не порушували прав та законних інтересів осіб, а також були професіоналами своєї справи та мали гарний професійний досвід. Проходження всієї нормативно передбаченої процедури набуття статусу адвоката в Україні в кінцевому рахунку вбачає надання державою права на здійснення адвокатської діяльності особі, яка дійсно відповідає всіх законодавчим вимогам та здатна провадити якісну адвокатську практику [115, с. 53].

Вбачається, що рівень кваліфікації підтверджується відповідним кваліфікаційним іспитом, однак варто зауважити, що він залежить від якості юридичної освіти в державі. В Проєкті концепції розвитку юридичної освіти, який був оприлюднений у 2020 році наголошується на існуванні проблеми невідповідності змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах. Ця проблема проявляється у: 1) недостатньому рівні теоретичних знань та практичних навичок у значної частини випускників правничих шкіл України; 2) браку

уваги до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника [116].

Отже, ефективність адвокатської діяльності залежить не тільки від рівня регламентації прав та обов'язків адвокатів. Вона також залежить від окремих напрямів державної політики, зокрема в освітній сфері. В продовження дискусії Л. В. Крупнова зауважує, що успіх законодавчих новел, які визначають межі повноважень адвокатури, залежить від вміння професійного адвоката використовувати свої процесуальні можливості, спрямовані на відстоювання позиції клієнта. Правова позиція адвоката має відповідати не тільки інтересам довірителя, а й передусім закону. Натомість, діяльність осіб, які носять відповідальний статус захисника (адвоката) у кримінальному судочинстві, часто супроводжується порушеннями, упущеннями, недопрацюваннями [117, с. 91]. Отже, дослідниця наголошує на вмінні адвоката ефективно реалізовувати надані йому права для того, щоб надати правову допомогу підзахисному.

Ситуація ускладнюється тим, що діяльність адвоката має значення не тільки для особи, але й для держави. З цього приводу Н. М. Зільник зауважує, що роль адвоката в судочинстві полягає в тому, що він повинен бути як сумлінним захисником осіб, захищаючи їх приватні інтереси, так і відповідально діяти на боці правосуддя. Тому головною функцією адвокатури як правового інституту є захист прав, свобод та інтересів громадянина [118, с. 181]. Вбачається, що виконуючи делеговані державою повноваження, адвокат вписаний у систему правосуддя, яка функціонує як владний інститут та побудована на авторитеті держави. З огляду на це, правовий статус адвоката в Україні повинен бути чітко визначений та узгоджений з відповідним законодавством у сфері судочинства.

Подібна структурована роль адвокатури в державі обумовлена специфічними функціями. Їх доволі владо систематизує Г. С. Рибалко. Дослідник зауважує, що адвокатура у правовій системі здійснює три найважливіші функції: 1) захист обвинувачуваних (підозрюваних) на

досудовому розслідуванні, підсудних у суді першої інстанції, засуджених в апеляційній та касаційній інстанціях; 2) надання правової допомоги громадянам та юридичним особам під час розгляду справ різних категорій (кримінальних, цивільних, адміністративних, конституційних) у судах або інших державних органах (правоохоронні органи, а також органи державної влади й місцевого самоврядування); 3) консультативна робота з надання порад, консультацій населенню і юридичним особам із правових питань. При цьому право на професійну правничу допомогу є системою правових можливостей, що полягає в отриманні допомоги в реалізації прав, законних інтересів та обов'язків [119, с. 145].

Дивлячись на ці функції можна зауважити, що вони поєднують не тільки інтереси приватних осіб, а й інтереси держави, пов'язані із завдання забезпечення законності та формування довіри до системи правосуддя. К. Варнавська стверджує, що створення належних умов для урегулювання статусу захисника відіграє важливу роль у дотриманні прав і свобод людини, інтереси якої він представляє, оскільки надає йому можливість діяти неупереджено, незалежно та відповідно до найвищих стандартів юридичної діяльності [120, с. 208]. На нашу думку, ця теза свідчить про залежність рівня регламентації правового статусу адвоката від ефективності системи правової допомоги в державі. Ця особливість дуже принципова, адже вона вказує на пріоритетну роль держави у формуванні комплексу публічних (невладні) повноважень адвоката та правовому забезпеченні адвокатської діяльності в цілому.

Таким чином надання правничої (правової) допомоги ставиться під сумнів, якщо не забезпечується незалежність професійної діяльності адвоката. А тому без забезпечення можливості здійснення адвокатської діяльності на засадах незалежності та наділення адвоката відповідним комплексом елементів насамперед його професійного статусу право особи на професійну правничу допомогу набуває не реального наповнення, а рис декларативності. Таке право, у свою чергу, розглядається як юридична

гарантія здійснення всіх інших прав та свобод особи, від чого значною мірою залежить її впевненість в існуванні надійного механізму їх захисту, в забезпеченні належного доступу до здійснення правосуддя [121, с. 28].

На підтвердження цього А. М. Бірюкова стверджує, що реалізація права на правову допомогу захисника залежить від статусу особи, яка потребує цієї допомоги. Залежно від статусу особи, якій надається правова допомога, суттєво змінюється процесуальний статус адвоката в конкретній справі, а отже, змінюються його права та обов'язки. При чому право на правову допомогу захисника можна розглядати як суб'єктивне юридичне право, що включає можливість звернення до держави для отримання на договірних чи позадоговірних відносинах захисту та правової допомоги захисника-адвоката [122, с. 68]. Це дуже важлива теза, яка дає змогу висловити декілька міркувань щодо сутності правового статусу адвоката в Україні, а саме:

– правовий статус адвоката складається з двох кластерів прав та обов'язків: перші є статичними та закріплені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI, а другі – динамічними та регламентовані процесуальними кодексами (змінюються в залежності від виду судочинства та процесуального становища особи, якій надається правова допомога);

– окрема частина прав та обов'язків адвоката визначається метою та процесуальними цілями, тобто характер та обсяги правової допомоги зумовлені потребами особи, якій надається правова допомога. Отже, правовий статус адвоката є достатньо складним, що зумовлене багатьма особливостями реалізації конституційного права на правову допомогу.

В залежності від виду судочинства та правового статусу особи може домінувати окремий кластер в правовому статусі адвоката (статичний або динамічний). Це простежується не тільки на практиці, але й у наукових дослідженнях. Зокрема, О. Ю. Лисенко зазначає, що існує два підходи до визначення адміністративного представництва: 1) це правовідносини, в

результаті яких одна особа, представляючи іншу в межах своїх повноважень, здійснює процесуальні дії; 2) вчинення процесуальних дій, вчинених особою, наділеною певними повноваженнями, від імені іншої особи та в її інтересах. Тобто в першому випадку представництво розглядається за допомогою правовідносин, в другому – процесуальної діяльності самого представника. Розглядаючи представництво в адміністративному судочинстві як систему процесуальних дій, слід зазначити, що представник виступає активним учасником судового процесу, а його діяльність спрямовується на одержання найкращого правового результату для довірителя [123, с. 43].

На цьому прикладі ми бачимо, що в першому випадку представництва домінують статичні права та обов'язки адвоката, регламентовані у профільному законодавчому акті. В свою чергу, у другому випадку – домінують динамічні права та обов'язки, які регламентовані законодавством у сфері адміністративного судочинства. На нашу думку, ідея поєднання в правовому статусі адвоката статичного та динамічного кластерів є доволі перспективною з наукової точки зору. Її розробка дасть змогу більше розкрити природу самої адвокатської діяльності, а також пов'язати правовий статус адвоката з видом правової допомоги, яка надається особі.

Завершуючи цей етап дослідження зазначимо, що правовий статус адвоката в законодавстві України деталізовано достатньо комплексно. Права та обов'язки адвоката, які утворюють відповідний правовий статус, можуть розглядатися у якості гарантій реалізації права на правову допомогу. Їхній обсяг визначається в рамках двох кластерів: статичного, який регламентований у профільному законодавчому акті та динамічного, який визначається нормами процесуального законодавства. З позиції конституційно-правових відносин, правовий статус адвоката належить до спеціальних статусів, які відрізняються від правового статусу людини і громадянина. Слід зауважити, що правовий статус адвоката окреслює професійне середовище, яке безпосередньо впливає як на адвокатів, так і на отримувачів правової допомоги. Достатньо значна увага приділяється

морально-етичним вимогам до адвокатів, які визначені у відповідних Правилах адвокатської етики. Детально регламентовані умови набуття статусу адвоката шляхом складання кваліфікаційного іспиту. Останній розглядається у якості засобу засвідчення необхідного рівня професійної підготовки, яка залежить від стану розвитку юридичної освіти в державі.

2.2 Особливості визначення правового статусу адвоката в законодавстві Литовської Республіки

Повноцінна адміністративно-правова порівняльна характеристика інститутів адвокатури України та Литовської Республіки не можлива без аналізу особливостей правового статусу адвоката в Литві. Він дає змогу окреслити підходи до розбудови законодавства про адвокатську діяльність, а також визначити межі повноважень та соціальну роль адвокатури в цілому. Одразу зазначимо, що тема правового статусу адвоката серед науковців в Литовській Республіці не дуже популярна, про що свідчить невелика кількість наукових статей з цієї проблематики. Скоріш за все подібна тенденція обумовлена детальною регламентацією правового статусу адвоката в законодавстві Литви. Отже, наш аналіз ми почнемо саме з нього, втім будемо звертатися до тих наукових праць, які нам вдалося знайти.

Відповідно до статті 35 Конституції Литовської Республіки громадянам гарантується право вільно створювати товариства, політичні партії та асоціації. В законодавстві Литовської Республіки вказані особливі вимоги до особи, яка бажає займатися адвокатською діяльністю в Литві. Членство в Асоціації адвокатів Литви є обов'язковим. При чому надання юридичних послуг адвокатом здійснюється на основі монополії. Наприклад, представництво фізичних осіб у судовому процесі зарезервовано тільки для адвокатів [124, с. 125]. Слід звернути увагу на обов'язковість членства адвокатів у відповідній асоціації. На нашу думку, це прояв контролю з боку держави, який зумовлений роллю адвоката в суспільстві. Про це свідчать і

особливі вимоги до майбутніх адвокатів, які мають на меті забезпечити необхідний рівень знань та професійної підготовки.

Профільним законодавчим актом у сфері адвокатської діяльності в Литві є Закон Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 року № IX-2066. В законі систематизовані наступні обов'язки адвокатів: 1) чесно виконувати свої обов'язки; 2) дотримуватись у своїй діяльності присяги адвоката та законів; 3) охороняти довірену йому інформацію під час здійснення адвокатської діяльності та не розголошувати її; 4) під час судового засідання носити мантію; 5) постійно підвищувати професійну кваліфікацію; зберігати документи адвокатської діяльності; 6) кожні п'ять років проходити медичний огляд [125]. В цілому наведені обов'язки схожі з тими, які регламентовані українським законодавством. Однак, слід звернути увагу на обов'язок проходити медичний огляд кожні п'ять років. На нашу думку, це достатньо позитивний досвід, оскільки від стану здоров'я адвоката може залежати якість правової допомоги, яку він надає. Тому не варто нехтувати цією нормою законодавства.

Відповідно до чинного законодавства в Литовській Республіці адвокат має наступні права: 1) одержувати від державних і комунальних установ відомості, документи, їх копії або мотивовану відмову в їх наданні, що перебувають у власності або підконтрольних державним і комунальним установам, необхідні для надання ефективних правових послуг; 2) самостійно збирати дані, необхідні для надання правових послуг, які адвокат може отримати без застосування засобів процесуального примусу, тобто отримувати від фізичних осіб необхідні документи чи їх виписки, іншу інформацію, необхідну для надання правових послуг; 3) знайомитися з практикою судів та інших установ, які розглядають спори і скарги, а також з прийнятими правовими рішеннями, вироками, ухвалами та матеріалами справ; 4) знімати копії з документів справи, в якій він є представником або захисником, крім справ, які розглядаються у закритому судовому засіданні; 5) затверджувати протоколи письмових доказів, необхідних для розгляду

справи в суді; 6) здійснювати інші права, передбачені законом, пов'язані з діяльністю адвоката; 7) право адвоката на зустріч з клієнтом [125].

Слід звернути увагу на комплексність регламентації прав адвоката в литовському законодавстві. Подібний підхід може вважатися вдалим, адже від рівня та якості формалізації прав адвоката напряму залежить його функціональність, а, отже, і якість правової допомоги, яку отримують клієнти. Окремо в профільному законодавчому акті деталізовано наступні гарантії діяльності адвоката: 1) адвокат не може бути викликаний як свідок або давати пояснення щодо обставин, які стали йому відомі під час виконання професійних обов'язків; 2) адвокати, які виконують свої професійні обов'язки, не можуть ототожнюватися зі своїми клієнтами та їхніми справами [125]. Щодо означених гарантій слід висловити декілька міркувань:

– в литовському законодавстві адвокат позиціонується як окрема процесуальна фігура, яка наділена державою правами, що мають дуже специфічну природу. Вони є конституційними та спрямовані на забезпечення надання якісної правової допомоги суб'єктам приватно-правових та публічно-правових відносин;

– неприпустимість ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами робить їх незалежними та індивідуалізованими учасниками процесуальних правовідносин, що вказує на особливий правовий статус у порівнянні з громадянами, іноземцями та особами без громадянства;

– означені гарантії вказують на те, що контроль адвокатської діяльності з боку держави обмежений окремими завданнями та організаційними формами. Він не може вторгтися в царину правничої допомоги та взаємовідносини між адвокатом та клієнтом.

В Литовській Республіці, як і в Україні, ухвалено Кодекс адвокатської етики (Наказ Міністра юстиції 22 квітня 2016 року № 1р-133). В документі закріплено наступні принципи діяльності адвоката: свобода діяльності та незалежність; чесність і порядність; законність діяльності; нерозголошення

конфіденційності клієнта; компетентність та сумлінність; лояльність до клієнтів; уникнення конфлікту інтересів; демократичність, колегіальність та чесна конкуренція між адвокатами; доброзичливість відносин між адвокатами та органами Спілки адвокатів Литви; повага до держави і суспільства [126]. На нашу думку, етичні засади діяльності адвокатів в Литовській Республіці регламентовані вдаліше ніж в нашій державі, оскільки вони охоплюють широке коло питань, а саме: 1) взаємовідносини адвоката з клієнтом; 2) взаємовідносини адвоката з державою; 3) взаємовідносини адвоката з іншими адвокатами. Слід звернути увагу, що більшість нормативно-правових актів щодо адвокатської діяльності в Литовській Республіці регламентовані на рівні Міністра юстиції держави. Це вказує на підпорядкування цьому органу виконавчої влади усієї адвокатури. До цього питання ми повернемося в наступному розділі, а зараз проаналізуємо декілька важливих з організаційної точки зору документів.

У Наказі Міністра юстиції Литовської Республіки «Про затвердження порядку визнання професійної кваліфікації адвоката для заняття адвокатською професійною діяльністю в Литовській Республіці» від 12 квітня 2005 року № 1Р-111 вказано, що перевірка на професійну придатність – це перевірка професійних знань заявника, яка проводиться спеціально створеною комісією з метою оцінки придатності заявника для здійснення професійної діяльності литовського адвоката в Литовській Республіці. Три члени комісії з перевірки професійної придатності призначаються Міністром юстиції Литовської Республіки, двох – Асоціацією юристів Литви. Члени комісії з перевірки професійної здібності повинні бути незалежними під час виконання своїх обов'язків. Перевірка професійної здібності складається з двох частин: письмового заліку та усного іспиту. Письмовий іспит складається з 50 питань з трьома варіантами відповіді, а усний екзамен складається з двох теоретичних питань і одного практичного [127].

Отже, в Литовській Республіці також передбачений кваліфікаційний іспит, який є умовою набуття статусу адвоката та подальшого здійснення

адвокатської діяльності. Окремі організаційні аспекти проведення цього іспиту деталізовані у Наказі Міністра юстиції Литовської Республіки «Про опис порядку проведення та оплати адвокатського кваліфікаційного іспиту та організації адвокатської діяльності та затвердження програми адвокатського кваліфікаційного іспиту та організації адвокатської діяльності» від 11 червня 2020 року № 1Р-164. У документі вказано, що адвокатські іспити проводяться не рідше одного разу на квартал. Дата, час і місце проведення адвокатських іспитів визначається головою комісії, а в разі його відсутності - членом комісії, на якого покладено виконання функцій голови. Робота комісії повинна бути організована таким чином, щоб особам була надана можливість скласти адвокатські іспити, у тому числі повторно складання адвокатського іспиту та повторно складання усної частини адвокатського кваліфікаційного іспиту, не пізніше трьох місяців з дня подання направлених документів. до статті 16 Закону про адвокатуру. Черга осіб, які бажають скласти адвокатські іспити, формується відповідно до дати та часу подання заяв про складання адвокатських іспитів та з урахуванням висловлених особами побажань щодо дати складання адвокатських іспитів [128].

У Наказі Міністра юстиції Литовської Республіки «Щодо визнання професійної кваліфікації адвоката для заняття адвокатською професійною діяльністю в Литовській Республіці» від 02 вересня 2022 року № 1р-301 зазначено, що Міністерство юстиції має право звертатися до інших установ Литовської Республіки, установ третіх країн або держав-членів щодо надання інформації, необхідної для оцінки та визнання професійних кваліфікацій заявника. Ця інформація повинна бути надана не пізніше трьох місяців з дня направлення запиту на інформацію [129]. Це робить процедуру допуску до адвокатської професії більш комплексною, що позитивно впливає на якість правової допомоги. Склад комісії при складанні кваліфікаційного іспиту при перевірці професійних здібностей визначається Наказом Міністра юстиції Литовської Республіки від 23 квітня 2024 року № 1Р-136 [130].

Подібна детальна регламентація усіх аспектів дає змогу уникнути бюрократії та корупційних ризиків, роблячи процес складання адвокатського іспиту відкритим та прозорим. На позитивну оцінку заслуговує практика залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки кандидата. Це дає змогу розглянути окремі професійні якості під кутом специфіки тих або інших правовідносин. Наказом Міністра юстиції Литовської Республіки 29 квітня 2022 року № 1Р-184 затверджено Порядок визначення рекомендованої вартості послуг, наданих адвокатом або помічником адвоката в рекомендаціях по кримінальним справам та адміністративним правопорушенням. В документі вказано, що розмір судових витрат, що підлягають відшкодуванню, визначається судом з урахуванням обставин справи за такими критеріями: складність і обсяг справи; тривалість кримінального процесу чи адміністративного правопорушення; складність юридичних послуг, необхідність спеціальних знань; попередня (повторна) участь у цій справі; необхідність виїзду не за зареєстрованим місцем роботи адвоката; постійність і характер надання правових послуг; новизна правових питань, що вирішуються; поведінка відповідача або представника під час процесу (зловживання процесуальними правами); вартість робочого часу юриста. При цьому адвокат, який надавав юридичні послуги, повинен надати суду розгорнуту довідку, що засвідчує розрахунок наданих юридичних послуг [131].

В обов'язку звітувати також вбачається контроль держави, але на рівні визначення вартості наданих правових послуг. Вбачається, що подібна практика спрямована на створення умов доступності правової допомоги, яка надається клієнтам. З іншого боку, цей обов'язок грає і на інтереси адвоката, який отримав право на повноцінну компенсацію усіх понесених витрат. Тобто, він має обопільне значення для учасників правовідносин у сфері реалізації права на правову допомогу. Необхідно відзначити, що в Литовській Республіці передбачено окремі механізми відповідальності адвокатів та деталізовані окремі аспекти вирішення спорів.

Так, у Рішенні Ради адвокатів Литовської Республіки від 08 жовтня 2007 року затверджено Порядок надання юридичних послуг в процесі вирішення спорів між адвокатом та клієнтом. В документі регламентоване право клієнта подати заяву до Асоціації адвокатів Литви для вирішення спору з адвокатом щодо надання правових послуг (правової допомоги). У заяві мають бути зазначені обставини спору та позову, додані документи договору з адвокатом та оплати наданих послуг, інші документи, що підтверджують обґрунтованість позову (або їх засвідчені копії). За результатами розгляду заяви може бути прийняте одне з наступних рішень: про визнання заяви необґрунтованою; про рекомендацію мирного вирішення спору; про порушення дисциплінарної справи щодо адвоката; про зупинення розгляду до зникнення обставин, що перешкоджають детальному та всебічному розгляду спору [132].

Ця процедура свідчить про регламентацію процесуальних питань, пов'язаних із взаємовідносинами адвоката та клієнта. Для клієнта це можливість за допомогою правових засобів врегулювати спірні питання, а для адвокатів – процесуальна можливість захиститися від необґрунтованих скарг клієнтів. В процесі дослідження ми знайшли і приклади судових справ, стороною яких є адвокат. Як приклад можна навести Рішення Верховного суду Литовської Республіки від 31 серпня 2023 року по Справі № еЗК-3-234-781/2023. В касаційній справі йдеться про тлумачення та застосування норм матеріального права, які регулюють право на тимчасове виключення зі списку практикуючих адвокатів у разі підозри або обвинувачення адвоката у вчиненні кримінального діяння. Суть справи полягає в тому, що позивач просив суд скасувати рішення Ради адвокатів Литовської асоціації адвокатів від 16 грудня 2022 року, яким він був тимчасово виключений зі списку практикуючих адвокатів Литви. Позивач зазначив, що Департамент розслідування організованої злочинності та корупції Генеральної прокуратури Литовської Республіки вручив йому обвинувальний акт, в якому зазначено, що позивач обвинувачується у вчиненні кримінального діяння,

передбаченого частиною 1 статті 226 Кримінального кодексу Литовської Республіки (перевищення повноважень). Колегія суддів відділу цивільних справ Апеляційного суду Литовської Республіки прийняла рішення відмовити у задоволенні вимог позивача [133]. Ця справа демонструє достатньо жорсткі межі доступу до професії адвоката. Тобто, в Литовській Республіці передбачена можливість відсторонення від адвокатської діяльності тих адвокатів, які підозрюються у вчиненні кримінальних злочинів. На нашу думку, це прояв дії етичних стандартів адвокатської діяльності.

В Литовській Республіці з 18 серпня 2014 року діють спеціальні Правила страхування професійної цивільної відповідальності юристів № 034. У даному випадку, об'єктом страхування є цивільна відповідальність страхувальника за фінансові збитки, які він заподіяв фізичним або юридичним особам, які діють як адвокати. В свою чергу, суб'єктом страхового захисту є тимчасовий представник страхувальника професійна цивільно-правова відповідальність адвоката, який діє за згодою клієнта-страхувальника. Страхове покриття, згідно пунктів правил, включає обґрунтовані вимоги щодо фінансової компенсації відшкодування шкоди (збитків) та необґрунтованих вимог виключення фінансового збитку [134]. Наявність системи страхування вказує на те, що в Литовській Республіці правовий статус адвоката не просто формалізований, але й забезпечується спеціальними засобами.

Особливістю правового статусу адвоката в Литовській Республіці є деталізація його правового статусу не тільки в профільному законодавчому акті. Окремі права адвоката закріплені в документах процесуального характеру, і значно розширюють його правовий статус. Наприклад, відповідно до п. 6 ст. 48 КПК Литовської Республіки до повноважень захисника КПК Литовської Республіки відносить можливість оглядати та фотографувати місце подій, розпитувати окремих осіб про відомі їм обставини справи. В цілому адвокати в Україні керуються тими ж правами як

і в Литовській Республіці, однак в КПК України вчинення таких дій чітко не регламентовано. Відповідно до ст. 49 КПК Литовської Республіки, якщо протягом досудового дізнання прокурор або суд, під час ведення судочинства з розгляду справи, вирішують, що захисник використовує незаконні заходи у захисті, вони мають право усунути цього захисника від ведення справи. В Україні такого усунення процесуальним законом не передбачено, вважаємо, що таку норму варто впровадити до законодавства нашої країни з урахуванням вітчизняної специфіки [135, с. 99].

В Литовській Республіці адвокат при збиранні доказів має право одержувати від державних і комунальних установ, а також реєстрів, державних інформаційних систем відомості, відомості (у тому числі спеціальні категорії персональних даних), документи, їх копії, які знаходяться у володінні або під контролем. ними, які необхідні для надання юридичних послуг. Якщо адвокат не доведе, що запитувані відомості, відомості, документи чи їх копії необхідні для надання правових послуг, йому відмовляється в їх наданні. Таким чином, адвокат розкриває певну інформацію щодо свого клієнта з метою отримання певних даних, необхідних у справі або для надання інших правових послуг, від державних і муніципальних установ. З адвокатурою не проводилися консультації щодо жодної законодавчої ініціативи до офіційного подання законопроектів щодо ініціатив проти адвокатури [136, с. 73]. Отже вбачається, що попри значні функціональні можливості, адвокати в Литві обмежені в окремих юридичних аспектах, зокрема необхідності доведення запитуваної інформації.

Діяльність адвоката в Литовській Республіці також має інші обмеження, які застосовуються під час професійного представництва: 1) адвокат не має права бути представником у справі, порушеній проти його батьків, дружини, дітей, братів і сестер; 2) адвокат, який є або був представником однієї сторони, не може бути представником іншої сторони в тій же справі; 3) адвокат не може представляти справу, в якій він брав участь як суддя, арбітр, прокурор, слідчий чи приватний обвинувач; 4) адвокат не

може представляти в суді чи органах досудового розслідування, де його дружина, діти, батьки, брати, сестри обіймають посади судді чи слідчого. При безпосередньому виконанні своїх функцій адвокати діють публічно – їхня поведінка та професійна діяльність помітні як для громадськості, так і для державних службовців [137, с. 44].

Слід звернути увагу, що в Литовській Республіці, на відміну від України, інститут адвокатури не позиціонується як інститут громадянського суспільства. Навпаки вона розглядається відсторонено та протиставлена суспільству та органам влади. На нашу думку, адвокатура не ізольована, однак і не ототожнена з громадянським суспільством. Вищевказані обмеження здебільшого кореспондують до етичних правил адвокатської діяльності, які передбачені законодавством Литовської Республіки. Зокрема, вони забезпечують незалежність, чесність та неупередженість діяльності адвоката через уникнення конфлікту інтересів. Отже очевидно, що в Литві існує багато обмежень та утворена система контролю за діяльністю адвокатів.

Литовські правники зазначають, що найважливішою причиною досить жорсткого контролю за професією адвоката є те, що діяльність адвоката безпосередньо пов'язана зі здійсненням правосуддя та підтриманням правового порядку в державі, тобто. з суспільним інтересом. Контроль за діяльністю адвокатів проявляється в основному у встановленні правових вимог до професії юриста. Зокрема, адвокати в Литовській Республіці можуть діяти лише в рамках наступних форм: 1) індивідуально; 2) на основі товариства, без створення юридичної особи; 3) створивши професійне об'єднання адвокатів [138, с. 10]. Слід деталізувати деякі аспекти.

По-перше, стає зрозуміло, що в Литовській Республіці адвокатура здебільшого позиціонується не як інститут громадянського суспільства, а в якості суміжного правового інституту у сфері судочинства. Це пояснює розгорнутий контроль з боку держави, яка повинна забезпечити незалежність судової системи та правоохоронних органів. По-друге, в Литовській

Республіці достатньо багато уваги приділяється регулюванню фінансових аспектів діяльності адвокатів. Зокрема, вони обмежені державою у виборі господарсько-правових форм, в рамках яких здійснюється адвокатська діяльність. Пропонуємо на основі профільного законодавчого акту коротко схарактеризувати окремі форми діяльності адвокатів:

– індивідуальна діяльність (адвокат діє індивідуально, однак має право на підставі трудового договору наймати працівників. Він може співпрацювати з клієнтами інших адвокатів або іноземними адвокатами на підставі договору);

– партнерство без створення юридичної особи (передбачає співпрацю адвокатів але без створення юридичної особи. Також мають право наймати працівників. Здійснюють спільну адвокатську діяльність на підставі партнерства з визначенням представника партнерів);

– діяльність адвокатів при створенні юридичної особи (передбачено створення приватної юридичної особи, організаційно-правовою формою якої є професійне об'єднання адвокатів. Адвокат може бути членом лише одного професійного об'єднання адвокатів. Члени об'єднання не відповідають за зобов'язаннями професійного об'єднання адвокатів, не пов'язаними з договорами про надання правових послуг у разі недостатності майна професійного об'єднання адвокатів) [125].

У своїй науковій праці Едіта Груодит зазначає, що довіра литовського суспільства до юридичних професій досить низька. Хоча громадськість визнає важливість допомоги адвокатів, втім у культурному контексті адвокат є одним із найбільш критикованих юристів. Дисциплінарні справи щодо адвокатів у більшості випадків розпочинаються з ініціативи клієнтів. Дисциплінарні провадження щодо адвокатів можна поділити на чотири основні категорії: 1) справи щодо відносин адвоката з клієнтом; 2) справи щодо відносин адвоката з судами; 3) справи щодо відносин адвоката з Радою адвокатів та колегіями; 4) справи щодо відносин адвоката з суспільством.

Очевидно, що перші три категорії справ пов'язані із зовнішніми зв'язками, і одна з внутрішніми відносинами [139, с. 7–15].

Відзначимо, що комплексна деталізація прав та обов'язків адвокатів, а також гарантій їхньої діяльності не зовсім корелюється з низьким рівнем довіри. Тобто, не зрозуміло що ж саме заважає адвокатам в Литовській Республіці ефективно виконувати власні функції та отримувати довіру від суспільства. Поки складно дати відповідь на це запитання. Слід припустити, що проблема криється в системі адвокатського самоврядування, яку ми проаналізуємо в наступному розділі. Також можливі проблемні питання, пов'язані із системою перевірки професійної підготовки адвокатів. Хоча, проаналізовані нами нормативно-правові акти не викликають запитань з процедурної точки зору.

Вважаємо за необхідно дещо зосередитися на питаннях дисциплінарної відповідальності адвокатів та деталізувати кожен наведену групу проваджень. На нашу думку, наявність дисциплінарної відповідальності в системі адвокатури є позитивним досвідом, який також використовується і в Україні. Однак, в Литовській Республіці цей інститут більш розроблений та характеризується індивідуалізацією окремих форм протиправної поведінки (дій або бездіяльності) адвокатів. Пропонуємо схарактеризувати окремі групи дисциплінарних проваджень:

– справи щодо відносин адвоката з клієнтом – мають зовнішній характер та пов'язані з невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків. По суті ці справи характеризують рівень ефективності реалізації конституційного права на правову допомогу, а підставами для їхнього виникнення є недотримання адвокатом норм законодавства про адвокатську діяльність. Втім варто припустити, що підставою для виникнення таких справ можуть бути і некоректні вимоги клієнтів, які суб'єктивно вважають, що дії адвоката порушують їхні права. Ця категорія справ характеризується недотриманням адвокатами

матеріальних норм законодавства про адвокатуру та правил адвокатської етики;

– справи щодо відносин адвоката з судами – мають зовнішній характер та пов'язані з порушенням адвокатами процесуального порядку розгляду справ судами різної юрисдикції та спеціалізації. Мова йде про межі та форми участі адвоката, порядок оформлення та подання до суду доказів та процесуальних документів. Причинами таких дисциплінарних проваджень може бути недостатній рівень професійності адвоката або неповага до суду, що напевно буває набагато рідше. Подібні справи дискредитують адвокатуру та опосередковано суди, а також негативно позначаються на клієнтах;

– справи щодо відносин адвоката з Радою адвокатів та колегами – мають внутрішній характер і пов'язані з невиконанням адвокатом вимог, передбачених адвокатським самоврядуванням. Це стосується звітності, обрання господарсько-правової форми діяльності, дотриманні вимог підтвердження професійної підготовки та інших аспектів. Отже, підставами виникнення цих дисциплінарних проваджень є порушення адвокатом внутрішніх нормативних актів, які санкціонуються Радою адвокатури Литовської Республіки. Ці порушення можуть мати дестабілізуюче значення для самої системи адвокатури, адже порушують внутрішню організаційну дисципліну;

– справи щодо відносин адвоката з суспільством – мають зовнішній характер, однак є найбільш цікавими з наукової точки зору. На нашу думку, ці дисциплінарні провадження пов'язані з неналежною поведінкою адвоката в суспільстві, яка дискредитує адвокатуру як державний інститут. Підставами таких проваджень можуть бути: неприпустимі вислови про клієнтів, корупція, доступ до адвокатської діяльності осіб, які не відповідають професійним вимогам тощо. Зазначимо, що ця категорія дисциплінарних проваджень здебільшого асоціюється з певними іміджевими аспектами.

У литовському суспільстві, де існує повага до верховенства права, функції, які виконує адвокат, є надзвичайно важливими. Адвокат

зобов'язаний дотримуватись не лише професійних критеріїв, принципів діяльності чи усталеної практики. Поведінка представника клієнта не може суперечити принципам честі, чесності, поважності. Неповага до цих цінностей сприяє формуванню суспільної недовіри до функцій, які виконує адвокат, шкодить загальному іміджу адвокатури, яка є джерелом захисту прав і свобод людини [140, с. 85]. Напевно тому і приділяється доволі значна увага деталізації підстав дисциплінарної відповідальності адвокатів.

В. О. Святоцька наголошує, що загальноєвропейський ринок юридичних послуг повинен базуватись на принципах вільного ринку та «здорової» конкуренції. Це пояснюється тим, що з моменту закладення нових правил ведення господарської діяльності на теренах Європейського Співтовариства та створення умов вільного ринку зі свободою пересування товарів. Сьогодні право Європейського Союзу створює можливості для адвокатів держав-членів здійснювати юридичну діяльність на території всього простору Європейського Союзу. Нормативно-правові акти Європейського Союзу регулюють питання здійснення такої діяльності в усіх країнах-членах, а нормативне врегулювання питання вільного надання послуг зробило адвокатів частиною правового режиму вільного ринку Європейського Союзу [141, с. 177]. Отже, основною перевагою адвокатури в Литовській Республіці є можливість вільного здійснення адвокатської діяльності в країнах Європейського Союзу. Для нашої держави ця «опція» поки не доступна, що на сьогодні ускладнює надання правової допомоги нашим громадянам за кордоном.

Зазначимо, що стаття 24 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає розбудову співробітництва в правовій сфері, яке охоплює: 1) судове співробітництво у цивільних та кримінальних справах; 2) судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту

дітей; 3) судового співробітництва в кримінальних справах та посилення взаємодії щодо взаємної правової допомоги та екстрадиції [142].

Незважаючи на те, що Литовська Республіка зробила акцент на захисті прав вразливих груп і прагне захистити належне функціонування інституцій з прав людини, поставлені цілі не завжди були досягнуті або завершені. Слід зазначити, що правозахисники та громадські активісти схильні активніше за інших брати участь у захисті прав людини [143, с. 73]. Про це зазначається не тільки в наукових працях, а й у відповідних звітах з дотримання прав людини в державі. Отже, ми фіксуємо певний дисбаланс, який полягає в перевазі громадського сектору у правозахисній сфері. На нашу думку, цей дисбаланс пояснює низький рівень довіри до інституту адвокатури в цій країні.

Натомість є ще одна особливість, на яку варто звернути увагу. Існує очевидне протиріччя між обов'язком адвоката правильно вирішити справу за допомогою суду та бажанням почути найбільш сприятливе рішення для свого клієнта. В останньому випадку, щоб домогтися вигідного для клієнта результату справи, адвокат може спонукати до мовчання, надавати не всі докази, які можуть бути не вигідними для його клієнта; може ініціювати нові дії, зтягуючи процес, коли тривалий період судового процесу зручний для представника. пункт говорить про те, що клієнт адвоката повинен надати своєму представнику таку інформацію, якій інші не повірять [144].

На нашу думку, протиріччя, яке описують литовські вчені притаманне усім країнам та обумовлено специфікою правового статусу адвоката та соціальної ролі інституту адвокатури в цілому. Важливим є не сам факт існування такого протиріччя, яке має об'єктивний характер. Річ в тім, як держава регламентує діяльність адвоката в процесуальному законодавстві. Саме це і дозволяє мінімізувати означене протиріччя. Також принципове значення має регламентація статусу суддів та наділення їх усіма можливими інструментами для протидії цьому протиріччю. Тобто, суддя повинен з самого початку знати, що адвокат діятиме виключно в інтересах свого клієнта, а, отже, саме на суд покладається обов'язок здійснення правосуддя.

Сам адвокат обмежений лише функцією надання необхідної правової допомоги своїм клієнтам [145, с. 240].

У статті 4 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 року № IX-2066 вказано, що адвокат в Литві також має право надавати послуги конкурсного, майнового та спадкового керуючого, лобіста, ліквідатора, куратора, виконавця заповіту, розпорядника майна, патентного розпорядника, бути арбітражним суддею, входити до складу органу управління чи нагляду юридичної особи. При цьому у вказаній статті регламентовано, що адвокатська діяльність не є комерційною [125]. На нашу думку, однією з причин низького авторитету адвокатури в суспільстві є делегування їй достатньо значного обсягу повноважень, що може супроводжуватися конфліктом інтересів, недостатнім рівнем професійної підготовки та обізнаності в питаннях. Окремих видів господарської діяльності.

Звершуючи цей етап дослідження зазначимо, що правовий статус адвоката в Литовській Республіці визначено достатньо комплексно. Зокрема, в профільному законодавчому акті деталізовано права та обов'язки адвоката, а також гарантії його діяльності. Більшість питань, пов'язаних з набуттям статусу адвоката та врегулюванням окремих аспектів його діяльності формалізовані на рівні Міністерства юстиції Литовської Республіки. Адвокатура в Литві позиціонується як окрема сфера професійної діяльності, яка асоційована з правосуддя та судовою владою. В державі передбачено окремі обмеження адвокатської діяльності та систему контролю за діяльністю адвокатів. Остання охоплює питання, пов'язані з фінансовою стороною надання правової допомоги та дотриманням умов доступу до професії. Значна увага приділяється дисциплінарній відповідальності адвокатів, провадження в рамках якої поділені на чотири категорії. Попри це існує проблема недовіри до інституту адвокатури, внаслідок чого перевага дуже часто надається правозахисникам та громадським активістам.

Висновки до другого розділу

Результати здійснення порівняльної правової характеристики правового статусу адвоката в Україні та Литовській Республіці слід представити у вигляді наступних теоретичних та практичних висновків:

1. Констатовано, що в профільному законодавчому акті досить чітко окреслені права та обов'язки адвоката, які утворюють його процесуальний статус, а також деталізовані окремі форми адвокатської діяльності. Зазначено, що в регламентованих правах адвоката розкривається увесь функціонал адвокатської діяльності, а, отже, права адвоката слід розглядати у якості однієї з гарантій права на правову допомогу, яке передбачене Конституцією України та деталізовано в інших законодавчих актах. Запропоновано обов'язки адвоката поділити на дві групи: основні (пов'язані із взаємовідносинами з клієнтом, які визначаються обсягом необхідної правової допомоги) та додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката).

2. Доведено, що правовий статус адвоката охоплює не тільки його права та обов'язки, він з-поміж іншого включає питання відповідальності та гарантій адвокатської діяльності. Обґрунтовано віднесення правового статусу адвоката до спеціальних статусів, у порівнянні з правовим статусом людини і громадянина. Зазначено, що адвокат в Україні наділений правами, які дозволяють вимагати йому відповідної поведінки та дій від посадових або службових осіб органів влади, а також інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Встановлено, що адвокат в процесі своєї діяльності працює зі специфічною інформацією, яка віднесена до інформації з обмеженим режимом доступу (адвокатська таємниця), що зумовлює додаткові обов'язки щодо захисту цієї інформації.

3. З'ясовано, що правовий статус адвоката, окрім визначення комплексу прав і обов'язків, окреслює професійне середовище, яке увібрало в себе повну інформацію про традиції, цінності та принципи адвокатської

діяльності, і безпосередньо впливає на адвокатів, які в ньому перебувають та здійснюють свою професійну діяльність. Аргументовано, що мета діяльності адвоката, хоча і відповідає інтересам клієнтів, відрізняється своєю формою, яка обмежена законодавством, тобто, отримувачі правової допомоги мають своє індивідуальне бачення її обсягу та змісту.

4. Обґрунтовано, що категорії «публічні (невладні) повноваження» та «суспільно-державні обов'язки» адвоката пов'язані між собою, оскільки: полягають у забезпеченні належного рівня правової допомоги громадянам, іноземцям та особам без громадянства; є практичним втіленням зобов'язань держави, яка через інститут адвокатури гарантує кожному ефективну і якісну правову допомогу.

5. Визначено, що на користь віднесення адвокатури до інститутів громадянського суспільства вказує факт здійснення адвокатами діяльності у взаємодії з суб'єктами владних повноважень, виконуючи на практиці окремі делеговані державою публічні (невладні) повноваження. Акцентовано увагу на тому, що в законодавстві адвокатура визначена, як недержавний самоврядний інститут, що є аргументом на користь зарахування адвокатури до числа інститутів громадянського суспільства, оскільки вона чітко відмежована від вертикалі виконавчої влади.

6. Доведено, що адвокатська діяльність пов'язана з правозахисною функцією держави, оскільки: 1) публічні (невладні) повноваження адвокатів є різновидом делегованих державою повноважень, які реалізуються в рамках правозахисної діяльності в інтересах громадян, іноземців та осіб без громадянства; 2) адвокатська діяльність може розглядатися у якості засобу адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави.

7. Запропоновано права та обов'язки адвоката в Україні об'єднати в рамках двох кластерів: статичні (закріплені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») та динамічними (змінюються в залежності від виду судочинства та процесуального становища особи, якій надається правова допомога). Встановлено, що окрема частина прав та

обов'язків адвоката визначається метою та процесуальними цілями, а правовий статус адвоката є достатньо складним, що зумовлене багатьма особливостями реалізації конституційного права на правову допомогу.

8. З'ясовано, що в литовському законодавстві адвокат позиціонується як окрема процесуальна фігура, яка наділена державою правами, що мають дуже специфічну природу, є конституційними та спрямовані на забезпечення надання якісної правової допомоги суб'єктам приватно-правових та публічно-правових відносин. Зазначено, що етичні засади діяльності адвокатів в Литовській Республіці регламентовані вдаліше ніж в нашій державі, оскільки вони охоплюють широке коло питань, а саме: 1) взаємовідносини адвоката з клієнтом; 2) взаємовідносини адвоката з державою; 3) взаємовідносини адвоката з іншими адвокатами. Встановлено, що в Литовській Республіці адвокатура позиціонується як суміжний правовий інститут судочинства.

РОЗДІЛ 3

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ТА ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

3.1 Організаційно-правові аспекти розбудови адвокатського самоврядування в Україні

Ефективне функціонування інституту адвокатури залежить від рівня розвиненості системи адвокатського самоврядування, яка виступає організаційною основою структури адвокату як в Україні, так і в Литовській Республіці. Однак зауважимо, що в означених країнах ці системи є доволі різними, що обумовлює необхідність окремого аналізу досвіду держав. Значимість цього етапу дослідження важко переоцінити, оскільки від комплексності аналізу систем адвокатського самоврядування залежить вибір організаційних форм удосконалення вітчизняного законодавства про адвокатську діяльність. Слід зауважити, що на сьогодні також існує потреба удосконалення і самої системи адвокатського самоврядування, на чому наголошують вітчизняні науковці.

З цього приводу С. Я. Фурса та Є. І. Фурса справедливо зауважують, що адвокатська діяльність – це певний фільтр і чим краще він працює, тим менше звернень буде до міжнародних судів і тим більше будуть довіряти правосуддю в нашій державі. В свою чергу, адвокатське самоврядування має забезпечити адвокатів тією системою гарантій, яка дозволить їм кваліфіковано та законно працювати, щоб вони могли не озираючись на владу належно і неупереджено виконувати свої функції. Тому внутрішня організаційна структура адвокатури має сприйматися в контексті виконуваних адвокатським самоврядуванням функцій і це справа самих адвокатів – визначати ті напрямки, які вони вважають важливими, щоб утворювати відповідні структурні підрозділи [146, с. 218]. Отже, адвокатське самоврядування виступає у якості організаційно-розпорядчого базису

інституту адвокатури, на основі якого формуються форми реалізації адвокатської діяльності, відбувається кадровий відбір та узгоджуються питання взаємодії адвокатів з іншими владними інститутами, суспільством та громадянами.

На підтвердження цього Л. П. Нестерчук наголошує, що самоврядність адвокатури є акцентованою Українською державою й представницькими органами інституту адвокатури. Адвокатура як самоврядний інститут є відокремленим від держави, а її організаційна побудова, незалежність вимагають ґрунтування на засадах адвокатського самоврядування. Виходить, що адвокатське самоврядування – найважливіший аспект організаційної основи адвокатури [147, с. 135]. Слід додати, що адвокатське самоврядування також відіграє важливу роль у формуванні системи гарантій адвокатської діяльності, які дуже важливі з огляду на необхідність забезпечення її незалежності та професійності.

Х Маркович слушно стверджує, професійним спілкам необхідно брати активну участь у захисті своїх членів та всіляко сприяти забезпеченню стандартів професійної поведінки адвокатів, тісно взаємодіяти з громадськими організаціями, державною та місцевою владами. Тому сьогодні особливо важливим для адвокатської спільноти є зміцнення довіри громадянського суспільства до надання кваліфікованої правової правої допомоги та здійснення правосуддя в країні. Так, держава та адвокатська корпорація через органи адвокатського самоврядування, будучи самостійними інституціями та водночас працюючи в тандемі, повинні забезпечувати незалежність адвокатури та високий рівень професійної підготовки адвокатів [148, с. 203]. Вбачається, що адвокатське самоврядування виконує і певну комунікативну функцію, формуючи імідж адвокатури України та визначаючи ключові напрями взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Ця функція має принципове значення, адже забезпечує довіру суспільства до адвокатів, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу в цілому.

Таким чином адвокатське самоврядування є поліфункціональною організаційно-розпорядчою структурою, яка складається з окремих елементів та об'єднує професійне середовище адвокатів навколо вирішення питань саморозвитку та самоконтролю. Проаналізуємо декілька дефініцій поняття «адвокатське самоврядування», які пропонують вітчизняні дослідники. У своєму дослідженні І. І. Габані підкреслює, що адвокатське самоврядування є важливим механізмом регулювання адвокатської професії в Україні. Воно дозволяє адвокатам самостійно приймати рішення щодо організації та функціонування своєї професійної діяльності. Важливо активно враховувати міжнародні стандарти та рекомендації для розвитку адвокатського самоврядування, включаючи створення регіональних органів, які сприятимуть більш ефективному представництву та участі адвокатів у вирішенні питань, що стосуються їхньої професії [149, с. 532].

Слід погодитися з тезою про необхідність адаптації вітчизняної системи адвокатського самоврядування до міжнародних стандартів, особливо в умовах євроінтеграції України. Ця теза є зайвим аргументом на користь актуальності теми нашого дослідження. Однак варто зауважити, що цей процес має відбуватися з урахуванням особливостей нашої правової системи та позиціонування адвокатури в законодавстві нашої держави. М. Є. Васильченко надає наступне визначення адвокатського самоврядування: система спеціальних органів, через які адвокати можуть самостійно забезпечити внутрішню самоорганізацію та самоврядування адвокатури з метою забезпечення дотримання ними норм професійної етики та дисципліни. На думку дослідниці, особливості правового статусу органів адвокатського самоврядування обумовлені: наявністю широкого кола суб'єктів адвокатського самоврядування; великою кількістю форм реалізації адвокатського самоврядування; метою адвокатського самоврядування; адвокатською етикою та дисципліною; наявністю ряду гарантій діяльності самоврядування [150, с. 174].

Слід не погодитися з тезою, що адвокатське самоврядування є засобом забезпечення внутрішньої самоорганізації. На нашу думку, воно дозволяє також вирішувати й інші завдання, зокрема: 1) формувати засади взаємодії адвокатури з органами влади та місцевого самоврядування, а також судовими і правоохоронними органами; 2) здійснювати санкціонування діяльності адвокатів через надання відповідного свідоцтва, що має значення для отримувачів правової допомоги; 3) реалізувати представницькі функції як на рівні держави, так і на рівні міжнародних організацій. Це значно розширює функціонал адвокатського самоврядування, роблячи його складною організаційно-розпорядчою системою [151, с. 294].

Х. Дідух констатує, що в Україні сформовано розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, цілю яких є представництво інтересів кожного адвоката, формування засад та правил, яких має дотримуватись адвокатська спільнота. Така система адвокатського самоврядування має на меті формування окремішньої, незалежної від держави, системи самоорганізації та самоуправління всього адвокатського корпусу. А це передусім повинно консолідувати всіх адвокатів, сприяти постійному підвищенню їхньої професійної кваліфікації, діяти як єдиний суб'єкт з метою захисту прав [152, с. 40]. Вбачається, що дослідниця зводить систему адвокатського самоврядування до інструментів створення певної професійної спільноти. Ми вважаємо, що це не зовсім коректно, адже система адвокатського самоврядування також виступає і певною інституційною основою для взаємодії адвокатів з владою.

І. Я. Семенюк доходить висновку, що об'єднання всіх адвокатів України на базисах професійної приналежності ставило за мету зміцнення та перспективний продуктивний розвиток інституту української адвокатури, підняття ступеня правової допомоги, що здійснюється адвокатами. Функціональні засади об'єднання адвокатів зобов'язані ґрунтуватись передусім на міжнародних стандартах, а відтак розвиватися стратегією

виразистого окреслення функцій органів адвокатського самоврядування. Ефективна реалізація завдань визначених інститутом адвокатури є евентуальною лише за умови адвокатських зусиль стосовно додержання визначених законодавством дезидератів організації адвокатури [153, с. 89]. Ця теза дозволяє запропонувати декілька особливостей системи адвокатського самоврядування в Україні:

– здатність до саморегуляції (функціональна можливість за допомогою нормотворчості визначати структуру адвокатури, розподіляти повноваження між органами адвокатського самоврядування);

– залежність від участі окремих адвокатів (ефективне адвокатське самоврядування – це колективний результат, який вимагає консолідації зусиль усіх адвокатів в Україні);

– спрямованість на розвиток адвокатури (адвокатське самоврядування розбудовано таким чином, щоб його органи відповідали за окремий напрям утвердження та розвитку адвокатури в державі).

Н. І. Бочуляк систематизує наступні принципи організації адвокатського самоврядування: принцип обов'язкового членства адвокатів України в Національній асоціації адвокатів України; принцип рівності адвокатів; принцип корпоративного самоврядування; принцип гласності; принцип свободи вибору форми організації адвокатської діяльності [154, с. 39]. На нашу думку, ці принципи цілком зрозумілі та є об'єктивно необхідними, оскільки повністю відповідають завданням адвокатського самоврядування та корелюють її структурі. Слід звернути увагу, що означені принципи пов'язують завдання органів адвокатського самоврядування з відповідними формами адвокатської діяльності. З цього випливає, що адвокатське самоврядування переважно виступає у якості гарантії адвокатської діяльності, і виконує важливу забезпечувальну функцію.

На підтвердження цього Т. Б. Вільчик зазначає, що за допомогою організаційних структур здійснюється як сама адвокатська діяльність безпосередньо, так і забезпечуються юридичні, соціальні та інші гарантії цієї

діяльності, у тому числі й захист адвокатів від неправомірних дій і втручання в діяльність адвокатури з боку держави. Під організаційною структурою (системою) мається на увазі сукупність органів самоврядування, адвокатських утворень, громадських об'єднань адвокатів і різнопланових зв'язків між ними, що забезпечує цілісність адвокатури як правозахисного інституту, збереження її основних властивостей при різних внутрішніх і зовнішніх змінах [155, с. 39]. Отже, слід говорити про розбудову в Україні адвокатоцентричної моделі адвокатського самоврядування, яка попри спрямованість на врегулювання внутрішньо-організаційних аспектів, передбачає потужну зовнішньо-організаційну складову.

Г. В. Медвідчук вказує, що з огляду на судову практику, органи адвокатського самоврядування можуть виступати учасниками адміністративно-правових відносин. Проте, у разі вирішення внутрішньо організаційних питань, тут мають місце відносини цивільно-правові. Відповідно, юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини за участю органів адвокатського самоврядування, якщо вони реалізують делеговані повноваження [156, с. 34]. Можливість бути учасниками адміністративно-правових та цивільно-правових відносин надає органам адвокатського самоврядування відповідного процесуального становища, яке, на нашу думку, дозволяє ефективніше виконувати завдання усієї системи адвокатського самоврядування.

С. О. Веснін стверджує, що органи адвокатського самоврядування – це недержавні некомерційні професійні організації, що функціонують у передбачених законом формах адвокатського самоврядування та є складовими компонентами цілісної системи з вираженими внутрішніми та зовнішніми зв'язками горизонтального та вертикального характеру, основною метою яких є забезпечення реалізації права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством [157, с. 231]. Вбачається, що статус недержавних суб'єктів вказує на приналежність до інститутів

громадянського суспільства. Це питання ми вже досліджували у попередньому розділі, втім зараз знаходимо зайві аргументи на користь нашої позиції. Некомерційний характер діяльності свідчить про відсутність намірів отримувати прибутки. Тобто, система органів адвокатського самоврядування спрямована на вирішення внутрішньо-організаційних питань та окремих проблем взаємодії інституту адвокатури з іншими суб'єктами.

Слід припустити, що в умовах збройної агресії РФ проти України роль адвокатури значно зростає, адже жертви воєнних злочинів РФ в Україні вимагають якісної та комплексної правової допомоги, яка може виходити за межі національної судової системи. З цього приводу Є. Ф. Шкробець зауважує, що в умовах, коли військово-політична ситуація в Україні є напруженою, а рівень життя населення падає, виникає гостра потреба в оновленні підходів до осмислення пріоритетних напрямів діяльності адвокатури в цілому та органів її самоврядування. Зазначається, що протягом останніх років індикатором ефективності вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури стали зміни нормативної основи функціонування органів самоврядування адвокатів [158, с. 14].

Отже, сучасні реалії впливають і на адвокатуру, яка повинна адаптуватися до загроз та викликів щоб гідно виконувати свою суспільну функцію. Отже можна констатувати, що система адвокатського самоврядування залежить від національного контексту, який впливає на її завдання та форми діяльності. У цьому сенсі дуже важливим є питання фінансування системи адвокатури.

Н. М. Бакаянова зазначає, що найбільшим вагомим джерелом фінансування адвокатського самоврядування є щорічні внески адвокатів. Розмір щорічних внесків адвокатів є однаковим для всіх адвокатів та визначається з огляду на необхідність покриття витрат на забезпечення діяльності рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, Вищої ревізійної комісії адвокатури та ведення Єдиного реєстру адвокатів України. Адвокати, право на заняття адвокатською діяльністю яких зупинено, звільняються від

сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на період зупинення такого права [159, с. 69]. Слід припустити, що в сучасних умовах система фінансування адвокатського самоврядування також вимагає модернізації. У подальшому, при дослідженні законодавчих актів, ми обов'язково проаналізуємо це питання. Зараз пропонуємо перейти безпосередньо до аналізу норм чинного законодавства, які регламентують порядок функціонування системи адвокатського самоврядування в Україні.

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI вказано, що адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката [84]. Пропонуємо ці принципи поділити на основні (виборність, гласність та обов'язковість виконання адвокатами рішень) та забезпечувальні (підзвітність та заборона втручання в діяльність адвокатів). На нашу думку, ці принципи в достатній мірі забезпечують функціональність адвокатського самоврядування, не створюючи при цьому надмірного навантаження на роботу усєї системи. На нашу думку, ці засади достатньо важливі, адже вони характеризують ті фундаментальні моменти, які покладено державою в основу інституту адвокатури в цілому.

Відповідно до норм чинного законодавства завданнями адвокатського самоврядування є: забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; підтримання високого професійного рівня адвокатів; утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом [84]. Слід підкреслити, що наведені завдання повністю

корелюються з принципами адвокатського самоврядування, і мають важливе практичне значення. Вони розкривають напрями діяльності органів адвокатського самоврядування та характеризують структурну будову означеної системи.

Згідно чинного законодавства адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність Національної асоціації адвокатів України, конференцій адвокатів регіону, рад адвокатів регіону кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України [84]. Коротко схарактеризуємо правовий статус та особливості функціонування означених інституцій.

1. Національна асоціація адвокатів України. Вона є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування [84]. О. О. Каденко зазначає, що основними функціями Національної асоціації адвокатів України за її законодавчим та статутним визначенням є консолідаційна, забезпечувально-самоврядна, організаційно-перспективна, організаційно-іміджева, корпоративно-захисна, нормативна та функція адміністрування. Безпосередньо законодавчо визначеними функціями цієї інституції є представницька, захисна, кваліфікаційна та адміністративно-інформаційна. Самоврядними функціями є кваліфікаційна, дисциплінарна, нормотворча, роз'яснювальна, методологічна, адміністративна, представницька, фінансово-розпорядча, фінансово-контрольна, інформаційна, виконавча, установча [160, с. 205]. Вбачається, що в структурі адвокатського самоврядування ця інституція виконує переважно представницьку функцію та консолідує адвокатів України. На нашу думку, наявність Національної асоціації адвокатів України є об'єктивною необхідністю, оскільки в структурі адвокатури має бути орган,

який не сконцентрований на окремих аспектах адвокатської діяльності, а забезпечує загальне представництво самоврядної, професійної організації.

2. Конференція адвокатів регіону. Проводяться з метою визначення кількості членів ради адвокатів регіону, обрання голови та членів ради адвокатів регіону; обрання делегатів на установчий з'їзд адвокатів України; обрання представника адвокатів регіону до складу Ради адвокатів України; обрання представника адвокатів регіону до складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; обрання голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; визначення кількості членів ревізійної комісії адвокатів регіону, обрання голови і членів ревізійної комісії адвокатів регіону. Обов'язок щодо організаційно-технічного забезпечення проведення установчих конференцій адвокатів регіону покладається на кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури. Установчі конференції адвокатів регіону є повноважними незалежно від кількості адвокатів, які взяли участь у них, за умови належного повідомлення адвокатів про дату, час і місце проведення установчих конференцій регіону. Кожен адвокат, внесений в Єдиний реєстр адвокатів України, якщо він у встановленому порядку не виключений з нього, має право особисто приймати участь в установчій конференції регіону [161]. Слід припустити, що конференція адвокатів регіону, як окрема організаційна форма адвокатського самоврядування, виконує переважно установчі функції, які забезпечують організацію та роботу інших органів адвокатського самоврядування. Вважаємо, що її існування зумовлене необхідністю регіоналізації адвокатської діяльності та забезпечення рівного представництва на загальнодержавному рівні.

3. Рада адвокатів регіону. У період між конференціями адвокатів регіону функції адвокатського самоврядування у регіоні виконує рада адвокатів регіону, яка: складає порядок денний, скликає та забезпечує проведення конференції адвокатів регіону; забезпечує виконання рішень конференції адвокатів регіону, здійснює контроль за їх виконанням; здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню

їх кваліфікації; приймає присягу адвоката України; визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; розпоряджається коштами та майном відповідно до затвердженого кошторису; утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги [162]. Голова ради адвокатів регіону та члени ради адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути Головою або членом ради адвокатів регіону більше ніж два строки поспіль. Кількість членів ради адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону. Формою роботи ради адвокатів регіону є засідання [162]. Отже, Рада адвокатів регіону зорієнтована на виконання організаційних функцій, які спрямовані на упорядкування діяльності адвокатів на регіональному рівні.

4. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. Утворюється з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів. Вона підконтрольна та підзвітна конференції адвокатів регіону. До повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури належать: організація та проведення кваліфікаційних іспитів; прийняття рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту; прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю; здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів її палат. Рішення палати

приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості її членів [84]. Очевидно, що означена комісія виконує функцію інформаційно-методичного забезпечення адвокатської діяльності, яка дуже важлива, адже від її реалізації в певній мірі залежить професійність адвокатів, а, отже, і якість правової допомоги.

5. Ревізійна комісія адвокатів регіону. Утворюється і діє для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури. До компетенції належить: контроль за виконанням кошторису Радою адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатів; контроль за використанням коштів та майна означених суб'єктів; перевірка правомірності використання грошових надходжень від щорічних внесків адвокатів; перевірка відповідності укладених правочинів чинному законодавству, розрахунків з контрагентами; підготовка висновків щодо щорічного бухгалтерського звіту та балансу вказаних суб'єктів за відсутності зовнішнього аудиту тощо. Голова та члени комісії обираються Конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України строком на п'ять років. Ревізійна комісія адвокатів регіону проводить планову перевірку фінансово-господарської діяльності не рідше одного разу на рік. Відповідно, позапланова перевірка фінансового-господарської діяльності може проводитися у будь-який час на вимогу: з'їзду адвокатів України; Голови Ради адвокатів України; Конференції адвокатів регіону; Голови Вищої ревізійної комісії адвокатів [163]. Ключовою функцією цієї комісії є контрольна функція, яка обмежена територіальною ознакою. Контроль фінансово-господарської діяльності дуже важливий, оскільки він є індикатором законності діяльності адвокатів регіону. Раніше ми зазначали, що в Литовській Республіці також приділяється значна увага цим питанням.

6. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. Це колегіальний орган, що діє у системі органів Національної асоціації адвокатів України та є національним органом адвокатського самоврядування, на який покладено завдання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури створюється та діє з метою реалізації публічно-правових функцій з відбору, атестування осіб, які виявили намір займатися адвокатською діяльністю, та як дисциплінарний орган в системі самоврядування адвокатури України. До складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури: розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; узагальнює дисциплінарну практику кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [164]. Положення законодавства свідчать про покладення на цей орган адвокатського самоврядування юрисдикційної функції, яка полягає у розгляді скарг та притягненні адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

7. Вища ревізійна комісія адвокатури. Утворюється і діє для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України (надалі, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів. Голова та члени комісії обираються з'їздом адвокатів України строком на п'ять років з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років. До компетенції комісії належить: контроль за фінансово-господарською; контроль за виконанням кошторисів органів адвокатського самоврядування; контроль за

використанням коштів та майна органів адвокатського самоврядування; перевірка фінансової звітності органів адвокатського самоврядування; аналіз відповідності ведення бухгалтерського та статистичного обліку органів адвокатського самоврядування чинному законодавству; розгляд звітів внутрішніх і зовнішніх аудиторів та підготовка відповідних пропозицій; розгляд скарг на рішення, висновки, дії або бездіяльність ревізійних комісій адвокатів регіонів, їх членів та голів тощо [165]. Правовий статус цієї комісії передбачає здійснення контрольної-ревізійної функції на загальнодержавному рівні, тобто по відношенню до Національної асоціації адвокатів України. Це дуже цікавий досвід, адже на регіональному рівні також існує ревізійна комісія, однак вона контролює фінансово-господарську діяльність адвокатів на рівні окремого регіону.

8. З'їзд адвокатів України. Делегатами З'їзду є адвокати, обрані установчими конференціями адвокатів регіону за квотою один делегат від ста адвокатів, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Установчий з'їзд адвокатів України може прийняти рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, визначити напрями їх використання та відповідальність за несплату внесків [166]. У даному випадку переважно йдеться про організаційно-розпорядчу функцію, адже в рамках з'їзду відбувається не тільки вирішення питань стратегічного розвитку адвокатури України, а й ухвалюються окремі рішення, які стосуються порядку здійснення адвокатської діяльності в нашій державі.

9. Рада адвокатів України. Є національним органом адвокатського самоврядування, на який державою покладено виконання у період між з'їздами адвокатів України публічно-представницьких функцій недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання правової допомоги на професійній основі адвокатури України. До складу Ради адвокатів України входить тридцять членів-адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному

представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, а також голова та два заступники голови Ради адвокатів України, які обираються з'їздом адвокатів України. Серед основних повноважень Ради адвокатів України слід виділити наступні: забезпечення виконання рішень з'їзду адвокатів України; організаційно-методичне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; встановлення розміру та порядку сплати щорічних внесків адвокатів; координація та контролює діяльності рад адвокатів регіонів; забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних, соціальних та інших прав адвокатів; розгляд скарг на рішення, дії, бездіяльність рад адвокатів регіонів, із правом скасування незаконних рішень; затвердження порядку проходження стажування, програм та методик оцінювання стажування; затвердження порядку складання радою адвокатів регіону протоколу про адміністративне правопорушення та форму протоколу [167]. Таким чином Рада адвокатів України виконує публічно-представницьку функцію у поєднанні із забезпечувальною, яка полягає у забезпеченні виконання рішень органів адвокатського самоврядування. З приводу статусу цього органу адвокатського самоврядування О. С. Снідевич наголошує, що акти Ради адвокатів України як органу адвокатського самоврядування мають свою складну правову природу. Рішення Ради адвокатів України можуть мати як ознаки нормативного акта, так і бути індивідуальними правовими актами [168, с. 657]. Вбачається, що подібна особливість вказує на провідну роль саме цього органу в системі адвокатського самоврядування, принаймні з позиції функціоналу на ролі, яка нього покладена.

Згідно законодавства джерелами фінансування органів адвокатського самоврядування є: плата за складання кваліфікаційного іспиту; щорічні внески адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування; відрахування кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; добровільні внески адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських

об'єднань; добровільні внески фізичних і юридичних осіб; інші не заборонених законом джерела [84]. На нашу думку, формалізація джерел фінансування має важливе значення. Зокрема, слід акцентувати увагу на двох аспектах: по-перше, ці джерела засвідчують некомерційний характер системи адвокатського самоврядування; по-друге, є аргументом на користь самоврядності адвокатури, яка в середині системи акумулює кошти на власне самоврядування.

В структурі адвокатського самоврядування існує Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, який утворюється згідно із рішенням Ради адвокатів України з метою підвищення авторитету адвокатури в державі та суспільстві шляхом об'єднання зусиль адвокатів для ефективної реалізації та захисту своїх професійних прав, а також забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності. Він є структурним підрозділом Національної асоціації адвокатів України, а члени комітету обираються Радами адвокатів регіонів. Серед основних завдань комітету слід виділити: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у галузі захисту прав та інтересів адвокатів; виявлення, облік, аналіз і систематизація випадків порушення професійних прав та інтересів адвокатів; здійснення профілактичної роботи, яка направлена на попередження порушень прав та інтересів адвокатів; створення і систематичне вдосконалення необхідних заходів оперативного реагування при порушенні законних прав та інтересів адвокатів, а також гарантій адвокатської діяльності; представництво інтересів адвокатів у правоохоронних органах, органах державної влади, підприємствах, установах, організаціях різних форм власності, судах, громадських об'єднаннях [169].

Отже, йдеться про охоронну функцію, яка має два виміри: перший пов'язаний із виявленням протидією випадків порушення прав адвокатів, а другий – з участю у формуванні державної політики у сфері захисту прав адвокатів. Зазначимо, що обидва виміри мають важливе значення, хоча і

відрізняються кардинально. Перший пов'язаний з певними деліктними правовідносинами, коли вже є факт порушення прав адвоката, а другий – з певною превентивною діяльністю на рівні держави, метою якої є попередження протиправної поведінки. Слід зауважити, що через взаємодію з владою на рівні формування державної політики, органи адвокатського самоврядування позиціонуються як недержавні структури, які залучаються у якості державно-громадського партнерства.

Досліджуючи систему адвокатського самоврядування обов'язково слід згадати про Єдиний реєстр адвокатів України – інформаційно-комунікаційну систему, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення реєстрових даних та надання реєстрової інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України та адвокатів іноземних держав, які відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» набули права на заняття адвокатською діяльністю, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності, а також інші відомості, визначені законами України та актами Національної асоціації адвокатів України. Він ведеться та адмініструється з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України та адвокатів іноземних держав, які набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності, а також накопичення, оброблення та надання офіційного визнання такої інформації [170]. На нашу думку, ведення реєстру відіграє важливу роль для функціонування системи адвокатського самоврядування. Об'єктивні та достовірні дані дозволяють оперативно приймати рішення, розраховувати показники фінансування системи адвокатського самоврядування, а також визначати перспективи розвитку адвокатури в цілому.

У Положенні про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю від 01 червня 2018 року № 80 зазначено, що стажуванням є процес із

формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Стажування здійснюється протягом шести місяців і обчислюється шляхом сумарного обліку робочого часу стажиста на виконання програми та плану стажування [171].

По суті, організація стажування є однією із функцій органів адвокатського самоврядування. Тобто доцільно вказати, що останні займаються не тільки організаційно-розпорядчими функціями, але й відповідають за формування кадрового потенціалу адвокатури України. Прикладами реалізації органами адвокатського самоврядування охоронної та представницької функцій є звернення Ради адвокатів України до судових та правоохоронних органів. Проаналізуємо декілька документів:

1. Звернення до Вищої ради правосуддя та правоохоронних органів щодо неприпустимості втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування від 19 травня 2023 року. Це звернення зумовлене рішенням суду, без дослідження доказів щодо правомірного та законного набуття позивачем статусу адвоката. Так, було встановлено, що позивач у відповідності до вимог та процедури, визначеної Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», набула право на зайняття адвокатською діяльністю, отримавши відповідне свідоцтво та посвідчення, має гарантоване вказаним законом право на здійснення такої діяльності. Водночас, суди не взяли до уваги, що документ під назвою «свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю» видано та підписано неуповноваженою особою, яка відкликана з посади голови Ради адвокатів міста Києва конференцією адвокатів міста Києва [172]. Отже, мова йде про неврахування судами рішень Ради адвокатів України, що ставить під сумнів функціональні здібності останньої.

2. Звернення Ради адвокатів України до Ради суддів України, Вищої ради правосуддя та Верховного Суду щодо неприпустимості втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування від 01 серпня 2022 року. В цьому зверненні наголошено на необхідності дотримання суддями принципів незалежності та самоврядності органів адвокатського самоврядування при розгляді дисциплінарних справ, а також звернутись з проханням до Верховного Суду затвердити узагальнення щодо неправомірності винесення рішень суду про припинення повноважень органів адвокатського самоврядування, визначених Конституцією України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [173].

Підводячи підсумки цього етапу дослідження слід зазначити, що адвокатське самоврядування в Україні представляє собою відносно самостійну, наділену певною автономією сукупність органів, повноваження яких чітко регламентовані та охоплюють різні сфери організації та нормального функціонування адвокатури в Україні. Адвокатське самоврядування в Україні реалізується на двох концептуалізованих рівнях: регіональному (представлений структурами, які здійснюють свою діяльність в рамках окремих регіонів України) та загальнодержавному (позиціонується через вищі органи в системі, наділені переважно представницькими функціями). Комплексний аналіз довів складну природу та структуру повноважень адвокатського самоврядування, які охоплюють установчу, інформаційно-методичну, представницьку, охоронну та контрольні сфери діяльності. Комплекс вказаних повноважень утворює цілісний правовий статус органів адвокатського самоврядування, який сформований задля створення нормальних умов адвокатської діяльності. Було з'ясовано, що кожен орган адвокатського самоврядування спеціалізований на вирішенні окремих питань, пов'язаних з функціонуванням інституту адвокатури. Подібний підхід забезпечує розмежування завдань адвокатського самоврядування та дозволяє підвищити його ефективність. Джерела фінансування адвокатського самоврядування формалізовані в профільному

законодавчому акті та характеризують досліджувану систему як недержавну та некомерційну структуру, яка функціонує за рахунок внутрішнього фінансового потенціалу.

3.2 Особливості формування системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці

Важливим компонентом порівняльного адміністративно-правового аналізу інституту адвокатури є визначення та характеристика особливостей формування адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. Відмінності від української моделі можуть допомогти окреслити перспективи розвитку останньої. Одразу зазначимо, що литовська модель структурно є більш центричною, на відміну від української, яка має свою регіональну структуру. Яка ж модель є більш вдалою – спробуємо з'ясувати на основі аналізу нормативно-правових актів Литовської Республіки та праць литовських науковців. Акцент звісно будемо робити на нормативному матеріалі, оскільки ми виявили, що проблематика адвокатського самоврядування досліджується литовськими вченими досить поверхнево, переважно в частині описової складової.

Інститут адвокатури є обов'язковим для кожного розвиненого демократично-правового суспільства. Пройшовши кілька реформ після відновлення незалежності, адвокатура Литви має обрати шлях розвитку. Основний цілі – правова освіта, боротьба за справедливість, захист прав та інтересів людини. Для досягнення цих цілей необхідні дуже високі моральні, етичні та професійні стандарти адвокатської діяльності, а також належна регламентація форм діяльності адвокатів [174]. Подібна позиція литовських вчених свідчить про декілька закономірностей розбудови системи адвокатського самоврядування.

По-перше, інститут адвокатури залежить від політичного контексту, який впливає на його завдання та визначає соціальну роль. Зокрема, в

демократичній державі, на відміну від тоталітарної, адвокатура має орієнтуватися на захист прав громадян за допомогою прозорих та законних форм. По-друге, ефективність системи адвокатури повністю залежить від моральних якостей окремих адвокатів, які об'єднавшись утворюють систему адвокатського самоврядування. Тобто, сторонні особи не приймають участь в управлінні адвокатурою, що є особливістю інституту адвокатури.

Юрате Новагроцкене вказує, що існує взаємозв'язок ефективності правової системи та готовності громадян дотримуватись закону. Мешканці оцінюють умовно гірше роботу інституцій, що належать до політичної системи, а не інститути правової системи. Тому розвиток правової системи в перспективі залежатиме також від інститутів правової системи, підвищення ефективності роботи елементів системи, а також від рівня правової культури громадян [175, с. 95]. Отже, політизованість адвокатури може мати дуже значні негативні наслідки, зокрема в частині недовіри суспільства. З іншого боку, розвиток означеного інституту безпосередньо пов'язаний з рівнем розвитку литовської правової системи, яка уособлює підхід держави до регламентації суспільних відносин та забезпечення прав громадян.

На підтвердження цього зазначимо, що у Програмі розвитку системи правосуддя Литовської Республіки на період 2021–2030 роки констатовано, що кількість адвокатів, які надають вторинну правову допомогу зростає через збільшення кількості справ за участю адвокатів. Дуже поширена практика заборгованості перед адвокатами за надання вторинної правової допомоги. Внаслідок цього, Службі гарантованої правової допомоги не завжди вдавалося своєчасно знайти адвокатів, здатних надати вторинну правову допомогу. Це негативно впливає на досудовий розгляд для проведення слідчих дій та ведення судових справ [176]. Тобто, неналежна формалізація окремих процедурних аспектів має негативні наслідки, які позначаються на отримувачах правової допомоги. Варто припустити, що існує певний функціональний зв'язок між рівнем розвитку законодавства та ефективністю інституту адвокатури. Він візуалізується через цілі, методи та форми

адвокатської діяльності, а також, що дуже важливо, через систему адвокатського самоврядування, яка може розглядатися у якості гарантії адвокатської діяльності.

З функціональної точки зору право розглядається як засіб регулювання суспільних справ, і його проблеми однакові в кожній країні. Досвід порівняльного правознавства показує, що кожне суспільство ставить перед правом, по суті, одні й ті ж завдання [177, с. 40]. Вбачається, що статичність завдання права протиставлена динамічності завдань адвокатури, яка має оперативно реагувати на нові загрози та виклики. Ця особливість притаманна і Україні, адже з точки зору функціонального навантаження, інститут адвокатури обслуговує дуже важливу сферу – захист конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Таким чином конституційне право мати адвоката може стати також обов'язком. Встановлюючи законом такий особистий обов'язок, необхідно передбачити обставини, за якими особа мала б можливість звернутися за правовим захистом. Право мати адвоката є однією з умов ефективної реалізації права особи на судовий захист. Пов'язуючи це право, серед іншого, з правом на оскарження, відбувається його перетворення в обов'язок [178, с. 121]. Слід припустити, що цей обов'язок кореспондує до системи первинної та вторинної правової допомоги, яка координується та керується органами адвокатського самоврядування.

У Рішенні Конституційного суду Литовської Республіки «Про відповідність пункту 1 частини першої статті 8 Закону про адвокатуру Литовської Республіки Конституції Литовської Республіки» від 10 липня 1996 року вказано, що реалізація конституційного права на захист залежить, зокрема, від рівня професійної підготовки адвоката, тобто. від набутої кваліфікації юриста та навичок правової роботи. Міжнародні документи також називають відповідну освіту як необхідну вимогу до осіб, які претендують на роботу юристами. Рівень або тип юридичної освіти, необхідний для юриста, а також інші додаткові вимоги є внутрішньою

справою кожної держави. Таким чином, освітній ценз, встановлений Законом про адвокатуру, не може вважатися ні дискримінаційним обмеженням, ні обмеженням прав і свобод громадян. Це слід розглядати лише як кваліфікаційну вимогу для осіб, які бажають працювати адвокатами [179].

Це рішення відсилає нас до окремих завдань системи адвокатського самоврядування, зокрема в частині організації та проведенні кваліфікаційного іспиту, а також подальшому контролю за якістю та професійністю надання правової допомоги. При чому ми знайшли прикладу судових справ, які стосуються порушення принципів адвокатської діяльності. Зокрема наведемо спір, який виник щодо законності та обґрунтованості рішення Державної інспекції із захисту даних, яким адвокат отримав догану. Догану було оголошено адвокату після того, як було встановлено, що ні Національна асоціація споживачів нерухомості, ні адвокат, який її представляє, не довели, що під час збору та подальшої обробки інформації з Реєстру нерухомості щодо об'єкта нерухомого майна персональні дані заінтересованих осіб, у тому числі архівні дані та документи, мали право, встановлене законом для захисту суспільних інтересів [180, с. 16].

Також у судовій практиці Литви трапляються випадки, коли вирішується питання про невідповідність поведінки адвоката встановленим етичним нормам. Прикладом є рішення Суду честі Асоціації адвокатів у спірній справі від 23 квітня 2015 року. У рішенні було зазначено, що адвокат порушив Кодекс адвокатської етики Литви, оскільки не надав відповіді на апеляцію від імені клієнта до Вільнюського обласного суду. У рішенні суд зазначив, що було порушено принцип лояльності до клієнта і адвокат не виконав юридичні та моральні зобов'язання, а також був нечесним, необережним і діяв нерозумно. З обставин справи вбачається, що адвокат мав зобов'язання, що випливали з доручення з клієнтом, які повинні бути врегульовані в кодексі етики. Таким чином, незважаючи на те, що дії адвоката досягають бажаного результату клієнта і задовольняють його

очікування, характер діяльності адвоката може бути визнаний невідповідним і протиправним щодо правової системи та її принципів [181, с. 148].

Ада Тарасевичюте зазначає, що останні технологічні досягнення вказують на те, що юридична професія зазнає перетворення. Фундаментальний обов'язок задовольнити потреби клієнта змушує адвокатів звертати увагу на сучасні тенденції технологічного прогресу. Конкурентоспроможність адвокатів може визначатися обсягом наявних знань про сучасні технології та ефективним їх використанням. Отже, адвокатам необхідно інтегрувати правові технології у щоденну практику і таким чином заощадити багато часу, забезпечуючи швидке, професійне обслуговування клієнтів і забезпечення їхніх потреб і очікувань [182, с. 540]. Отже, литовські науковці пов'язують систему адвокатури з новітніми технологіями, які слід впроваджувати в практичну діяльність адвокатів. На нашу думку, ця складова дійсно є актуальною, однак в контексті завдань адвокатури вона не вбачається вирішальною. Пропонуємо перейти до аналізу нормативно-правових актів в цій сфері.

В Литві питання адвокатського самоврядування регламентовані одинадцятим розділом Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру». У статті 56 закону вказано, що головним органом в системі адвокатури є Асоціація адвокатів Литви, яка об'єднуються в публічну юридичну особу під назвою «Литовська колегія адвокатів». До Асоціації входить кожен адвокат Литви, який набув право на зайняття адвокатською діяльністю. Асоціації адвокатів Литви: 1) координує діяльність адвокатів; 2) представляє інтереси адвокатів у державних установах, міжнародних та іноземних державних організаціях; 3) готує проекти нормативно-правових актів з питань адвокатської діяльності та подає їх до Міністерства юстиції Литовської Республіки; 4) здійснює контроль за діяльністю адвокатів; 5) організовує та здійснює підвищення кваліфікації адвокатів; 6) координує надання адвокатами гарантованої державою правової допомоги. Детально схарактеризуємо правовий статус Асоціації адвокатів Литовської Республіки

[125]. Отже, центральне місце в системі адвокатського самоврядування Литви займає саме асоціація.

Значне коло питань, пов'язаних з розбудовою системи адвокатського самоврядування регламентовані у Положенні про Асоціацію адвокатів Литовської Республіки від 23 лютого 2021 року. У цьому документі вказано, що діяльність Асоціації адвокатів Литви ґрунтується на принципах самоврядування, гласності та законності. Слід узагальнити наступні права Асоціації адвокатів Литви: 1) здійснювати управління, користування та розпорядження належним майном та коштами для реалізації завдань адвокатського об'єднання; 2) укласти договори та брати на себе зобов'язання; 3) збирати, узагальнювати, та оприлюднювати відомості про адвокатів, помічників адвокатів та осіб, визнаних адвокатами; 4) отримувати та надавати підтримку, надавати благодійність; 5) засновувати засоби масової інформації та займатися видавничою діяльністю; 6) вступати в міжнародні організації; 7) координувати надання безоплатних правових послуг адвокатами та помічниками юристів; 8) представляти інтереси адвокатів в державних установах, міжнародних та іноземних організаціях; 9) готувати та подавати проекти значущих нормативно-правових актів; 10) здійснювати господарську діяльність, яка необхідна для досягнення цілей самоврядування [183].

На нашу думку, комплекс закріплених прав є об'єктивно необхідним, оскільки дозволяє асоціації виконувати покладені на неї функції, зокрема здійснювати загальне управління системою адвокатури. Паралельно у законодавстві Литовської Республіки деталізовано і обов'язки асоціації, зокрема: 1) готувати, затверджувати та тлумачити нормативно-правові акти, що регулюють діяльність адвокатів та помічників адвокатів; 2) готувати та затверджувати Кодекс етики адвокатів Литви та Порядок розгляду дисциплінарних справ адвокатів; 3) організувати підвищення кваліфікації адвокатів та помічників адвокатів; 4) визначити кількість годин щорічного підвищення кваліфікації та обов'язкових курсів для юристів та помічників

юристів; 5) вирішувати питання вдосконалення правової допомоги, що надається адвокатами; 6) здійснювати контроль за діяльністю адвокатів, помічників адвокатів та осіб, визнаних адвокатами; 7) визначити розмір і порядок сплати внесків адвокатів, помічників адвокатів [183].

Обов'язки позиціоновані також доволі чітко, і надають асоціації можливість забезпечувати якість правової допомоги, яка надається адвокатами, а також гарантувати дотримання адвокатами законодавства про адвокатуру. Отже, на відміну від прав, які виконують системоутворюючу роль, обов'язки мають забезпечувальне значення. Органами Асоціації адвокатів Литви є: 1) загальні збори адвокатів; 2) Рада адвокатів; 3) Суд честі адвокатів; 4) ревізійна комісія [125]. Коротко схарактеризуємо правовий статус окремих органів адвокатського самоврядування в Литовській Республіці.

1. Загальні збори адвокатів. По статусу вони є вищим органом Асоціації адвокатів Литви, та виконують наступні повноваження: 1) визначають кількісний склад ради адвокатів та ревізійної комісії; 2) обирають членів Ради адвокатів і голову Ради, Ревізійну комісію, трьох членів Суду честі адвокатури та відкликає їх у порядку, встановленому Статутом Асоціації адвокатів Литви; 3) затверджують річний звіт та кошторис діяльності Ради адвокатів; 4) приймають та вносять зміни до Статуту Асоціації адвокатів Литви, Кодексу етики адвокатів Литви; 5) затверджують за поданням Ради адвокатів розмір гонорарів адвокатів Литовської колегії адвокатів; 6) затверджують порядок розгляду дисциплінарних справ адвокатів; 7) приймають рішення про створення, реорганізацію, реорганізацію та ліквідацію державних установ, що надають гарантовану державою правову допомогу [125]. Загальні збори адвокатів є правомірними, якщо в них бере участь не менше половини адвокатів, зареєстрованих у Реєстрі практикуючих адвокатів Литви. Кількість адвокатів, які беруть участь у загальних зборах адвокатів, визначається кількістю адвокатів, зазначених у реєстраційних списках. Рішення членів Асоціації адвокатів Литви

приймаються відкритим голосуванням, за винятком виборів Голови Ради адвокатів, членів Ради адвокатів, Ревізійної комісії та Суду честі адвокатів. Їх обирають таємним голосуванням. Кандидатури адвокатів, які балотуються або пропонують бути членами Асоціації адвокатів Литви, повинні бути подані до Ради адвокатів не пізніше ніж за 20 днів до дати загальних зборів адвокатів, на яких обрано члена (членів) цього тіло буде утримуватися [183]. Таким чином, правовий статус зборів регламентовано достатньо чітко, зокрема акцент зроблено на деталізації процесуальних форм їхньої діяльності. Це дозволяє підвищити ефективність роботи означеного органу адвокатського самоврядування.

2. Рада адвокатів. Вона є керівним органом Асоціації адвокатів Литви. та обирається з числа адвокатів строком на три роки. Членами Ради адвокатів можуть бути адвокати, які мають стаж адвокатської діяльності не менше восьми років. До її повноважень литовським законодавством віднесено: 1) прийняття рішення про визнання заявника адвокатом та визнання їх такими, що втратили чинність; 2) погодження нормативно-правових актів; 3) призначення членів екзаменаційної комісії адвокатури та пропонує кандидатуру голови екзаменаційної комісії адвокатури; 4) видання свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю; 5) встановлення порядку затвердження та реєстрації стенограм; 6) прийняття рішення про включення та виключення адвокатів зі списку практикуючих адвокатів Литви; 7) встановлення порядку здійснення діяльності помічника адвоката; 8) прийняття рішення про порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката та помічника адвоката; 9) реєстрація адвокатів з держав-членів Європейського Союзу, які бажають займатися адвокатською діяльністю в Литовській Республіці; 10) координація надання адвокатами гарантованої державою правової допомоги [125]. Кількісний склад Ради адвокатів визначається загальними зборами адвокатських об'єднань. До складу Ради адвокатів можуть бути обрані адвокати, які мають стаж адвокатської діяльності не менше десяти років. Рада адвокатів обирається загальними

зборами адвокатських об'єднань строком на чотири роки. Засідання Ради адвокатів є правомочним, якщо в ньому бере участь не менше половини членів Ради адвокатів, а правомочними вважаються рішення, за які проголосувало не менше половини членів Ради адвокатів. Голова скликає засідання Ради адвокатів і представляє порядок денний членам Ради адвокатів за тиждень. Рада адвокатів скликається також на письмову вимогу не менше трьох її членів із зазначенням питання для обговорення [183]. Слід звернути увагу на вимоги, які висуваються до членів ради. На наш погляд, вони встановлені з метою забезпечення професійності її роботи, а також обґрунтованості та виваженості прийнятих рішень. Ромуальдас Дракшас у своїй науковій праці зазначає, що Рада адвокатів, як самоврядний орган адвокатського об'єднання, має право приймати рішення про реєстрацію та виключення адвокатів з Литовського реєстру практиків. При здійсненні цих функцій Рада має право отримувати необхідні дані не тільки безпосередньо від адвоката чи його помічника, а й від держави і муніципальних установ, а також з реєстрів та державних інформаційних систем [184, с. 313].

3. Суд честі адвокатів. Він розглядає дисциплінарні справи адвокатів у порядку, встановленому Асоціацією адвокатів Литви та складається з п'яти членів – адвокатів зі стажем адвокатської діяльності не менше восьми років. Суд адвокатської честі формується в такому порядку: 1) три члени обираються з числа адвокатів загальними зборами адвокатів; 2) два члени з числа адвокатів призначаються Міністром юстиції. Строк повноважень суду становить чотири роки [125]. Члени Суду адвокатської честі обираються таємним голосуванням і можуть бути відкликані загальними зборами адвокатів за пропозицією Ради адвокатів або не менше однієї п'ятої членів Асоціації адвокатів Литви. Обраними вважаються адвокати, включені до списків для голосування, які набрали найбільшу кількість голосів. Члени Суду честі адвокатської палати відкликаються, якщо за це проголосувало більше половини адвокатів, присутніх на загальних зборах адвокатів. Одні й ті самі особи можуть бути обрані та призначені членами Суду адвокатської

честі не більше ніж два строки підряд. Член Суду честі адвокатів не може входити до складу Ради адвокатів [184]. Суд честі є достатньо ефективним інструментом в системі адвокатського самоврядування, адже дає змогу вирішувати питання притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності. Він виступає своєрідною гарантією забезпечення виконання вимог Кодексу адвокатської етики Литви.

4. Ревізійна комісія адвокатів. Вона є органом самоврядування Асоціації адвокатів Литви, який проводить щорічну перевірку фінансової звітності та діяльності Асоціації адвокатів Литви. Члени Ревізійної комісії обираються Загальними зборами адвокатів строком на чотири роки. До складу Комісії входять три члени, які мають стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. Раз на рік Комісія перевіряє фінансову діяльність Асоціації адвокатів Литви, розглядає аудиторський звіт і готує річний звіт, який представляє Загальним зборам Асоціації адвокатів. Комісія у своєму звіті визначає, чи відповідають фінансові звіти Асоціації адвокатів Литви вимогам закону, а також чи відповідають витрати та доходи Асоціації адвокатів Литви протягом звітного періоду оцінці доходів і витрат, затверджених Загальними зборами адвокатського об'єднання. Комісія проводить перевірку фінансової діяльності, використовуючи дані аудитора, який проводив перевірку, та інформацію, надану Асоціацією юристів Литви [125]. Ревізійна комісія адвокатів перевіряє навіть громадські проєкти асоціації. Наприклад, у матеріалах Загальних зборів адвокатів від 26 квітня 2024 року наведено висновок про аудит діяльності асоціації в рамках спільного проєкту з мережею Карітас. Його мета полягає в тому, щоб підтримати малозабезпечених, які не мають можливості отримати професійну юридичну допомогу. Безкоштовні юридичні консультації в рамках проєкту для жителів Литви надано 186 юристами та помічниками юристів. Загалом адвокатами та їхніми помічниками за два тижні надано 465 безкоштовних консультацій жителям Литви [185, с. 57]. Звідси випливає, що

органи адвокатського самоврядування наділені контрольною функцією, яка в системі адвокатури повинна забезпечити дотримання фінансової дисципліни.

В структурі Асоціації адвокатів Литви можуть бути утворені комітети чи тимчасові комісії для виконання рішень Загальних зборів адвокатських об'єднань та Ради адвокатів. Ці комітети та комісії підзвітні Раді адвокатів та формуються з адвокатів на громадських засадах [186]. Наприклад, у Литві, крім Ради адвокатів, створено спеціальну Комісію з гарантованої державою юридичної допомоги, яка розглядає скарги отримувачів юридичних послуг. Тобто, комісія допомагає з'ясувати чи порушив адвокат положення договору про надання правової допомоги. Якщо в ході розслідування з'ясується, що адвокат не надав якісних правових послуг, комісія направляє скаргу до асоціації з проханням дати оцінку поведінці адвоката [187, с. 22]. Це вказує на той факт, що в структурі адвокатського самоврядування існують як постійні так і тимчасові органи, які можуть бути наділені відповідними функціями. Подібні функції, як правило, обумовлені необхідністю вирішення оперативно-господарських питань. Подібна структура є достатньо гнучкою, що дозволяє корегувати політику органів адвокатського самоврядування.

В працях литовських науковців ми зустрічали думку про те, що Асоціація адвокатів Литви є різновидом асоціацій, діяльність яких регламентована окремим законодавчим актом. У Законі Литовської Республіки «Про асоціації» від 22 січня 2004 року № IX-1969 наведено наступне визначення поняття «асоціація»: публічно-правова особа з обмеженою цивільною відповідальністю, яка має власне найменування, метою якої є координація діяльності учасників об'єднання, представництво інтересів учасників об'єднання та їх захист або задоволення інших суспільних інтересів [188]. Подібне визначення повністю розкриває природу адвокатського самоврядування. Особливо слід звернути увагу на захист асоціаціями інтересів певної спільноти, у нашому випадку адвокатів.

Відзначимо, що кожен адвокат, який входить до Асоціації адвокатів Литовської Республіки наділений відповідними правами та обов'язками.

Зокрема, адвокати мають право: брати участь у діяльності асоціації та голосувати на загальних зборах адвокатів; користуватися послугами Литовської колегії адвокатів; отримувати інформацію про діяльність асоціації; оскаржувати рішення загальних зборів (конференції) адвокатів протягом місяця з дня прийняття рішення; ознайомлюватися з документами асоціації. В свою чергу обов'язками адвокатів, як членів асоціації є: дотримуватись вимог законодавства про адвокатуру; сплачувати одноразовий вступний внесок і внески, встановлені загальними зборами адвокатів; виконувати рішення загальних зборів адвокатів або інших органів асоціації; брати участь у загальних зборах адвокатів [189].

Слід звернути увагу, що адвокат по суті має подвійний правовий статус, при чому як у Литві, так і в Україні. Перший статус наділяє адвоката правами та обов'язками суб'єкта, який надає правову допомогу та забезпечує право на захист, а другий – позиціонує його як учасника адвокатського самоврядування. Перший статус умовно можна вважати конституційним, адже право на правову допомогу, як ми з'ясували, має конституційну природу. Другий статус умовно слід вважати внутрішньо-організаційним, оскільки він формується в системі адвокатського самоврядування. Відмінність цих статусів полягає не тільки в різних рівнях формування. Конституційний статус сформовано з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини, а внутрішньо-організаційний – для ефективного структурного управління інститутом адвокатури [190, с. 264].

Зазначимо, що система адвокатського самоврядування в Литві пристосована під модель, яка застосовується в країнах ЄС. На підтвердження цього литовські науковці зауважують, що у європейських країнах, як правило, адвокатські асоціації мають сильне самоврядування, якому делеговано нагляд за адвокатами, функції контролю та дисциплінарної відповідальності. Державні установи майже не втручаються в роботу з нагляду за діяльністю адвокатури. При цьому акцент робиться на організацію та проведення оцінювання адвокатського самоврядування. Паралельно

держава гарантує рівність прийняття рішень органами адвокатського самоврядування, включено щодо забезпечення якості та оцінки правової допомоги адвокатів [191, с. 21]. Отже, в Литовській Республіці втручання держави в систему адвокатського самоврядування є мінімальним, і обмежується окремими установчими повноваженнями, а також контролем за компетенцією органів адвокатського самоврядування.

Необхідно зазначити, що в Литовській Республіці органи адвокатського самоврядування активно взаємодіють на міжнародному рівні, тобто їхні повноваження дозволяють співпрацювати з урядовими або неурядовими (професійними) інституціями. У якості прикладу наведемо меморандум про наміри між Управління регулювання діяльності адвокатів (Англія) та Асоціацією адвокатів Литовської Республіки. Він регламентує засади співробітництва задля підтримки ефективності в адмініструванні та забезпеченні виконання законів, а також дисциплінарної та нормативної бази для юридичних професіоналів і підприємств їх відповідних юрисдикцій. Передусім документ врегульовує питання обміну інформацією на рівні Великої Британії та країн ЄС, до якого входить і Литва. Подібний напрям взаємодії став актуальним після виходу Англії з Євросоюзу [192]. Слід констатувати, що подібні меморандуми обмежені окремими сферами співробітництва, однак важливо, що асоціація є учасником міжнародних відносин, які значно розширюють функціонал адвокатури в цілому.

Зауважимо, що в законодавстві Литві органи адвокатського самоврядування наділені повноваженнями щодо помічників адвокатів. Зокрема, звернемо увагу на Рішення Асоціації адвокатів Литви від 30 червня 2005 року, в якому регламентовано порядок здійснення діяльності помічниками адвокатів. В документі зазначено, що якщо Рада адвокатів не затверджує звіт про практику помічника адвоката, він зобов'язаний протягом 1 місяця з дня отримання витягу усунути зазначені недоліки та подати їх на розгляд Ради адвокатів. Пропуск цього терміну без поважних причин є порушенням Кодексу адвокатської етики Литви, за яке можуть бути вжиті дисциплінарні

стягнення [193]. При цьому, самі помічники адвокатів не розглядаються у якості учасників адвокатського самоврядування. Звідси випливає одна закономірність: поки юрист не набуде конституційного статусу адвоката, він не може набутися статусу внутрішньо-організаційного. Тобто останній виступає у якості похідного правового статусу адвоката. Це також є особливістю системи адвокатського самоврядування Литви. В законодавстві України також використовується подібний підхід.

Також варто звернути увагу на певні привілеї для адвокатів, які приймають активну участь в адвокатському самоврядуванні. Зокрема, в Рішенні Асоціації адвокатів Литви «Про внесення змін до опису порядку підвищення та оцінювання кваліфікації адвокатів та помічників адвоката» від 27 листопада 2019 року зазначено, що не зобов'язаний підвищувати кваліфікацію адвокат, який протягом року: 1) проводив семінари, організовані Асоціацією адвокатів Литви; 2) займався педагогічною діяльністю в галузі права у вищому навчальному закладі; 3) є членом будь-якого органу адвокатського самоврядування; 4) делегований для участі в робочій групі з підготовки проектів правових актів; 5) був зареєстрований у Литовському списку практикуючих адвокатів протягом 25 років і більше; 6) має ступінь доктора наук за спеціальністю «Правознавство» або займається науковою діяльністю в галузі права [194].

Варто підкреслити, що проведений аналіз свідчить про відсутність в Литві регіональних органів адвокатського самоврядування, за аналогом українських. На нашу думку, це значний недолік, оскільки централізація завжди залишається характеризується певними ризиками та неефективністю. Отже, в контексті теми нашого дослідження, український досвід у цьому сенсі є більш продуктивним. На нашу думку, це обумовлене тим, що Литва має набагато меншу територію аніж Україна, а її населення становить лише 2 мільйони 795 тисяч осіб [195]. Хоча, було б доцільно передбачити окремі регіональні структурні підрозділи органів адвокатського самоврядування.

Завершуючи цей етап дослідження зазначимо, що система адвокатського самоврядування в Литовській Республіці дуже схожа на українську. Основою цієї системи є Асоціація адвокатів України, яка є загальнодержавним професійним об'єднанням адвокатів. Вона має свої органи, які переважно зорієнтовані на вирішення окремих блоків питань: організаційно-розпорядчого, освітньо-кваліфікаційного та контрольно-наглядового. У сукупності вони забезпечують управління інститутом адвокатури в Литві. Обов'язкова участь адвокатів в адвокатському самоврядуванні забезпечується спеціальним (внутрішньо-організаційним) статусом адвокатів, який увібрав окремі права і обов'язки. Окрім постійно діючих органів, система адвокатського самоврядування в Литві не виключає можливості створення тимчасових комісій та комітетів, які забезпечують досягнення оперативно-тактичних цілей. В цілому литовська модель адвокатського самоврядування орієнтована на європейські практики управління адвокатурою, в основі яких є підзвітність та самоврядність. При цьому присутня частина повноважень органів адвокатського самоврядування у сфері міжнародної співпраці, що значно розширює функціональні можливості. Було встановлено, що Асоціація адвокатів Литви є різновидом асоціацій, діяльність яких регламентована окремим нормативно-правовим актом. Це свідчить про багаторівневість засобів нормативно-правового регулювання адвокатського самоврядування в Литовській Республіці.

Висновки до третього розділу

Проведений порівняльно-правовий аналіз систем адвокатського самоврядування України та Литовської Республіки виявив дуже багато спільних рис та особливостей, узагальнивши які ми дійшли до наступних висновків:

1. Встановлено, що адвокатське самоврядування в Україні з-поміж іншого виконує комунікативну функцію, формуючи імідж адвокатури та

визначаючи ключові напрями взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Доведено, що ця функція забезпечує довіру суспільства до адвокатів, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу в цілому. Зазначено, що адвокатське самоврядування є поліфункціональною організаційно-розпорядчою структурою, яка складається з окремих елементів та об'єднує професійне середовище адвокатів навколо вирішення питань саморозвитку та самоконтролю.

2. З'ясовано, що серед ключових завдань адвокатського самоврядування в Україні є: 1) формування засад взаємодії адвокатури з органами влади та місцевого самоврядування, а також судовими і правоохоронними органами; 2) санкціонування діяльності адвокатів через надання відповідного свідоцтва, що має значення для отримувачів правової допомоги; 3) реалізація представницької функції як на рівні держави, так і на рівні міжнародних організацій.

3. Систематизовані наступні особливості системи адвокатського самоврядування в Україні: 1) здатність до саморегуляції (можливість визначати структуру адвокатури, розподіляти повноваження між органами адвокатського самоврядування); 2) залежність від участі окремих адвокатів (ефективне адвокатське самоврядування – це колективний результат, який вимагає консолідації зусиль усіх адвокатів в Україні); 3) спрямованість на розвиток адвокатури (окремі органи відповідають за індивідуальний напрям розвитку). Констатовано факт розбудови в Україні адвокатоцентричної моделі адвокатського самоврядування, яка попри спрямованість на врегулювання внутрішньо-організаційних аспектів, передбачає потужну зовнішньо-організаційну складову.

4. Обґрунтовано віднесення системи органів адвокатського самоврядування до інститутів громадянського суспільства за рахунок некомерційного характеру їхньої діяльності та відсутність намірів отримувати прибутки. Доведено, що формалізація джерел фінансування

адвокатського самоврядування засвідчують некомерційний характер системи адвокатського самоврядування та є аргументом на користь самоврядності адвокатури, яка в середині системи акумулює кошти на власне самоврядування.

5. Аргументовано, що охоронна функція адвокатського самоврядування в Україні має два виміри: перший пов'язаний із виявленням протидією випадків порушення прав адвокатів, а другий – з участю у формуванні державної політики у сфері захисту прав адвокатів. Зазначено, що перший вимір пов'язаний з деліктними правовідносинами, коли вже є факт порушення прав адвоката, а другий вимір – з превентивною діяльністю на рівні держави, метою якої є попередження протиправної поведінки.

6. Зазначено, що інститут адвокатури залежить від політичного контексту, який впливає на його завдання та визначає соціальну роль. Встановлено, що ефективність системи адвокатури в Литовській Республіці залежить від моральних якостей окремих адвокатів, які об'єднавшись утворюють систему адвокатського самоврядування.

7. Встановлено, що в структурі адвокатського самоврядування Литви існують як постійні так і тимчасові органи, які можуть бути наділені відповідними функціями, обумовлені необхідністю вирішення оперативно-господарських питань. З'ясовано, що в Литовській Республіці втручання держави в систему адвокатського самоврядування є мінімальним, і обмежується окремими установчими повноваженнями, а також контролем за компетенцією органів адвокатського самоврядування. Констатовано відсутність в Литовській Республіці регіональних органів адвокатського самоврядування, що може стати причиною зниження ефективності адвокатського самоврядування.

8. Запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний та внутрішньо-організаційний статуси. Обґрунтовано, що конституційний статус пов'язаний з природою права на правову допомогу і формується з метою забезпечення національних інтересів

у сфері прав людини. Доведено, що внутрішньо-організаційний статус формується в системі адвокатського самоврядування з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури.

РОЗДІЛ 4

ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В УКРАЇНІ

4.1 Перспективні напрями застосування позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні

Завершальним етапом нашого порівняльного адміністративно-правового аналізу є визначення напрямів застосування досвіду Литовської Республіки в контексті удосконалення інституту адвокатури в Україні. У цьому підрозділі ми переважно узагальнюємо проаналізовану литовську модель та чітко розмежовуємо позитивний та негативний досвід. Варто наголосити, що імплементації підлягає виключно п досвід, який здатний позитивно вплинути на вітчизняну адвокатуру. Втім спочатку пропонуємо дослідити погляди вітчизняних вчених та позицію законодавця щодо актуальних напрямів удосконалення інституту адвокатури в Україні. Подібний аналіз необхідний для того, щоб узгодити систематизований позитивний досвід Литовської Республіки зі специфікою національного контексту розвитку адвокатури.

Отже, у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки регламентовані наступні напрями удосконалення інституту адвокатури: 1) посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури; 2) розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності; 3) конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; 4) запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; 5) удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката; 6) перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю,

запровадження прозорості процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 7) модернізація організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності; 8) удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги [12].

Необхідно зазначити, що вказані напрями є достатньо комплексними і стосуються багатьох аспектів організації інституту адвокатури в Україні. Однак, чи можна вважати це недосконалістю? На нашу думку, лише частково, адже окремі перспективні напрями зумовлені скоріш необхідністю наближення української моделі адвокатури до європейських стандартів. Також окремі напрями актуалізуються на фоні тих викликів, перед якими постала наша держава. Зокрема, необхідність посилення гарантій діяльності адвокатів може бути зумовлена політизацією сфери надання правової допомоги. Загалом, окреслені в стратегії напрями є цілком зрозумілими та повністю відповідають концепції реформування системи судочинства та суміжних правових інститутів.

Бачення українських вчених по суті співпадає з позицією законодавця, адже вони узагальнюють ті ж самі напрями діяльності держави на шляху до удосконалення інституту адвокатури. Наприклад, А. Ю. Олійник зазначає, що адміністративно-правове забезпечення реформування адвокатури України представляє собою діяльність Міністерства юстиції України та підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою по створенню сприятливих умов щодо реалізації прав і свобод особи-клієнта, їх охорони, захисту та поновлення з метою ефективного виконання завдань і функцій адвокатури. Ознаками цієї діяльності є: а) міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства; б) організаційні та функціональні аспекти діяльності адвокатури; в) забезпечення прав і свобод особи клієнта; г) діяльність Міністерства юстиції України і підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою; г) створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури [196, с. 151].

Слід припустити, що науковці відводять вирішальну роль у забезпеченні реформування адвокатури саме Міністерству юстиції та іншим владним інституціям, які, реалізуючи свої повноваження, створюють законодавчу основу діяльності адвокатів, а також формують органи та порядок адвокатського самоврядування. Відзначимо, що науковець окремо вказує на використання міжнародних норм в процесі удосконалення адвокатури. На нашу думку, йдеться саме про вивчення позитивного досвіду європейських держав та подальшу його імплементацію. Це зайвий аргумент на користь актуальності нашого теми дослідження, оскільки ми обрали для порівняльного аналізу одну з європейських країн.

О. О. Яловий пропонує наступні напрями удосконалення організаційних основ адвокатури в Україні: зміцнення ролі адвокатського самоврядування, підвищення якості навчання та професійної підготовки адвокатів, розширення можливостей надання адвокатських послуг, забезпечення дієвого контролю за діяльністю адвокатів та розробка та впровадження нових технологій та інформаційних систем у роботу адвокатів. Реалізація вищенаведених напрямів дозволить підвищити рівень довіри громадськості до професії адвоката, забезпечити високу якість надання юридичних послуг та сприятиме розвитку демократії та правової державності в Україні [197, с. 233]. Слід підтримати цю позицію та зазначити, що науковець переважно наголошує на удосконаленні системи адвокатського самоврядування. В своєму дослідженні ми також з'ясували, що остання потребує модернізації, хоча і питання правового статусу адвокатів та гарантій їхньої діяльності потребують перегляду.

З цього приводу Н. М. Бакаянова зазначає, що основним вектором розвитку адвокатського самоврядування на сучасному етапі реформування адвокатури має бути децентралізація, однак вона не може мати своєю метою повне відмежування регіональних органів адвокатського самоврядування від загальнонаціональних. Доцільним є використання моделі децентралізації з елементами централізації [198, с. 381]. По суті окремі ознаки цієї змішаної

моделі присутні в Литовській Республіці, і у подальшому ми обов'язково окреслимо засади поєднання принципів централізації та децентралізації. Однак, варто погодитися з тим, що децентралізація не повинна стати засобом розколу єдиної системи адвокатського самоврядування на окремі регіональні утворення. Щоб не допустити цього, варто чітко провести межу між повноваженнями органів адвокатського самоврядування центрального та регіонального рівнів.

О. М. Коваль зауважує, що головною метою реформи адвокатури в Україні є зміцнення незалежності та професіоналізму адвокатури, покращення доступу до правосуддя та посилення верховенства права в країні. Процес реформування спрямований на створення більш дієвої, результативної та прозорої системи надання правових послуг, яка дозволить громадянам отримати доступ до правосуддя та захистити свої права [199, с. 650]. Слід підтримати цю позицію та додати, що удосконалення адвокатури також має бути спрямоване на посилення гарантій адвокатської діяльності, оскільки неправомірне втручання або обмеження прав адвокатів негативно позначається на результативності їхньої діяльності, а, отже, ускладнює процес реалізації громадянами конституційного права на правову допомогу.

С. С. Бандурка пропонує наступні напрями удосконалення системи адвокатського самоврядування в Україні: 1) впровадження міжнародних правових стандартів надання юридичної допомоги в діяльність адвокатури; 2) підвищення гарантій правової захищеності адвокатів, забезпечення рівноправності сторін; 3) забезпечення діяльності українських адвокатів за кордоном та іноземних адвокатів на території України; 4) підвищення професійної кваліфікації адвокатів України з урахуванням європейського досвіду надання правової допомоги; 5) активізація участі Національної асоціації адвокатури України в підготовці проєктів нормативно-правових актів [200, с. 55]. Окремо зупинимось на декількох запропонованих науковцем напрямках:

– підвищення гарантій адвокатської діяльності позиціонується як умова ефективності інституту адвокатури в цілому. Слід підтримати цю позицію та зазначити, що дійсно система адвокатського самоврядування повинна через гарантії адвокатської діяльності забезпечити якість правової допомоги та гарантувати усім однаковий доступ до неї. Це має стати пріоритетом діяльності Національної асоціації адвокатів України та відповідних регіональних органів адвокатського самоврядування;

– впровадження міжнародних правових стандартів дійсно має принципове значення, адже через імплементацію ми вирішуємо декілька важливих завдань: уніфікуємо систему правової допомоги з європейськими правилами, а також запозичуємо позитивний досвід, який у подальшому працюватиме на користь держави. Відзначимо, що остання передусім зацікавлена в розбудові ефективної та структурованої адвокатури, яка виконуватиме свою суспільну роль на якісному рівні;

– створення умов для діяльності українських адвокатів за кордоном насправді є важливим напрямом удосконалення адвокатури, особливо зараз, в умовах збройного конфлікту. Зокрема, українські адвокати по суті позбавлені можливості захищати українців, які незаконно утримуються на території держави-агресора. Перспективними також є питання посилення присутності українських адвокатів на теренах ЄС [201, с. 319].

В. О. Меркулова наголошує, що формально-юридичне розкриття ознак адвокатської діяльності та адвокатури у чинний правовий спосіб не відповідає потребам та закономірностям співвідношення нормативної бази сьогодення, не надає підстав для всебічної відповіді на питання про те, в чому полягає соціально-правове призначення адвокатури як правозахисного інституту в умовах інтенсивного реформування суспільства, судової системи, впровадження відновних технологій у розв'язання правових конфліктів. Отже, правовий порядок та законність передбачають поширення та більш глибоке розуміння функціонального призначення правозахисного інституту, яким є адвокатура [202, с. 100].

Слід припустити, що дослідниця вказує на проблему розуміння природи адвокатури та її місця в системі держави. Це здебільшого теоретичне питання, яке знаходиться в площині наукових пошуків. Однак зауважимо, що без чіткого уявлення про інститут адвокатури складно формувати відповідні концепції її розвитку. До речі, раніше ми наголошували, що литовські науковці не достатньо приділяють увагу інституту адвокатури, на відміну від українських, які набагато ширше вивчають її сутність та суспільне призначення. Тому, варто поглиблювати та концептуалізувати набуті знання та втілювати їх у відповідних стратегіях розвитку адвокатури в Україні. Тільки цей шлях забезпечить сталий результат та дозволить досягти поставлених цілей.

У своїй науковій праці Д. Є. Забзалюк наголошує на необхідності при удосконаленні адвокатури: 1) гарантування незалежності адвокатів, забезпечення захисту від втручання у виконання адвокатської діяльності; 2) організації професіонального адвокатського корпусу; 3) розбудови системна підтримка якісного професійного рівня адвокатів; 4) створення та забезпечення ефективної діяльності органів адвокатського самоврядування; 5) організації сприятливих умов для реалізації адвокатської діяльності; 6) розв'язання проблем щодо притягнення суб'єктів адвокатської діяльності до дисциплінарної відповідальності; 7) забезпечення доступності та відкритості інформативної бази про адвокатуру та адвокатську діяльність [203, с. 34]. Вбачається, що науковець окреслив саме перспективні напрями удосконалення інституту адвокатури, які корелюються з тими напрямками, які окреслені у вищезгаданій стратегії.

Отже, в Україні удосконалення інституту адвокатури позиціонується як окремий напрям діяльності держави, який поєднує цілі, що пов'язані як з питаннями надання правової допомоги адвокатами, так і з окремими аспектами адвокатського самоврядування. Окремий акцент зроблено на необхідності гарантування якості правової допомоги та забезпечення належного рівня кваліфікації адвокатів. Пропонуємо під удосконаленням

інституту адвокатури розуміти вид спільної діяльності органів влади та адвокатського самоврядування, спрямований на поетапне усунення проблем адвокатської діяльності, реформування органів адвокатського самоврядування, формування кваліфікованого професійного середовища та створення системи ефективних гарантій адвокатської діяльності.

На нашу думку, перед окресленням конкретних напрямів за результатами вивчення відповідного досвіду Литовської Республіки, доцільно зазначити про можливі виклики, які можуть супроводжувати процес впровадження цього досвіду. Пропонуємо до числа таких викликів зарахувати:

1) політизація процесу просування законодавчих ініціатив (здатна гальмувати удосконалення адвокатури через маніпулюванням політичною волею окремих політичних сил);

2) відсутність системи моделювання та вивчення результатів впровадження позитивного досвіду (призводить до безсистемності процесу удосконалення, яка впливає як на практику, так і на нормотворчість);

3) внутрішній супротив адвокатського середовища (знизить ефективність запроваджених реформ та негативно вплине на діалог професійної спільноти з владою);

4) збройний конфлікт (може перевести акценти на більш пріоритетні питання, зокрема сектор безпеки та оборони. При цьому удосконалення адвокатури буде затягуватися);

5) зайва бюрократія (призведе до необґрунтованого затягування новацій, які можуть бути проігноровані адвокатським середовищем та просто забуті державою).

Для того, щоб не допустити подібної ситуації слід детально планувати процес впровадження в Україні позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Литовської Республіки. Це спільна зона відповідальності влади та адвокатського самоврядування, оскільки тільки за умов партнерства можна ефективно удосконалювати інститут адвокатури. Наразі пропонуємо перейти

до узагальнення окремих перспективних напрямів застосування означеного позитивного досвіду.

1. Позичування права на правову допомогу як поєднання права на захист та обов'язку держави створити систему адвокатури. Цей напрям має дуже важливе значення, оскільки пов'язує адвокатуру та суспільство відповідною функцією – забезпечення права на захист. Інакше кажучи, в Литовській Республіці вказане право спонукає державу активно діяти, створюючи систему адвокатського самоврядування, яка забезпечує умови для реалізації громадянами права на правову допомогу. Вбачається, що цей напрям є фундаментальною засадою удосконалення інституту адвокатури, і наділяє державу відповідними суспільно значущими обов'язками. В Україні адвокатура також має розглядатися через поєднання суб'єктивного права людини і обов'язку держави. Це може проявлятися на рівні розбудови адвокатського самоврядування, а також забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

2. Забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування. Для нашої держави проблема встановлення балансу між централізованими та децентралізованими формами регулювання адвокатської діяльності є доволі актуальною. Досвід Литовської Республіки свідчить, що сконцентрувавши більшість повноважень на центральному рівні, можна надати достатній рівень повноважень місцевим органам адвокатського самоврядування. В сучасних умовах, це один із пріоритетів держави, яка знаходиться на шляху євроінтеграції. В цьому сенсі актуальності набуває і можливість розбудови міжнародної співпраці на рівні регіональних органів адвокатського самоврядування, яка дуже корисна з огляду на необхідність активізацію участі українських адвокатів за кордоном.

3. Запровадження системи моніторингу якості правової допомоги. Ми з'ясували, що в Україні існує чимало проблем в системі безоплатної правової допомоги. Тому створення системи моніторингу її якості є важливим

завданням. У цьому сенсі досвід Литовської Республіки є дуже корисний, адже в цій країні органи адвокатського самоврядування наділені значним колом повноважень в цій сфері. Якість правової допомоги є визначальним показником ефективності інституту адвокатури, що в свою чергу формує довіру до цього інституту та демонструє коректність підходів держави до її розбудови. На нашу думку, моніторинг якості має бути системним та комплексним, а його результати мають стати основою для розробки законодавчих ініціатив та прийняття організаційних рішень в рамках системи адвокатського самоврядування.

4. Посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації. Розвиток інституту медіації вже давно став пріоритетним для нашої держави. По суті йдеться про врегулювання правових спорів в позасудовому порядку. На нашу думку, адвокати мають стати основою позасудової медіації в Україні. Звісно це вимагає поширення їхніх професійних навичок, зокрема вивчення конфліктології, яка є основою медіації. Не дивлячись на це, залучення адвокатів до позасудової медіації дасть змогу розширити зміст конституційного права на правову допомогу. В сучасних реаліях це доволі поширена практика, оскільки діалектичний розвиток суспільства вимагає нових підходів, засобів та форм захисту прав. Подібні новації передбачатимуть перегляду вимог до майбутніх адвокатів, однак ціль виправдовує засоби. Таким чином ми наблизимо вітчизняну адвокатуру до стандартів країн ЄС.

5. Залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів. Це має забезпечити прозорість процесу засвідчення кваліфікації майбутніх адвокатів. Також подібний досвід дозволяє окреслити потреби суспільства та очікування від інституту адвокатури. Інакше кажучи, розбудова сучасної адвокатури можлива лише за умов наділення її актуальними функціями, які враховують національний контекст та потреби громадян. Однак, пріоритетним завданням залишається проблема забезпечення неупередженості третіх осіб та обмеження їхньої

участі питаннями, що стосуються кваліфікації майбутніх адвокатів. Зазначимо, що у цьому сенсі актуалізується принцип професійної приналежності, який полягає в тому, що третя особа має залучатися лише в частині, в якій вона має досвід та компетенцію.

6. Індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів. Інститут дисциплінарної відповідальності адвокатів в Литовській Республіці регламентований набагато змістовніше ніж в Україні. Зокрема. Це стосується підстав притягнення до такої відповідальності. З огляду на це, слід запозичити цей позитивний досвід та детально формалізувати усі підстави. Доречно вивчити досвід Суду честі, який функціонує в структурі адвокатського самоврядування Литовської Республіки. Можливо запровадити цей інститут в Україні та спрямувати його повноваження на вирішення питань притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності. У даному випадку. мають переважати норми закону та інтереси клієнтів, а будь-яка протиправна поведінка має каратися.

Задля об'єктивності дослідження зазначимо, що український досвід розбудови інституту адвокатури у порівнянні з литовським має і свої переваги. Зокрема, в Україні система адвокатського самоврядування набагато структурована ніж в Литовській Республіці, що дозволяє делегувати регіонам значний обсяг організаційних повноважень. Також в нашій державі сформована достатньо ефективна кадрова політика, яка дозволяє забезпечити належну кваліфікацію адвокатів. Відзначимо, що нормотворчість органів адвокатського самоврядування в Україні характеризується високим рівнем розвитку, що свідчить про належний рівень самоврядності адвокатури. В Литовській Республіці ця нормотворчість обмежена окремими організаційними питаннями. Також зазначимо, що законодавство України про адвокатську діяльність більш комплексне ніж в Литовській Республіці, що, на нашу думку, зумовлена традиціями правової системи останньої.

Підходячи підсумки зазначимо, що в Україні удосконалення інституту адвокатури залишається перспективним напрямом діяльності органів влади.

Ця діяльність вимагає співпраці з органами адвокатського самоврядування задля досягнення стратегічних цілей, які охоплюють питання організаційного, розпорядчого та забезпечувального характеру. Застосування позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні має відбуватися за конкретними напрямками, які були нами систематизовані та детально пояснені. Процес впровадження вказаного позитивного досвіду має враховувати окремі виклики, які здатні негативно вплинути та нівелювати результати. Ці виклики були нами систематизовані та прокоментовані. Сфери застосування позитивного досвіду переважно обмежені гарантіями адвокатської діяльності, змістом права на правову допомогу, а також окремими питаннями реалізації адвокатського самоврядування. Можна впевнено стверджувати, що український досвід має певні переваги у порівнянні з досвідом Литовської Республіки, які ми також узагальнити та схарактеризували.

4.2 Імплементация позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні

Після окреслення перспективних напрямів впровадження позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, доцільно схарактеризувати механізми імплементации цього досвіду. Означені механізми є формою впровадження позитивного досвіду та показують шляхи його проникнення в законодавство та практику діяльності органів адвокатського самоврядування. Процес імплементации має свою структуру та принципи, і розрахований на тривалий час. Отже, необхідна цілісна стратегія, для розробки якої слід більш детально ознайомитися з поняттям та змістом імплементации. Зазначимо, що ця категорія достатньо опрацьована вітчизняними вченими, а, отже, проаналізуємо окремі наукові праці.

Імплементация досвіду правового регулювання у національне законодавство України – це процес перенесення та втілення відповідних

правових норм із законодавства іншої країни до національного за допомогою правових механізмів та способів. Процес імплементації використовується напряду у роботі з нормою, тому нормативне регулювання процесу імплементації вкрай необхідне в Україні з урахуванням юридичної техніки та загальних засад щодо створення національного законодавства [204, с. 84].

Слід зауважити, що процес імплементації може також передбачати пристосування окремої норми або цілого правового інституту до особливостей національної правової системи. На нашу думку, пристосування має важливе значення, адже ефективність використання запозиченого досвіду залежить від специфіки національного контексту, і навіть особливостей менталитету цілої нації. У будь-якому випадку, слід осмислити той досвід, який впроваджується, а, отже, імплементація має свою мету та безпосередні цілі. Окрім цього, вона відбувається на основі спеціальних принципів, які ми обов'язково сформулюємо у подальшому.

А. Ю. Кірик наголошує, що імплементація як процес організаційно-правової діяльності держави полягає у своєчасній, всебічній і повній реалізації прийнятих державою зобов'язань, які здійснюються через поетапну трансформацію національної системи права для зближення законодавства однієї держави із законодавством іншої. Серед способів імплементації найпоширенішими є інкорпорація, трансформація, рецепція, відсилання [205, с. 288]. Подібної позиції дотримується О. О. Козлов який стверджує, що адаптація національного законодавства до міжнародного права та імплементація міжнародно-юридичних стандартів у внутрішньодержавну практику є способами виконання цих зобов'язань [206, с. 374].

Слід лише частково погодитися думку науковців, оскільки імплементацію не можна позиціонувати виключно через категорію міжнародні зобов'язання. Вона може бути ініційована та здійснюватися в рамках реалізації окремого виду державної політики. Тобто, передумови імплементації можуть мати як міжнародну так і національну природу, що обумовлено стратегічними цілями розвитку окремих сфер суспільного життя.

У своїй науковій праці В. В. Філатов зазначає, що імплементація міжнародних норм залишається одним із основних правових засобів вдосконалення законодавства України та наближення його до міжнародних стандартів правового регулювання. За допомогою імплементації влада спроможна гармонізувати національне законодавство та максимально наблизити його до стандартів єдиного європейського простору [207, с. 390]. Ця теза свідчить, що імплементація може бути ініційована не тільки в рамках виконання міжнародних зобов'язань. Також слід припустити, що вона залишається чи не єдиним правовим інструментом гармонізації законодавства України та країн ЄС, що вказує і на її політичне значення.

У Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу регламентовані наступні етапи адаптації законодавства України: 1) визначення актів *acquis communautaire*, які регулюють правовідносини у відповідній сфері; 2) переклад визначених актів на українську мову; 3) здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідній сфері в Україні та в Європейському Союзі; 4) розроблення рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire*; 5) проведення економічного, соціального та політичного аналізу наслідків реалізації рекомендацій; 6) визначення переліку законопроектних робіт; 7) підготовка проектів законів України та інших нормативно-правових актів, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття; 8) моніторинг імплементації актів законодавства України [208].

Варто відзначити, що категорія «адаптація» є ширшою за змістом ніж категорія «імплементація», тому ми не можемо ототожнювати відповідні процеси. Адаптація дійсно пов'язана з певними міжнародними зобов'язаннями та політичними прагненнями, а імплементація може здійснюватися в рамках окремої сфери діяльності за ініціативою представників цієї сфери, зокрема і в рамках адвокатури. До речі у

вітчизняній науці дослідники вже висловили ряд позицій щодо удосконалення адвокатури шляхом імплементації позитивного досвіду.

Наприклад, О. І. Приходько стверджує, що розвиток процесу реформ в Україні, питання подальшого вивчення та впровадження ефективної моделі адвокатури в механізми, що забезпечують конституційні права громадян, дозволить створити концептуальну модель нових взаємовідносин між державними інститутами адвокатури та громадянським суспільством, визначивши її роль і значення [209, с. 211]. Отже, науковець відводить процесу імплементації вирішальну роль у реформуванні адвокатури, у тому числі і за рахунок впровадження позитивного досвіду інших держав. Слід підтримати цю позицію та зазначити, що тематика нашого дослідження якраз і полягає у формуванні узагальненого позитивного досвіду Литовської Республіки, який можна, і доцільно впровадити в Україні.

В свою чергу Т. Б. Вільчик та В. О. Святоцька справедливо констатують, що формулювання національних стандартів адвокатури повинно відбуватися з урахуванням: результатів наукових та практичних досліджень; міжнародних і регіональних стандартів; правил, норм та інших актів, що стосуються прав і свобод людини та їх захисту; прогресивних національних стандартів адвокатури зарубіжних держав; судової практики національних і міжнародних судів; інших видів юридичної практики; прогресивних традицій і звичаїв адвокатської діяльності України та інших держав [210, с. 67]. Ця теза розкриває усю складність процесу імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури, який складається з різних етапів, що можуть бути довготривалими.

І. Я. Семенюк стверджує, що порівняно з міжнародними та європейськими нормативними документами, що регламентують поведінку адвокатів під час виконання ними своїх професійних обов'язків і містять моральні засади їхньої діяльності, у нашому національному законодавстві відсутнє нормативне закріплення моральних засад діяльності адвокатів. Це зумовлює необхідність залучення міжнародних та європейських стандартів у

цій сфері в Україні. Тобто імплементація міжнародних і європейських стандартів у національне законодавство України та їх реалізація в практичній діяльності вітчизняної адвокатури здатні позитивно вплинути не лише на рівень розвитку правової держави, а й на зростання міжнародного та європейського іміджу нашої держави [211, с. 70]. Ця теза позиціонує певну ідеологічну функцію імплементації, яку вона виконує через удосконалення вітчизняного законодавства. Інакше кажучи, реформування адвокатури шляхом впровадження позитивного досвіду демонструє зацікавленість держави в створенні належних умов реалізації громадянами конституційного права на правову допомогу та захист.

Отже, кожна країна повинна прагнути до того, щоб мінімізувати проблеми з імплементацією міжнародно-правових норм і дискомфорт індивідів в області їх основного права. Так, із загального змісту міжнародного права випливає, що повнота прав людини залежить від перебування людини в стані громадянства. І, навпаки, відсутність громадянства не повинно викликати у держав бажання довільно поводитися з правами людини [212, с. 169]. Вбачається, що через процедуру імплементації держава вирішує більш глобальні питання, ніж просто удосконалення окремої сфери законодавства. По суті імплементуються правові традиції, тобто окремі підходи до регламентації різних сфер суспільного життя. Тому, доцільно приділяти значну увагу цьому процесу, однак пам'ятати, що імплементованим може бути тільки той досвід, який не обмежує вже наявні права і свободи або не погіршує існуючі досі механізми та форми адвокатської діяльності.

О. С. Проневич констатує, що упродовж тривалого часу увага політичного істеблішменту та суб'єктів публічної адміністрації приділялася визначенню концептуальних засад, формуванню нормативно-правової бази та розбудові інституційного механізму імплементації європейських правових стандартів. Євроадаптаційний процес було активізовано у контексті організації виконання зобов'язань, взятих Україною при підписанні Угоди про

асоціацію. Перспектива поглиблення євроадаптаційного процесу пов'язана з проведенням Європейською комісією скринінгу українського законодавства на відповідність *acquis* ЄС [213, с. 408]. Слід зазначити, що євроінтеграція може бути сьогодні лейтмотивом процесу імплементації міжнародних норм в законодавство України про адвокатуру. Однак, це не єдиний аргумент на користь її здійснення, оскільки сама адвокатська спільнота прагне позитивних змін, які можливі лише завдяки впровадженню відповідного позитивного досвіду.

Отже, пропонуємо під імплементацією позитивного досвіду розбудови адвокатури розуміти сукупність правових засобів та способів наближення вітчизняного законодавства та практики адвокатської діяльності до міжнародних стандартів через впровадження позитивного досвіду нормативно-правового регулювання та управління інститутом адвокатури. Метою імплементації є розбудова в Україні ефективного інституту адвокатури та системи органів адвокатського самоврядування, орієнтованих на співпрацю з владними інституціями та громадянським суспільством. Правовими засобами імплементації є уніфікація, гармонізація, пристосування та координація. Саме вони забезпечують кінцевий результат. До числа цілей імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури в законодавство України слід зарахувати:

- забезпечення максимальної ефективності та людиноцентричності інституту адвокатури;
- усунення інституційні розбіжності української моделі адвокатури та відповідних моделей в європейських країнах;
- удосконалення структури органів адвокатського самоврядування в частині розподілу повноважень;
- запровадження функціональної системи гарантій адвокатської діяльності;
- створення умов для розширення діяльності українських адвокатів в європейських країнах;

- розбудова справедливої системи формування адвокатського корпусу та підтвердження кваліфікації адвокатів;
- удосконалення форм участі держави в організації та функціонуванні інституту адвокатури [214, с. 173].

Під принципами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури слід розуміти вихідні засади модернізації та удосконалення форм адвокатської діяльності та структури органів адвокатського самоврядування. Пропонуємо до числа означених принципів віднести: 1) конструктивність (імплементації підлягає лише позитивний досвід); 2) оцінка ефективності (обов'язковою умовою імплементації має бути моніторинг її результатів); 3) плановість (імплементація повинна здійснюватися в рамках чіткої стратегії, тобто дорожньої карти); 4) узгодженість (імплементація має здійснюватися на основі балансу інтересів держави, отримувачів послуг та адвокатської спільноти); 5) комплексність (імплементація відбувається одночасно в різних сферах адвокатської діяльності); 6) системність (імплементація – це багатоетапний та довготривалий процес).

Суб'єктами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури в національне законодавство та практику діяльності адвокатів є учасники, які своїми діями забезпечують впровадження цього досвіду в Україні. До числа таких суб'єктів доцільно віднести: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України; Національну асоціацію адвокатів України, регіональні органи адвокатського самоврядування, окремих адвокатів, а також міжнародних акторів. Означені суб'єкти забезпечують процес імплементації через реалізацію власних або делегованих повноважень, ініціювання процедур; прийняття та виконання рішень; реалізацію окремих форм адвокатської діяльності.

Суб'єкти владних повноважень (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України) залучені до процесу імплементації через: законотворчу діяльність, реалізацію права законодавчої

ініціативи, формування та реалізацію окремих напрямів державної політики, здійснення моніторингу, контролю та нагляду. Суб'єкти, які належать до системи адвокатського самоврядування, а також окремі приймають участь в процесі імплементації шляхом: формування окремих стратегій та концепцій; ухвалення організаційних рішень та забезпечення їхнього виконання; вивчення та узагальнення позитивного досвіду; голосування на загальних зборах. Міжнародні актори (представники урядових або неурядових організацій, представники професійних міжнародних об'єднань адвокатів) приймають участь в процесі імплементації шляхом: узагальнення пропозицій та рекомендацій для України; проведення спільних комунікативних заходів з метою гармонізації законодавства про адвокатську діяльність.

У своєму монографічному дослідженні В. В. Філатов зазначає, що механізм імплементації може бути міжнародний та внутрішньодержавний. При цьому, міжнародний характер імплементація має у випадку, коли мова йде про виконання обов'язків, що містяться у міжнародних угодах чи конвенціях, а внутрішньодержавний – коли влада країни самостійно розробляє та приймає нормативні акти, дія яких спрямована на наближення національного законодавства до міжнародного рівня [215, с. 196].

На нашу думку, імплементація позитивного досвіду розбудови адвокатури Литовської Республіки в Україні має відбуватися на основі комбінованого механізму, тобто поєднання міжнародного та внутрішньодержавного механізмів. Це об'єктивна необхідність, яка зумовлена тими напрямами, які ми систематизували у попередньому підрозділі. Зокрема, внутрішньодержавний механізм доцільно використати до наступних напрямів: 1) позиціонування права на правову допомогу як поєднання права на захист та обов'язку держави створити систему адвокатури; 2) забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; 3) запровадження системи моніторингу якості правової допомоги.

В свою чергу, міжнародний механізм слід використати для: 1) вивчення досвіду посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; 2) залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; 3) впровадження стандартів індивідуалізації окремих форм протиправної поведінки адвокатів. Подібний комплексний підхід має забезпечити досягнення усіх цілей імплементації при чіткому та неухильному дотриманні її принципів. Цей підхід також забезпечує зрівноваження ролі міжнародних та внутрішніх суб'єктів імплементації, що особливо важливо з урахуванням суверенітету держави, який передбачає право на власний розсуд визначати підходи до розбудови інституту адвокатури.

На нашу думку, необхідно приділити окрему увагу питанню оцінки ефективності процесу імплементації позитивного досвіду, який передбачає діяльність органів влади та адвокатського самоврядування по вивченню та оцінці результатів впровадження змін в законодавство та практику адвокатської діяльності. Цей процес має проводитися через три роки після здійснення імплементації спільною комісією, яка має складатися з представників влади, адвокатського самоврядування та громадськості. В основі процесу оцінки має бути система критеріїв, яка, на нашу думку, повинна включати:

- кількість дисциплінарних проваджень стосовно порушення адвокатами законодавства та правил адвокатської етики;
- рівень суспільної довіри до адвокатів з боку отримувачів правової допомоги;
- рівень ефективності роботи органів адвокатського самоврядування та якості прийнятих ними рішень.
- кількість судових справ, відповідачами яких є адвокати;
- кількість адвокатів, які працюють в системі безоплатної вторинної правової допомоги;

- кількість прийнятих нормативно-правових актів, які регламентують адвокатську діяльність в Україні;
- кількість осіб, які склали кваліфікаційний іспит та отримали свідоцтво на зайняття адвокатською діяльністю.

В контексті теми дослідження, пропонуємо створити литовсько-українську комісію по вивченню та впровадженню спільного досвіду розбудови інституту адвокатури. До складу цієї комісії повинні входити адвокати з України та Литовської Республіки, які представляють органи адвокатського самоврядування. Комісія працюватиме в рамках окремих робочих зустрічей, на яких будуть обговорені окремі запропоновані нами перспективні напрями. Рішення та стратегії, які напрацьовані комісією мають бути розглянуті профільним комітетом Верховної Ради України. В свою чергу, Кабінет Міністрів України має врахувати ці рекомендації при формуванні підзаконних актів, які регламентують адвокатську діяльність.

Підводячи підсумки зазначимо, що імплементація позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні є складним, але необхідним процесом. Більш доцільним є застосування комбінованого механізму імплементації позитивного досвіду, який передбачає поєднання міжнародного та внутрішньодержавного механізмів. Процес імплементації має здійснюватися на основі запропонованих нами принципів в рамках конкретної мети, яку ми чітко визначили. В ході дослідження ми запропонували віднести до числа суб'єктів імплементації органи влади та адвокатського самоврядування, окремих адвокатів та міжнародних акторів. Імплементація має відбуватися на основі розробленої стратегії з подальшою оцінкою її результативності на основі системи кількісних і якісних критеріїв. Процес імплементації є єдиним правовим засобом впровадження в національне законодавство позитивного досвіду організації та функціонування інституту адвокатури.

Висновки до четвертого розділу

Дослідження проблематики впровадження позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Литовської Республіки в Україні дозволило автору систематизувати наступні висновки, що мають практичне значення:

1. Зазначено, що впровадження міжнародних правових стандартів має принципове значення, адже через імплементацію держава вирішує наступні важливі завдання: уніфікація системи правової допомоги з європейськими правилами; запозичення позитивного досвіду; створення умов для діяльності українських адвокатів за кордоном.

2. Доведено існування наступних викликів для процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні: політизація процесу просування законодавчих ініціатив; відсутність системи моделювання та вивчення результатів впровадження позитивного досвіду; внутрішній супротив адвокатського середовища; збройний конфлікт; 5) зайва бюрократія.

3. Узагальнено та обгрунтовано наступні перспективні напрями імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні: позиціонування права на правову допомогу як поєднання права на захист та обов'язку держави створити систему адвокатури; забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; запровадження системи моніторингу якості правової допомоги; посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів.

4. Запропоновано під імплементацією позитивного досвіду розбудови адвокатури розуміти сукупність правових засобів та способів наближення вітчизняного законодавства та практики адвокатської діяльності до міжнародних стандартів через впровадження позитивного досвіду

нормативно-правового регулювання та управління інститутом адвокатури. Встановлено, що метою імплементації є розбудова в Україні ефективного інституту адвокатури та системи органів адвокатського самоврядування, орієнтованих на співпрацю з владними інституціями та громадянським суспільством.

5. Систематизовано наступні цілі імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури: забезпечення максимальної ефективності та людиноцентричності інституту адвокатури; усунення інституційної розбіжності української моделі адвокатури та відповідних моделей в європейських країнах; удосконалення структури органів адвокатського самоврядування в частині розподілу повноважень; запровадження функціональної системи гарантій адвокатської діяльності; створення умов для розширення діяльності українських адвокатів в європейських країнах; розбудова справедливої системи формування адвокатського корпусу та підтвердження кваліфікації адвокатів; удосконалення форм участі держави в організації та функціонуванні інституту адвокатури.

6. Запропоновано під принципами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури розуміти вихідні засади модернізації та удосконалення форм адвокатської діяльності та структури органів адвокатського самоврядування. Систематизовано наступні принципи: конструктивність; оцінка ефективності; плановість; узгодженість; комплексність; системність.

7. Запропоновано під суб'єктами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури в національне законодавство та практику діяльності адвокатів розуміти учасників, які своїми діями забезпечують впровадження цього досвіду в Україні. До числа суб'єктів віднесено: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України; Національну асоціацію адвокатів України, регіональні органи адвокатського самоврядування, окремих адвокатів, а також міжнародних суб'єктів. Обґрунтовано комбінований механізм імплементації позитивного

досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, який передбачає поєднання міжнародного та внутрішньодержавного механізмів.

8. Встановлено, що оцінка ефективності процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні представляє собою діяльність органів влади та адвокатського самоврядування по вивченню та оцінці результатів впровадження змін в законодавство та практику адвокатської діяльності. Запропоновано систему критеріїв оцінки ефективності імплементації, яка включає: кількість дисциплінарних проваджень стосовно порушення адвокатами законодавства та правил адвокатської етики; рівень суспільної довіри до адвокатів з боку отримувачів правової допомоги; рівень ефективності роботи органів адвокатського самоврядування та якості прийнятих ними рішень; кількість судових справ, відповідачами яких є адвокати; кількість адвокатів, які працюють в системі безоплатної вторинної правової допомоги; кількість прийнятих нормативно-правових актів, які регламентують адвокатську діяльність в Україні; кількість осіб, які склали кваліфікаційний іспит та отримали свідоцтво на зайняття адвокатською діяльністю.

9. Запропоновано створення литовсько-української комісії по вивченню та впровадженню спільного досвіду розбудови інституту адвокатури, до складу якої повинні входити адвокати з України та Литовської Республіки, які представляють органи адвокатського самоврядування.

ВИСНОВКИ

У дисертації в результаті проведеного ґрунтовного порівняльного адміністративно-правового аналізу інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці було виявлено низку теоретичних та практичних завдань, пов'язаних з правовим забезпеченням адвокатської діяльності, а також запропоновано шляхи імплементації відповідного позитивного досвіду. Ключові висновки цього дисертаційного дослідження, що розширюють і доповнюють представлені на захист положення наукової новизни, полягають у такому:

1. Встановлено, що право на правову допомогу є суб'єктивним правом, адже воно дозволяє суб'єкту активно діяти, захищаючи свої права як самостійно, так і за допомогою інституту адвокатури, який спеціально створюється державою. З'ясовано, що право на правову допомогу має конституційно-правову природу і може бути віднесене до числа основоположних прав. Зазначено, що право на правову допомогу можна розглядати крізь призму двох відносно самостійних аспектів: 1) існує для забезпечення захисту інших прав; 2) може виступати як самостійна потреба, яка відповідає інтересам особи.

Доведено, що право на судовий захист та право на правову допомогу перебувають у взаємозалежності та виступають як взаємозумовлені категорії, розкриваючи при цьому унікальність їхньої конституційно-правової природи. Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися як передумова реалізації права на звернення до суду, оскільки якісна та кваліфікована правова допомога дозволить особі більш ефективно захищати власні права у суді.

2. Запропоновано право на правову допомогу розглядати як конституційну цінність, адже воно забезпечує рівність та справедливість через створення однакових умов доступу особи до справедливого суду. Констатовано, що у праві на правову допомогу втілена ідея доступності

кваліфікованої правничої допомоги усім без винятку верствам населення України.

Систематизовано такі ознаки природи категорії «правова допомога»:

1) правова допомога є формалізованим способом захисту прав людини і громадянина; 2) правова допомога характеризується адресністю та цілеспрямованістю; 3) правова допомога наділена потужним ідеологічним складником, яка виявляється у необхідності захисту конституційних принципів справедливості та рівності сторін; 4) правова допомога реалізується шляхом професійної діяльності суб'єктів, які мають індивідуалізований правовий статус та повинні відповідати певним вимогам.

3. Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися одночасно в двох вимірах: по-перше, як самостійне право, а по-друге, як гарантія реалізації інших конституційних прав. Зазначено, що подібна особливість характеризує унікальність та складність правової природи права на правову допомогу, в якій матеріальні та процесуальні начала розглядаються як взаємозумовлені категорії. Систематизовані такі принципи реалізації права на правову допомогу: 1) професійність надавачів допомоги; 2) пріоритет інтересів вигодонабувачів, тобто громадян; 3) необмеженість у просторі та часі; 4) конкретизованість та цілеспрямованість; 5) унікальний зміст, який зумовлений потребами вигодонабувачів; 6) обмеженість наявними процесуальними видами і формами.

4. Доведено, що реалізація права на правову допомогу залежить від таких чинників, як: 1) рівень регламентації (чітка деталізація окремих аспектів реалізації права на правову допомогу); 2) рівень політизованості (надмірна політизація може негативно позначатися на практиці реалізації зазначеного права); 3) рівень правової культури (обізнаність громадян у порядку та умовах отримання правової допомоги в державі характеризує коло практичних можливостей особи); 4) рівень організаційного забезпечення (ефективність реалізації права на правову допомогу напряму залежить від розвиненості в державі спеціальних інституцій, які сприяють і

забезпечують цей процес на всіх його рівнях); 5) рівень довіри до правосуддя (реалізація права на правову допомогу залежить від рівня довіри суспільства до судової системи та правоохоронних органів).

5. Систематизовано такі особливості конституційного визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці: 1) регламентація окремих складників права на правову допомогу в законодавстві компенсує відсутність його конституційного визначення; 2) у Конституції Литовської Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд; 3) значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту. Встановлено, що в законодавстві Литовської Республіки право на правову допомогу деталізовано в окремому законодавчому акті та у подальшому закріплено в документах процесуального характеру. Доведено, що право на правову допомогу в Литовській Республіці передбачає судовий захист та позасудову медіацію.

6. Констатовано, що в профільному законодавчому акті досить чітко окреслені права та обов'язки адвоката, які утворюють його процесуальний статус, а також деталізовані окремі форми адвокатської діяльності. Зазначено, що в регламентованих правах адвоката розкривається увесь функціонал адвокатської діяльності, а отже, права адвоката слід розглядати як одну з гарантій права на правову допомогу, яке передбачене Конституцією України та деталізовано в інших законодавчих актах. Запропоновано обов'язки адвоката поділити на дві групи: основні (пов'язані із взаєминами з клієнтом, які визначаються обсягом необхідної правової допомоги) та додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката).

7. Доведено, що правовий статус адвоката охоплює не тільки його права та обов'язки, він з-поміж іншого включає питання відповідальності та гарантій адвокатської діяльності. Обґрунтовано віднесення правового статусу адвоката до спеціальних статусів порівняно з правовим статусом людини і

громадянина. Зазначено, що адвокат в Україні наділений правами, які дозволяють вимагати йому відповідної поведінки та дій від посадових або службових осіб органів влади, а також інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Встановлено, що адвокат у процесі своєї діяльності працює зі специфічною інформацією, яка віднесена до інформації з обмеженим режимом доступу (адвокатська таємниця), що зумовлює додаткові обов'язки щодо захисту цієї інформації.

З'ясовано, що правовий статус адвоката, окрім визначення комплексу прав і обов'язків, окреслює професійне середовище, яке увібрало у себе повну інформацію про традиції, цінності та принципи адвокатської діяльності, і безпосередньо впливає на адвокатів, які в ньому перебувають та здійснюють свою професійну діяльність. Аргументовано, що мета діяльності адвоката, хоча і відповідає інтересам клієнтів, відрізняється своєю формою, яка обмежена законодавством, тобто отримувачі правової допомоги мають своє індивідуальне бачення її обсягу та змісту.

8. Обґрунтовано, що категорії «публічні (невладні) повноваження» та «суспільно-державні обов'язки» адвоката пов'язані між собою, оскільки: полягають у забезпеченні належного рівня правової допомоги громадянам, іноземцям та особам без громадянства; є практичним втіленням зобов'язань держави, яка через інститут адвокатури гарантує кожному ефективну та якісну правову допомогу.

Визначено, що на користь віднесення адвокатури до інститутів громадянського суспільства вказує факт здійснення адвокатами діяльності у взаємодії із суб'єктами владних повноважень, виконуючи на практиці окремі делеговані державою публічні (невладні) повноваження. Акцентовано увагу на тому, що в законодавстві адвокатура визначена як недержавний самоврядний інститут, що є аргументом на користь зарахування адвокатури до числа інститутів громадянського суспільства, оскільки вона чітко відмежована від вертикалі виконавчої влади.

9. Доведено, що адвокатська діяльність пов'язана з правозахисною функцією держави, оскільки: 1) публічні (невладні) повноваження адвокатів є різновидом делегованих державою повноважень, які реалізуються в рамках правозахисної діяльності в інтересах громадян, іноземців та осіб без громадянства; 2) адвокатська діяльність може розглядатися як засіб адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави.

Запропоновано права та обов'язки адвоката в Україні об'єднати в рамках двох кластерів: статичних (закріплених у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») та динамічних (змінюються залежності від виду судочинства та процесуального становища особи, якій надається правова допомога). Встановлено, що окрема частина прав та обов'язків адвоката визначається метою та процесуальними цілями, а правовий статус адвоката є досить складним, що зумовлене багатьма особливостями реалізації конституційного права на правову допомогу.

10. З'ясовано, що в литовському законодавстві адвокат позиціонується як окрема процесуальна фігура, яка наділена державою правами, що мають дуже специфічну природу, є конституційними та спрямовані на забезпечення надання якісної правової допомоги суб'єктам приватно-правових та публічно-правових відносин. Зазначено, що етичні засади діяльності адвокатів у Литовській Республіці регламентовані вдаліше, ніж у нашій державі, оскільки вони охоплюють широке коло питань, а саме: 1) взаємини адвоката з клієнтом; 2) взаємини адвоката з державою; 3) взаємини адвоката з іншими адвокатами. Встановлено, що в Литовській Республіці адвокатура позиціонується як суміжний правовий інститут судочинства.

11. Встановлено, що адвокатське самоврядування в Україні з-поміж іншого виконує комунікативну функцію, формуючи імідж адвокатури та визначаючи ключові напрями взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Доведено, що ця функція забезпечує довіру суспільства до адвокатів, що, своєю чергою, сприяє підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу загалом. Зазначено, що адвокатське

самоврядування є поліфункціональною організаційно-розпорядчою структурою, яка складається з окремих елементів та об'єднує професійне середовище адвокатів навколо вирішення питань саморозвитку та самоконтролю.

З'ясовано, що серед ключових завдань адвокатського самоврядування в Україні є: 1) формування засад взаємодії адвокатури з органами влади та місцевого самоврядування, а також судовими і правоохоронними органами; 2) санкціонування діяльності адвокатів через надання відповідного свідоцтва, що має значення для отримувачів правової допомоги; 3) реалізація представницької функції як на рівні держави, так і на рівні міжнародних організацій.

12. Систематизовано такі особливості системи адвокатського самоврядування в Україні: 1) здатність до саморегуляції (можливість визначати структуру адвокатури, розподіляти повноваження між органами адвокатського самоврядування); 2) залежність від участі окремих адвокатів (ефективне адвокатське самоврядування – це колективний результат, який вимагає консолідації зусиль усіх адвокатів в Україні); 3) спрямованість на розвиток адвокатури (окремі органи відповідають за індивідуальний напрям розвитку). Констатовано факт розбудови в Україні адвокатоцентричної моделі адвокатського самоврядування, яка, попри спрямованість на врегулювання внутрішньоорганізаційних аспектів, передбачає потужний зовнішньоорганізаційний складник.

Обґрунтовано віднесення системи органів адвокатського самоврядування до інститутів громадянського суспільства за рахунок некомерційного характеру їхньої діяльності та відсутність намірів отримувати прибутки. Доведено, що формалізація джерел фінансування адвокатського самоврядування засвідчує некомерційний характер системи адвокатського самоврядування та є аргументом на користь самоврядності адвокатури, яка всередині системи акумулює кошти на власне самоврядування.

13. Аргументовано, що охоронна функція адвокатського самоврядування в Україні має два виміри: перший пов'язаний із виявленням випадків порушення прав адвокатів, а другий – з участю у формуванні державної політики у сфері захисту прав адвокатів. Зазначено, що перший вимір пов'язаний з деліктними правовідносинами, коли вже є факт порушення прав адвоката, а другий вимір – з превентивною діяльністю на рівні держави, метою якої є попередження протиправної поведінки.

Зазначено, що інститут адвокатури залежить від політичного контексту, який впливає на його завдання та визначає соціальну роль. Встановлено, що ефективність системи адвокатури в Литовській Республіці залежить від моральних якостей окремих адвокатів, які, об'єднавшись, утворюють систему адвокатського самоврядування.

14. Встановлено, що у структурі адвокатського самоврядування Литви існують як постійні, так і тимчасові органи, які можуть бути наділені відповідними функціями, що зумовлені необхідністю вирішення оперативно-господарських питань. З'ясовано, що в Литовській Республіці втручання держави у систему адвокатського самоврядування є мінімальним і обмежується окремими установчими повноваженнями, а також контролем за компетенцією органів адвокатського самоврядування. Констатовано відсутність у Литовській Республіці регіональних органів адвокатського самоврядування, що може стати причиною зниження ефективності адвокатського самоврядування.

Запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний та внутрішньоорганізаційний статуси. Обґрунтовано, що конституційний статус пов'язаний з природою права на правову допомогу і формується з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини. Доведено, що внутрішньоорганізаційний статус формується у системі адвокатського самоврядування з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури.

15. Зазначено, що впровадження міжнародних правових стандартів має принципове значення, адже через імплементацію держава вирішує такі важливі завдання, як: уніфікація системи правової допомоги з європейськими правилами; запозичення позитивного досвіду; створення умов для діяльності українських адвокатів за кордоном. Доведено існування таких викликів для процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні, як: політизація процесу просування законодавчих ініціатив; відсутність системи моделювання та вивчення результатів впровадження позитивного досвіду; внутрішній супротив адвокатського середовища; збройний конфлікт; зайва бюрократія.

16. Узагальнено та обґрунтовано такі перспективні напрями імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні: позиціонування права на правову допомогу як поєднання права на захист та обов'язку держави створити систему адвокатури; забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; запровадження системи моніторингу якості правової допомоги; посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів.

17. Запропоновано під імплементацією позитивного досвіду розбудови адвокатури розуміти сукупність правових засобів та способів наближення вітчизняного законодавства та практики адвокатської діяльності до міжнародних стандартів через впровадження позитивного досвіду нормативно-правового регулювання та управління інститутом адвокатури. Встановлено, що метою імплементації є розбудова в Україні ефективного інституту адвокатури та системи органів адвокатського самоврядування, орієнтованих на співпрацю з владними інституціями та громадянським суспільством.

Систематизовано такі цілі імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури: забезпечення максимальної ефективності та людиноцентричності інституту адвокатури; усунення інституційних розбіжностей української моделі адвокатури та відповідних моделей в європейських країнах; удосконалення структури органів адвокатського самоврядування в частині розподілу повноважень; запровадження функціональної системи гарантій адвокатської діяльності; створення умов для розширення діяльності українських адвокатів в європейських країнах; розбудова справедливої системи формування адвокатського корпусу та підтвердження кваліфікації адвокатів; удосконалення форм участі держави в організації та функціонуванні інституту адвокатури.

18. Запропоновано під принципами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури розуміти вихідні засади модернізації та удосконалення форм адвокатської діяльності та структури органів адвокатського самоврядування. Систематизовано такі принципи: конструктивність, оцінка ефективності, плановість, узгодженість, комплексність, системність.

19. Запропоновано під суб'єктами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури в національне законодавство та практику діяльності адвокатів розуміти учасників, які своїми діями забезпечують впровадження цього досвіду в Україні. До числа суб'єктів віднесено: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України; Національну асоціацію адвокатів України, регіональні органи адвокатського самоврядування, окремих адвокатів, а також міжнародних суб'єктів. Обґрунтовано комбінований механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, який передбачає поєднання міжнародного та внутрішньодержавного механізмів.

Запропоновано створення литовсько-української комісії з вивчення та впровадження спільного досвіду розбудови інституту адвокатури, до складу якої повинні входити адвокати з України та Литовської Республіки, які

представляють органи адвокатського самоврядування.

20. Встановлено, що оцінка ефективності процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні являє собою діяльність органів влади та адвокатського самоврядування з вивчення та оцінки результатів впровадження змін у законодавство та практику адвокатської діяльності. Запропоновано систему критеріїв оцінки ефективності імплементації, яка включає: кількість дисциплінарних проваджень стосовно порушення адвокатами законодавства та правил адвокатської етики; рівень суспільної довіри до адвокатів з боку отримувачів правової допомоги; рівень ефективності роботи органів адвокатського самоврядування та якості прийнятих ними рішень; кількість судових справ, відповідачами яких є адвокати; кількість адвокатів, які працюють у системі безоплатної вторинної правової допомоги; кількість прийнятих нормативно-правових актів, які регламентують адвокатську діяльність в Україні; кількість осіб, які склали кваліфікаційний іспит та отримали свідоцтво на зайняття адвокатською діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лужанський А. В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. *Держава і право*. 2010. № 50. С. 197–201.
2. Селезнєва О. М. Категорії прав і свобод людини в доктрині та законодавстві. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 5. С. 16–25.
3. Федіна Н. В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. *Науковий вісник*. 2015. № 4. С. 65–74.
4. Бородій І. В. Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. № 1 (8). С. 200–206.
5. Осіпов Ю. В. Правова природа права на звернення до адміністративного суду в контексті співвідношення його з конституційним правом на судовий захист. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 364–368.
6. Кушніренко О. Г. Поняття, природа і види конституційних цінностей. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14434/1/Kushnirenko_44-46.pdf (дата звернення: 04.01.2024).
7. Бігун В. С. Людина в праві та науках про право: три загальнонаукові підходи до дефініції. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Матеріали Всеукраїнського круглого столу (16–17 вересня 2005 р. Львів)*. Львів. 2006. С. 37–42.
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Голос України*. 1996. № 128.
9. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 р. № 3460-VI. *Голос України*. 2011. № 122.

10. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 58.

11. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 140.

12. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 113.

13. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Голос України*. 2012. № 90–91.

15. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. *Голос України*. 2005. № 158.

16. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст 56.

17. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Голос України*. 2002. № 38.

18. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. *Вісник Конституційного суду України*. 2009. № 6. стор. 32.

19. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Голос України*. 2003. № 3.

20. Основні положення про роль адвокатів: Положення Організації Об'єднаних Націй від 01 серпня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 08.01.2024).

21. Бисяга Ю. М., Белов Д. М., Калинюк С. С. Конституційне право людини і громадянина на правову допомогу та його реалізація біженцями за допомогою інституту адвокатури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 76. С. 191–201.

22. Кот О. О., Чорний І. В. Співвідношення понять «правова послуга» та «правова допомога» в контексті цивільно-правового регулювання договірних відносин. *Нове українське право*. 2023. № 2. С. 14–21.

23. Брода А. Ю. Юридична природа поняття «правова допомога в адміністративному процесі». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 83–86.

24. Капля О. М. Забезпечення права на правову допомогу як принцип адміністративного судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 107–111.

25. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник. Львів: Новий світ. 2003. 608 с.

26. Крушницька О. В. Розмежування поняття правової допомоги. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 98–102.

27. Войцешук В. В. До питання законодавчого визначення права на правову допомогу в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 21–25.

28. Личко В. С. Поняття та види правової допомоги. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 11. С. 419–425.

29. Іванців М. Р. Професійна правова допомога: поняття та сутність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 817–824.

30. Вилков С. В. Щодо визначення правової природи та сутності права на безоплатну правову допомогу в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1 (16). С. 48–52.

31. Мартовицька О. В. Конституційні засади права на правову допомогу в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 9. С. 159–167.

32. Пришляк М. І. Проблеми забезпечення права на професійну правничу допомогу в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. С. 69–72.

33. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року. *Вісник Конституційного Суду України*. 2009. № 6. стор. 32.

34. Бортник Н. П., Дмитрик Ю. І. Право громадян на отримання безоплатної правової допомоги. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 48–52.

35. Калинюк С. С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Ужгород, 2015. 14 с.

36. Бараняк В. М., Несімко О. Д. Правова природа адвокатури в системі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 6. С. 23–33.

37. Шийович Р. Я. Право громадян на безоплатну правову допомогу в адміністративному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 7. С. 426–430.

38. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн європейського союзу та України: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.10. Харків. 2016. 42 с.

39. Матвєєва Ю. І. Подвійна природа права, юридична визначеність і коректність (справедливість) права. *Наукові записки НаУКМА*. 2021. № 8. С. 34–41.

40. Ісакова В. М. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків. 2013. 207 с.

41. Хмелевська Н. В. Поняття гарантій забезпечення правової допомоги громадянам в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 1 (20). С. 105–108.
42. Волошанівська Т. Право на практичну та ефективну правову допомогу як складова частина права на захист у кримінальному провадженні. *Національний юридичний журнал*. 2017. № 3. С. 143–147.
43. Андрусів В. Г. Співвідношення забезпечення адвокатурою права на захист з наданням правової допомоги. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 12. С. 126–131.
44. Коршенко А. В. Генеза права на правову допомогу. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 23–27.
45. Попсуєнко Л. О., Капустін Н. Б. Історичний досвід конституційних засад становлення національної державності країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 57–60.
46. Bugne L., Tamužs K. Satversmes Tiesa kā efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis iespējamās normatīvā akta nepilnības gadījumā. *Nedēļraksts «Jurista Vārds»*. 2018. № 49. С.49–54.
47. Левитс, Е. «91.pants» в Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, изд-во Balodis, R., Рига: Latvijas Vēstnesis, 2011. С. 98–104.
48. Договір між Україною та Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23 травня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_627#Text (дата звернення. 20.01.2024).
49. Конституції Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf> (дата звернення: 09.02.2024).

50. Про відповідність частини 5 статті 82 та частини 2 статті 453 Закону про цивільний процес статтям 91 та 92 Конституції Литовської Республіки: Рішення Конституційного суду Литовської Республіки від 27 червня 2003 року по Справі № 2003-04-01. URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/ru/sudebnaua-praktika/delo-2003-04-01> (дата звернення: 27.01.2024).

51. Про гарантувану державою правову допомогу: Закон Литовської Республіки від 28 березня 2000 р. № VIII-1591. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt> (дата звернення: 22.02.2024).

52. Кримінально-процесуальний закон Литовської Республіки від 21 квітня 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/> (дата звернення: 05.02.2024).

53. Цивільний процесуальний кодекс Литовської Республіки від 28 лютого 2002 р. № IX-743. URL: https://www.newyorkconvention.org/media/uploads/pdf/5/9/595_code-of-civil-procedure-of-the-republic-of-lithuania.pdf (дата звернення: 07.02.2024).

54. Про суди: Закон Литовської Республіки від 31 травня 1994 р. № 1-480. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=f4nne6v63&documentId=TAIS.405199&category=TAD> (дата звернення: 14.02.2024).

55. Про адвокатуру: Закон Литовської Республіки від 18 березня 2004 р. № IX-2066. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=tu0odnlit&documentId=TAIS.450539&category=TAD> (дата звернення: 18.02.2024).

56. Посилення доступу до правосуддя в Литві шляхом сприяння посередництву та послугам правової допомоги. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/strengthening-access-to-justice-in-latvia-through-fostering-mediation-and-legal-aid-services-phase-ii-> (дата звернення: 29.01.2024).

57. Adopted at the general meeting of Latvian sworn advocates on 21 May 1993; amended by decision of the general meeting on 30.04.2010; restated and approved by decision of the general meeting on 12 April 2019.

58. Берченко Г. В. Прогалини в Конституції: постановка проблеми. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 3–9.

59. Tarybos reglamentas 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo ir vykdymo. OJL 338. 23.12.2003, P. 1–29.

60. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Inetas Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga. Tiesu namu aģentūra, 2021. 442 p.

61. Valstybės garantuojama teisinė pagalba. URL: <https://administracinis.teismas.lt/nuorodos/valstybes-garantuojama-teisine-pagalba/132> (дата звернення: 24.02.2024).

62. Agnė Limantė, Manfredas Limantas Teisė į teisinę pagalbą Europoje. *Teisė*. 2016. № 99. P. 125–140.

63. Войцешук В. В. Визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовської Республіки. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 307-312.

64. ACA-Europe Seminar on Measures to Facilitate and Restrict Access to Administrative Courts. September 9, 2019. 10 p.

65. Joana Apystolo, Pedro Liberado, Pedro das Neves The Right to Legal Aid in the Context of International Judicial Cooperation: Towards the Improvement of Equal Access to Justice for All? *Research on Humanities and Social Sciences*. 2021. Vol.11. P. 4–27.

66. Dovilė Pūraitė-Andrikienė Žmogaus teisių apsauga ir gynimas Lietuvos Respublikos. Konstituciniame Teisme. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas. 2023. 219 p.

67. Liberties Rule of Law Report 2024. Lithuania. URL: https://dq4n3btxm r8c9.cloudfront.net/files/b0yq9_/LITHUANIA_Liberties_RuleOfLaw_Report_2024.pdf (дата звернення: 27.02.2024).

68. Greta Zubrutė Valstybės garantuojama teisinė pagalba: teorija ir praktika. *Mokslinės minties šventė*. 2007. Vol. 5. P. 342–350.

69. State Guaranteed Legal Aid in Lithuania. URL: <https://vgtpt.lrv.lt/en/> (дата звернення: 04.03.2024).

70. Tanel Kerikmae, Kristi Joamets, Janis Pleps, Anita Rodina, Tomas Berkmanas, Edita Gruodyte *The Law of the Baltic States* tanel. Springer International Publishing AG. 2017. 534 p.

71. Agnė Limantė, Danutė Jočienė, Simonas Nikartas, Laurynas Totoraitis, *Veiksmingos teisinės pagalbos link: tarptautiniai teisiniai ir praktikos standartai: monografija*. Lietuvos teisės institutas, 2020. 181 p.

72. Komisijos rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose. *OJC*. 2013. № 24, P. 8–10.

73. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos efektyvumo ir kokybės vertinamoji galimybių studija. Vyriausybės strateginės analizės centras. Strata. 2022. 173 p.

74. Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2018. 351 p.

75. Egidijus Jarašiūnas Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*. 2002. № 33 (25). P. 30–41.

76. Lina Eliūnienė Žmogaus teisių ir kitų konstitucinių vertybių darninimo ir «pirmenybinių laisvių» konstitucinių doktrinų santykis. *Problemos*. 2010. # 4 (70). P. 5–56.

77. Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2017. 790 p.

78. Edita Žiobienė Žmogaus teisių ir laisvių apsauga: Lietuva Europos kontekste. URL: <https://cris.mruni.eu/cris/bitstream/007/18118/1/9789955192480-317-336.pdf?sequence=1> (дата звернення: 16.03.2024).

79. Dworkin R. Rimtas požiūris į teises. Iš anglų k. vertė K. Klimka. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2004. 263 p.

80. Toma Birmontienė, Egidijus Jarašiūnas Lietuvos konstitucinė teisė: Antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas. 2002. 919 p.

81. Шовкун А. А. Зарубіжний досвід управління системою надання безоплатної правничої допомоги. *Електронне наукове видання «Адміністративно-порівняльне правознавство»*. 2023. № 4. С. 443–448.

82. Лимар А. П., Прокопенко Л. Л. Європейський досвід надання первинної правової допомоги для України: історія і сучасність. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2021, № 1 (48), С. 24–32.

83. Про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення: Рекомендацій № R (93) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 08 січня 1993 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_93_1_1993_01_08.pdf (дата звернення: 29.03.2024).

84. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI. *Голос України*. 2012. № 148.

85. Висновок Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 6. стор. 32.

86. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 175.

87. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: Наказ Міністерство юстиції України від 21 грудня 2017 р. № 4125/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 101. стор. 132. стаття 3137.

88. Правила адвокатської етики: Рішення 3'їзду адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

89. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки: Рішення Ради адвокатів України від 02 липня 2021 р. № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text> (дата звернення: 12.04.2024).

90. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків. 2008. 176 с.

91. Войцешук В. В. До питання визначення правового статусу адвоката в Литовській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 422–425.

92. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса. 2003. 191 с.

93. Подоляка А. М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. *Форум права*. 2009. № 1. С. 429–433.

94. Дутко А., Остапенко Л., Трач І. Правовий статус адвоката: порівняльний аналіз законодавства України і зарубіжних країн. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 4 (28). С. 168–176.

95. Цимбалюк В. І. Адвокат в системі безоплатної правової допомоги: організаційно-правові основи взаємодії. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2023. № 18. С. 412–415.

96. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні: Рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 р. № 270. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr270871-13#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

97. Чернописька В. Особливості правового статусу адвоката в умовах становлення громадського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 4 (28). С. 132–141.

98. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків. 2002. 19 с.
99. Крайз О. Особливості правового статусу адвоката як учасника трудових правовідносин. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 7 (43). С. 110–114.
100. Ільєва Н. В. Класифікація суб'єктів адміністративного права та місце в ній адвоката. *Правова держава*. 2024. № 54. С. 18–25.
101. Іванський В. Й. Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 248–251.
102. Шкарупа К. В. Роль адвокатури при наданні безоплатної правової допомоги: порівняльний аналіз України та Великобританії. *Юридична наука*. 2020. № 1. С. 120–125.
103. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 07 вересня 2021 р. № 487/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 188.
104. Курило Т. В. Адвокат як суб'єкт надання професійної правової (правничої) допомоги. *Соціально-правові студії*. 2018. № 2. С. 83–90.
105. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності: теоретичні і деонтологічні аспекти) : навч.-метод. посіб. Київ. 2000. 376 с.
106. Олійник А. Ю., Коваль О. М. Адвокатура в системі суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції української держави. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 172–176.
107. Коваль О. А. Адміністративно-правові засади взаємодії органів публічної влади та адвокатури. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 2. С. 60–65.

108. Русанова І. О. До питання визначення правової природи інституту адвокатури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 5. С. 156–159.
109. Мудрик Б. І. Правовий статус адвоката як представника у сфері цивільних відносин. *Часопис цивілістики*. 2019. № 51. С. 88–94.
110. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія. Київ: Фенікс. 2007. 246 с.
111. Погребняк М. М. Деякі процесуальні аспекти можливості та дійсності надання адвокатом правової допомоги в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 6. С. 92–99.
112. Чудик Н. Правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 2. С. 77–82.
113. Заборовський В. В. Моральні засади здійснення адвокатської діяльності: загальні положення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 81. С. 191–196.
114. Бандурка С. С. Європейські стандарти адвокатської діяльності. Європейські перспективи. 2022. № 1. С. 6–11.
115. Петрик О. Л. Набуття статусу адвоката в Україні: організаційно-правовий аспект. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2019. № 1 (5). С. 53–59.
116. Проект концепції розвитку юридичної освіти від 06 листопада 2020 року. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html (дата звернення: 23.04.2024).
117. Крупнова Л. В. Правовий статус захисника (адвоката) у кримінальному судочинстві. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 88–93.
118. Зільник Н. М. Адвокат як представник у господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 179–181.

119. Рибалко Г. С. Роль і місце адвокатури в державі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2020. № 30. С. 141–146.

120. Варнавська К. Правовий статус захисника у статутних і процедурно-процесуальних актах міжнародного кримінального суду. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 203–209.

121. Заборовський В. В., Бисага Ю. М., Булеца С. Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 650 с.

122. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2006. 218 с.

123. Лисенко Ю. О. Представництво в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 203 с.

124. Žalimas D. Таурumo priemonių konstitucingumo kriterijai Lietuvos Respublikos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje in Teisė. 2015. Vol. 94. P. 117–132.

125. Про адвокатуру: Закон Литовської Республіки від 18 березня 2004 р. № IX-2066. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789/asr> (дата звернення: 03.06.2024).

126. Про схвалення Кодексу адвокатської етики: Наказ Міністра юстиції Литовської Республіки від 22 квітня 2016 р. № 1p-133. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9d7e2bd008c511e687e0fbad81d55a7c?jfwid=32wf55qx> (дата звернення: 20.05.2024).

127. Про затвердження порядку визнання професійної кваліфікації адвоката для заняття адвокатською професійною діяльністю в Литовській Республіці: Наказ Міністра юстиції Литовської Республіки від 12 квітня 2005 р. № 1P-111. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAI_S.254055 (дата звернення: 10.05.2024).

128. Про опис порядку проведення та оплати адвокатського кваліфікаційного іспиту та організації адвокатської діяльності та затвердження програми адвокатського кваліфікаційного іспиту та організації адвокатської діяльності: Наказ Міністра юстиції Литовської Республіки від 11 червня 2020 р. № 1P-164. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/23736460ace311ea8aadde924aa85003> (дата звернення: 16.05.2024).

129. Щодо визнання професійної кваліфікації адвоката для заняття адвокатською професійною діяльністю в Литовській Республіці: Наказ Міністра юстиції Литовської Республіки від 02 вересня 2022 р. № 1p-301. URL: <https://tm.lrv.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktai/teises-aktai-reguliuojantys-advokaturos-veikla/> (дата звернення: 14.05.2024).

130. Про затвердження складу комісії з складання адвокатських іспитів: Наказ Міністра юстиції Литовської Республіки від 23 квітня 2024 р. № 1P-136. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ac787be201aa11ef8e4be9fad87afa59?jfwid=8m7ncsdm3> (дата звернення: 28.05.2024).

131. Про затвердження Порядку визначення рекомендованої вартості послуг, наданих адвокатом або помічником адвоката в рекомендаціях по кримінальним справам та адміністративним правопорушенням: Наказ Міністра юстиції Литовської Республіки від 29 квітня 2022 р. № 1P-184. URL: <https://www.infolex.lt/ta/758485> (дата звернення: 25.05.2024).

132. Про затвердження Порядку надання юридичних послуг в процесі вирішення спорів між адвокатом та клієнтом: Рішення Ради адвокатів Литовської Республіки від 08 жовтня 2007 р. URL: https://www.advokatura.lt/uploads/Documents/document_93/070810sprendimas_gincutvarka.pdf (дата звернення: 14.06.2024).

133. Рішення Верховного суду Литовської Республіки від 31 серпня 2023 р. по Справі № е3К-3-234-781/2023. URL: https://www.lat.lt/lt/doclib/knbugli_7urqfqfj1jqzztvrw3n4hexda (дата звернення: 07.06.2024).

134. Advokatų profesinės civilinės atsakomybės draudimo taisyklės № 034. URL: https://www.ergo.lt/assets/Uploads/BusinessServicePhotos/Advokatu-pasiras_umui.Pdf (date of application: 18.06.2024).

135. Порівняльно-правова характеристика участі адвоката в кримінальному процесі України з іншими зарубіжними країнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 34. С. 98–101.

136. Pe Lanienė N. Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2013. Vilnius. 2014. 219 p.

137. Lietuvos advokatų garbės teismo ataskaita, Visuotinis advokatų susirinkimas. Lietuvos advokatūra. 2013. 52 p.

138. Balnienė E. Aktualūs advokatūros statuso pokyčiai Lietuvoje. *Teisė*. 2005. Vol. 57. P. 7–13.

139. Edita Gruodytė The disciplinary liability of lithuanian lawyers: a comparative approach. *Baltic journal of law & Politics*. 2014. Vol. 7. P. 3–36.

140. Kiršienė J., Malinauskas V. Teisininkų etikos modeliai ir jų taikymo praktikoje teoriniai aspektai. *Viešosios teisės raida*. 2013. Vol. 11. P. 72–88.

141. Святоцька В. О. Уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 48. С. 173–177.

142. Про асоціацію: Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. стор. 83. стаття 2125.

143. Medaiskis T. Lietuvos socialinės apsaugos sistemos elementų formavimo vingiai in Aktualūs socialinės politikos klausimai. 2011. № 9. P. 199–228.

144. Code of Conduct for European Lawyers. Prieiga per internetą. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/DEONTOLOGY/DEON_CoC/EN_DEONTO_2021_Model_Code.pdf (date of application: 23.06.2024).

145. Войцешук В. В. Особливості регламентації правового статусу адвоката в законодавстві України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3 (63). С. 191–195. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.3.30>

146. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Адвокатське самоврядування в Україні та його розвиток. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. № 81. С. 216–222.

147. Л. П. Нестерчук Напрями оптимізації організаційної побудови адвокатури України. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021 № 54. С. 134–138.

148. Маркович Х. До питання функціонування адвокатського самоврядування в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 2. С. 201–208.

149. Габані І. І. Основні елементи адвокатського самоврядування, як один із видів регулювання адвокатури в Україні. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2023. № 11. С. 529–532.

150. Васильченко Є. М. Поняття та особливості правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3 (30). С. 170–176.

151. Войцешук В. В. Регламентация адвокатського самоврядування в законодавстві України. Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану: Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 293–296.

152. Дідух Х. Адвокатське самоврядування в контексті судово-правової реформи в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. № 2. С. 35–42.

153. Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2016. 240 с.

154. Бочуляк Н. І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 21. С. 34–41.

155. Вільчик Т. Б. Системи органів адвокатського самоврядування в країнах Європейського Союзу: Італія, Німеччина, Франція. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 38–45.

156. Медвідчук Г. В. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 45. С. 32–34.

157. Веснін С. О. Поняття, ознаки та функції органів адвокатського самоврядування. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2019. № 7. С. 227–232.

158. Шкребець Є. Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2016. 20 с.

159. Бакаянова Н. М. Фінансування органів адвокатського самоврядування у світлі українського та міжнародного досвіду. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 8. С. 65–72.

160. Каденко О. О. Функції Національної асоціації адвокатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. С. 202–206.

161. Про схвалення Порядку скликання, підготовки та проведення установчих конференцій адвокатів регіону (в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі) та установчого з'їзду адвокатів України: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 10 жовтня 2012 р. № VI/17-878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr878369-12#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

162. Про затвердження Регламенту ради адвокатів регіону: Рішення Ради адвокатів України від 25 жовтня 2014 р. № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178871-14#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

163. Про затвердження Положення про Ревізійну комісію адвокатів регіону: Рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0266871-13#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

164. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури: Рішення З'їзду адвокатів України від 17 листопада 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004418-12#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

165. Про затвердження Положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури: Рішення З'їзду адвокатів України від 09 червня 2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2017-06-09-polozhennya-vrk-2_017_597060da17fbc.pdf (дата звернення: 15.06.2024).

166. Регламент установчого з'їзду адвокатів України: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 11 вересня 2012 р. № VI/18-899. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr899369-12#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

167. Про затвердження Положення про Раду адвокатів України: Рішення Національної асоціації адвокатів України від 17 листопада 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

168. Снідевич О. С. Окремі питання правової природи рішень ради адвокатів України та набрання ними чинності. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2021. № 11. С. 653–658.

169. Про затвердження Положення про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: Рішення Ради адвокатів України від 27 липня 2013 р. № 182. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.10.25-pologennya-181.pdf> (дата звернення: 15.06.2024).

170. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України в новій редакції: Рішення Ради адвокатів України від 22 серпня 2022 р. № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

171. Про затвердження Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю Рішення Ради адвокатів України від 01 червня 2018 р. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0080871-18#top> (дата звернення: 22.06.2024).

172. Про звернення до Вищої ради правосуддя та правоохоронних органів щодо неприпустимості втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування: Рішення Рада адвокатів України від 19 травня 2023 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0041871-23#Text> (дата звернення: 15.06.2024).

173. Про звернення Ради адвокатів України до Ради суддів України, Вищої ради правосуддя та Верховного Суду щодо неприпустимості втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування: Рішення Ради адвокатів України від 01 серпня 2022 р. № 58. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-08-01-r-shennya-rau-58_62fcfa9a9aad1.pdf (дата звернення: 15.06.2024).

174. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2007 m. rugsėjo 12 d. sprendimas administracinėje byloje (bylos Nr. A16-752/2007, procesinio sprendimo kategorija 25(S).

175. Jūratė Novagrockienė Gyventojų požiūris į lietuvos teisinę sistemą. *Teisinės valstybės link*. 2018. P. 89–95.

176. 2021–2030 m. teisingumo sistemos plėtros programos projekto pagrindimas. Plėtros programos valdytojas Teisingumo ministerija. URL: <https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/Teisingumo%20sistemos%20pletros%20programos%20pagrindimas.pdf> (дата звернення: 19.07.2024).

177. Juozas Galginaitis Teisinė sistema ir pagrindinės jos sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas. *Teisė*. 2002. № 44. P. 31–41.

178. Tvaronavičienė A., Miliuvienė J. Večerskytė J. Konstitucija ir teisinė sistema. *liber amicorum vytautui sinkevičiui*. Recenzuotų mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2021. 700 p.

179. Про відповідність пункту 1 частини першої статті 8 Закону про адвокатуру Литовської Республіки Конституції Литовської Республіки: Рішення Конституційного суду Литовської Республіки від 10 липня 1996 року. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.29582?jfwid=> (дата звернення: 10.07.2024).

180. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos apžvalga. Spalio. 2022. 31 d.

181. Žalėnienė I. Kai kurie atstovo atsakomybės civiliniame procese taikymo teoriniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2004. t. 52 (44). P. 141–149.

182. Ada Tarasevičiūtė Ateities teisininko profesija technologijų kontekste. *Mokslinės minties šventė*. 2023. P. 509–546.
183. Lietuvos advokatūros įstatai. Juridinių asmenų registre. 23 vasario 2021 m. URL: https://www.advokatura.lt/uploads/Documents/document_197/Lietuvos_advokaturos_istatai_galiojantys1.pdf (data звернення: 20.07.2024).
184. Romualdas Drakšas Konfidencialumo principas advokato veikloje ir jo ribų neapibrėžtumas. *Liber amicorum algimantui urmonui*. 2022. P. 301–327.
185. Visuotinis advokatų susirinkimas. Kaunas: Balandžio. 2024. 26 d.
186. Lietuvos advokatūros įstatai. Juridinių asmenų registre. 23 vasario 2021 m. URL: https://www.advokatura.lt/uploads/Documents/document_197/Lietuvos_advokaturos_istatai_galiojantys1.pdf (data звернення: 20.07.2024).
187. Drakšas R. Advokatas: veiklos pagrindai ir problemos. Monografija. Vilnius: Justitia. 2012. 32 p.
188. Asociacijų: Įstatymas Lietuvos Respublikos 2004 m. sausio 22 d. № IX-1969. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.226938> (data звернення: 14.08.2024).
189. Lietuvos advokatūros įstatai. Juridinių asmenų registre. 23 vasario 2021 m. URL: https://www.advokatura.lt/uploads/Documents/document_197/Lietuvos_advokaturos_istatai_galiojantys1.pdf (data звернення: 20.08.2024).
190. Войцешук В. В. Досвід розбудови системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. International scientific conference The latest law developments: Conference Proceedings (April 3–4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 261–265.
191. Nikartas S., Limantė A. Teisinės pagalbos kokybės vertinimo priemonės ir kriterijai: gairės Europos Sąjungos šalims. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018, 62 p.
192. Statement of Intent between the Solicitors Regulation Authority and the Lithuanian Bar Association⁴ September 2020. URL: <https://www.sra.org.uk/globalassets/documents/sra/mou/soi-lba-sra.pdf> (date of application: 29.07.2024).

193. Lietuvos advokatūra advokatų Tarybos. Sprendimas. URL: <https://www.advokatura.lt/advokatu-taryba/> (дата звернення: 04.09.2024)
194. Dėl advokatų ir advokatų padėjėjų kvalifikacijos tobulinimo ir vertinimo tvarkos aprašo pakeitimo: Sprendimas Lietuvos advokatūra advokatų taryba. 2019 m. lapkričio 27 d.
195. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-55047> (дата звернення: 10.09.2024).
196. Олійник А. Ю. Реформа адвокатури України: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146–152.
197. Яловий О. О. Концепція удосконалення організаційних основ адвокатури. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 5. С. 228–234.
198. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Одеса. 2017. 487 с.
199. Коваль О. М. Деякі проблеми та перспективи реформування інституту адвокатури в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 647–651.
200. Бандурка С. С. Пропозиції до Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки. *Публічне право*. 2023. № 4 (52). С. 47–55.
201. Войцешук В. В. Перспективні напрями удосконалення інституту адвокатури в Україні. International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 289–292. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-70>
202. Меркулова В. О. Функції адвокатури та відновне правосуддя: проблеми співвідношення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 96–101.

203. Забзалюк Д. Є. Шляхи удосконалення організаційних форм адвокатського самоврядування в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 1. С. 30–36.

204. Сьох К. Я., Гультай М. М. Імплементация нормативно-правових актів європейського союзу у національне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 82–84.

205. Кірик А. Ю. Поняття й основні способи наближення законодавства держав-членів і третіх країн до законодавства Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 287–290.

206. Козлов О. О. До питання міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 372–276.

207. Філатов В. В. Імплементация міжнародних норм як основний засіб удосконалення національного законодавства. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 387–390.

208. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Голос України*. 2004. № 101.

209. Приходько О. І. Міжнародні стандарти щодо функціонування адвокатської діяльності та їх імплементации в українське законодавство. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (66). С. 210–215.

210. Вільчик Т. Б., Святоцька В. О. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементации у національну правову систему. *Право України*. С. 54–69.

211. Семенюк І. Я. Особливості міжнародних та вітчизняних нормативних актів, що містять положення про моральні засади діяльності адвокатів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2016. № 3. С. 62–71.

212. Імплементція міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України: кол. моногр. / за ред. д.ю.н., проф. Л.О. Корчевної, к.ю.н., доц. З. В. Кузнєцової. Одеса: Фенікс. 2017. 218 с.

213. Проневич О. С. Адаптація законодавства України до *acquis communautaire* як стратегічний євроінтеграційний імператив. С. 391–412. URL:

<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/451/12168/25437-1?inline=1> (дата звернення: 15.09.2024).

214. Войцешук В. В. Механізм імплементції в Україні позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 558–561. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-154>

215. Філатов В. В. Імплементція міжнародних норм о митного законодавства України: монографія. Донецьк: ДонУЕП. 2013. 201 с.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Войцешук В.В. До питання законодавчого визначення права на правову допомогу в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 21–25.
2. Войцешук В.В. Визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовської Республіки. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 307–312.
3. Войцешук В.В. До питання визначення правового статусу адвоката в Литовській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 422–425.
4. Войцешук В.В. Особливості функціонування органів адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 591–597.
5. Войцешук В.В. Особливості регламентації правового статусу адвоката в законодавстві України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3(63). Р. 191–195.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Войцешук В.В. Регламентація адвокатського самоврядування в законодавстві України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 293–296.

2. Войцешук В.В. Досвід розбудови системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 261–265.

3. Войцешук В.В. Перспективні напрями удосконалення інституту адвокатури в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*, Riga, the Republic of Latvia, February 7–8, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 289–292.

4. Войцешук В.В. Механізм імплементації в Україні позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 558–561.